

HOE VERSTERKT HET NOTARIAAT ZIJN MAATSCHAPPELIJKE BIJDRAGE? DISCUSSIONOTA

mr. Chr.M. Stokkermans

1 december 2018

Koninklijke Notariële
Beroepsorganisatie

HOE VERSTERKT HET NOTARIAAT ZIJN MAATSCHAPPELIJKE BIJDRAGE? DISCUSSIONOTA

mr. Chr.M. Stokkermans,

in opdracht van de Koninklijke
Notariële Beroepsorganisatie

1 december 2018

Inhoud

Voorwoord.....	5
Fundamentele discussie.....	5
Eigen verantwoordelijkheid.....	5
Samenvatting.....	6
Toegang tot het notariaat.....	6
Praktijkhouder en notarispraktijk.....	7
Praktijkuitoefening.....	8
De notariële akte.....	9
De KNB.....	9
Extern toezicht en tuchtrecht.....	10
1. Inleiding.....	12
1.1 Opzet van het project.....	12
1.2 Leeswijzer.....	13
1.3 Dynamiseren.....	13
1.4 Regulerende instanties; wet- en regelgeving.....	13
2. Ambities, ontwikkelingen en achtergronden.....	15
2.1 Het huidige notariaat.....	15
2.1.1 De maatschappelijke rol van het notariaat.....	15
2.1.2 Ontwikkelingen sinds 1999.....	18
2.1.3 Enkele kerngetallen voor het notariaat.....	20
2.1.4 Trends, kansen en bedreigingen.....	21
2.1.5 Kwaliteit.....	22
2.2 Signalen vanuit de overheid.....	25
2.2.1 Ecorys-rapport uit 2014.....	25
2.2.2 Nationaal Actieplan Gereguleerde Beroepen (2015).....	26
2.2.3 Wet markt en overheid.....	26
2.2.4 WODC-rapport 'Juridische beroepen in de toekomst' (2016).....	28
2.2.5 Ambtelijk advies aan Directie Rechtsbestel (2017).....	29
2.3 Een blik over de landsgrenzen.....	31
2.3.1 Het notariaat in Frankrijk.....	31
2.3.2 Het notariaat in Duitsland.....	33
2.3.3 Het notariaat in België.....	35
2.4 Een kijkje bij andere disciplines.....	39
2.4.1 Accountants.....	39
2.4.2 Advocaten.....	41
2.4.3 Gerechtsdeurwaarders.....	43
3. Voorstellen tot modernisering.....	46
3.1 Toegang tot het notariaat.....	46
3.1.1 De notarisbenoeming: vereisten en procedure.....	46
3.1.2 Opleidings- en ervaringseisen.....	48
3.1.3 De advocaat-notaris.....	51
3.1.4 De toegevoegd notaris.....	54
3.1.5 De kandidaat-notaris.....	60

3.2	Praktijkhouder en notarispraktijk	63
3.2.1	Functie en rechtsvorm van de praktijkhouder	63
3.2.2	Van protocol naar notarispraktijk	67
3.2.3	Van ondernemingsplan naar praktijkplan	70
3.2.4	Periodieke review praktijkplan	72
3.2.5	Samenwerking met niet-notarissen	73
3.2.6	De waarneming	76
3.3	Praktijkuitoefening	80
3.3.1	Plaats van vestiging notaris; bijkantoren	80
3.3.2	Domeinmonopolies	82
3.3.3	Ministerieplicht	85
3.3.4	Beroepsgeheim	88
3.3.5	Derdengeldrekeningen	90
3.3.6	Beroepsaansprakelijkheid	96
3.3.7	Beroepsaansprakelijkheidsverzekering	99
3.4	De notariële akte	102
3.4.1	Terminologie	102
3.4.2	Elektronische notariële akten	102
3.4.3	Elektronische akte 'op afstand'	104
3.4.4	CACTUS: een landelijke digitale aktebank	106
3.4.5	Persoonsgegevens	107
3.4.6	Opmaak en taal van de akte	109
3.4.7	Het verlijden van akten	110
3.5	De KNB	113
3.5.1	Doelstelling van de KNB	113
3.5.2	De algemene ledenvergadering	115
3.5.3	Ring en regiobijeenkomsten	115
3.5.4	De ledenraad	117
3.5.5	Het bestuur	120
3.5.6	Geldmiddelen KNB en kwaliteitsfonds	121
3.6	Extern toezicht en tuchtrecht	125
3.6.1	Het BFT	125
3.6.2	Rapportages en meldingen van de notaris	127
3.6.3	Klokkenluidersregeling	128
3.6.4	Kwaliteitstoetsen	128
3.6.5	Opvolgingsproblemen	130
3.6.6	Tuchtrecht	133
4.	Slot	136
	Overzicht van de wijzigingsvoorstellen	137
	Bijlage 1 – Overzicht van notariële domeinmonopolies	149
	Bijlage 2 – Gebruikte afkortingen	153
	Bijlage 3 – Verkort aangehaalde werken	155

Voorwoord

Deze discussienota maakt onderdeel uit van een bredere discussie die het bestuur van de KNB wil voeren over de toekomst van het notariaat. Het bestuur wil de neerslag van die discussie eind 2019 / begin 2020 kunnen presenteren in een nieuwe visie, als opvolger van de huidige visie Notaris 2.0 (2015-2020). Notaris 2.0 kent twee pijlers: de maatschappelijke positie van het notariaat en de digitalisering van het recht. In de afgelopen jaren blijkt dat die twee pijlers weerslag hebben op de wijze hoe het notariaat zijn beroep nu en in de toekomst zou moeten invullen. Daardoor is de behoefte om 'de beroepsbeoefenaar' als derde pijler toe te voegen steeds manifester geworden. Die drie pijlers zult u daarom in diverse discussies, artikelen en bijeenkomsten terugzien.

Fundamentele discussie

Terug naar deze discussienota. De heer Stokkermans heeft hiermee, naar de mening van het bestuur van de KNB, een prikkelende basis gelegd voor een fundamentele discussie over de regulering van ons beroep. Die discussie moet wat ons betreft ook fundamenteel zijn, omdat regulering mede bepalend is voor de richting waarin en het tempo waarmee het notariaat zich kan ontwikkelen. Bovendien werkt een fundamentele wijziging van een wet zoals de Wna decennia na inwerkingtreding door. Vanwege het fundamentele karakter van deze discussie realiseert het KNB-bestuur zich terdege dat invoering van een geheel nieuwe Wna niet eerder dan op 1 januari 2023 te verwachten valt.

Eigen verantwoordelijkheid

De vorige fundamentele wijziging van de Wna dateert uit 1999. Zowel het notariaat als de samenleving is sindsdien erg veranderd. In de huidige maatschappelijke context doet de politiek steeds meer een beroep op zelfredzaamheid van burgers en bedrijven. Het bestuur van de KNB verwacht dan ook niet dat de politiek op korte termijn het initiatief zal nemen tot een fundamentele wijziging van de Wna. Daar komt bij dat van een beroepsgroep die zoveel maatschappelijke verantwoordelijkheid draagt voor het bieden van rechtszekerheid en -bescherming verwacht mag worden dat zij heel goed zelf het initiatief daartoe kan nemen. Die eigen verantwoordelijkheid verwacht het bestuur in deze discussie ook van individuele notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen. Om hen, maar ook andere deelnemers aan deze discussie te helpen, hebben wij deze discussienota in een werkboek vormgegeven. Op verschillende plaatsen in deze nota is ruimte gemaakt voor uw eigen aantekeningen en gedachtenspingsels. In dit werkboek zijn die vooral bedoeld voor u zelf. In een later stadium zullen wij u vragen uw opvattingen expliciet te delen met anderen; in bijeenkomsten, op internetfora en bijvoorbeeld in *Notariaat Magazine*. Wij streven naar een discussie met zoveel mogelijk deelnemers die een goede nieuwe Wna net zo belangrijk vinden als wij.

Nick van Buitenen

Voorzitter bestuur

Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie

Den Haag, december 2018

Samenvatting

In deze discussienota staat de vraag centraal hoe wijziging van de wet- en regelgeving op het notariaat de bijdrage van deze beroepsgroep aan de samenleving kan helpen verbeteren. Gestreefd is naar voorstellen waarvan het realistisch lijkt om te denken dat zij binnen vier jaar kunnen worden ingevoerd, dus uiterlijk per 1 januari 2023. Mensen binnen en buiten de beroepsgroep worden uitgenodigd hun visie te geven, om zo tot meer uitgewerkte voorstellen te kunnen komen.

De voorstellen komen voor een groot deel neer op deregulering en het stellen van randvoorwaarden. Zo wordt de overstap tussen notariaat en advocatuur vereenvoudigd (ook de combinatie advocaat/notaris wordt weer toegelaten) en worden de vestigingsplaats van de notaris en de daarmee samenhangende concurrentiebepalingen opgeheven. Het instituut van de 'toegevoegd notaris' wordt aantrekkelijker gemaakt voor notarieel talent. De stimulering van kwaliteit krijgt mede gestalte door voortschrijdende digitalisering en meer ruimte voor specialisatie. Notarissen krijgen meer kansen om zelf initiatieven te nemen. Het eenmalige ondernemingsplan wordt omgevormd naar een regelmatig te actualiseren praktijkplan met realistische voornemens over een hoogwaardige praktijk. Het praktijkplan komt niet alleen bij de benoeming tot notaris ter sprake, maar ook bij de al bestaande kwaliteitstoetsen die de KNB organiseert. Waar nodig gebeurt dit indringend. Daarentegen kunnen kantoren met een sterke eigen kwaliteitsorganisatie (zelfstandig of in een netwerkverband) juist op weinig bemoeienis vanuit de KNB rekenen. Naast aandacht voor de notaris (als individu) wordt meer gekeken naar de notarispraktijk (de organisatie, het werkverband) waarin de notaris werkzaam is.

Per saldo wordt zo gewerkt aan meer concurrentie, meer diversiteit en meer hoogwaardige kwaliteit binnen het notariaat. Kwaliteit moet vooral vanuit de afzonderlijke notariskantoren en private brancheorganisaties (netwerkorganisaties, specialistenverenigingen etc.) komen. Van bovenaf kan men slechts grenzen stellen en ruimte bieden. Die ruimte wordt meer uitnodigend én uitdagender gemaakt dan zij nu is. Verwacht mag worden dat dit de maatschappelijke bijdrage van de beroepsgroep zal versterken.

De voorstellen zijn gegroepeerd rond een zestal thema's. Het zijn stappen op een evolutionair pad, dat met invoering van deze voorstellen niet zal zijn afgelopen. De toekomst zal uitdagend blijven.

Toegang tot het notariaat

Het voor een notarisbenoeming vereiste ondernemingsplan kan vervallen. In plaats daarvan komt er per notarispraktijk een periodiek te reviewen praktijkplan waarin men aangeeft wat voor praktijk men wil voeren en wat men daarvoor nodig heeft. Dit praktijkplanvereiste schept ruimte om bij de opleidings- en ervaringseisen meer diversiteit toe te laten: minder eisen in de breedte (zoals veel verplichte vakken in de opleiding) en meer ruimte voor diepte (specialisatie). De algemene praktijk (huisarts-notariaat) is in feite ook een specialisatie, die een hoogwaardige expertise vergt. Om een praktijkplan te realiseren zal men mensen met bijpassende kwalificaties qua opleiding en expertise moeten inzetten.

Voor het stimuleren van de kwaliteit en het verbeteren van de aantrekkingskracht van het notariaat op (jong) talent zijn verdere integratie van de opleidingen voor notariaat en togaberoepen en betere overstapmogelijkheden vanuit en naar het notariaat gewenst. Ook herinvoering van de mogelijkheid om zowel notaris als advocaat te zijn, kan het notariaat verrijken – bijvoorbeeld kan die combinatie helpen om een sterke familie(vermogens)recht-praktijk neer te zetten.

De in 2013 geïntroduceerde positie van toegevoegd notaris wordt verbeterd. De toegevoegd notaris moet 'gewoon' de titel notaris kunnen voeren. Het defungeren van een notaris dient niet tot het einde van de toevoeging te leiden. Het 21u-vereiste kan worden afgeschaft, waardoor het aan de verantwoordelijk notaris is om te beoordelen of de expertise van de betrokkene actueel genoeg is om als toegevoegd notaris aan de slag te gaan. Het beleid kan erop worden gericht dat vanuit de meeste kandidaat-notarissen met meer dan zes jaar werkervaring toegevoegd notaris worden.

Praktijkhouder en notarispraktijk

Als technische termen introduceer ik de 'praktijkhouder' en de 'notarispraktijk'. Met 'notarispraktijk' wordt een als eenheid georganiseerd notarieel werkverband bedoeld. Het kan een kleine of grotere eenheid zijn. De term 'praktijkhouder' ziet op de houder van de notarispraktijk. Is de notarispraktijk ondergebracht in een praktijk-BV, dan is die BV de 'praktijkhouder'. Zo kan in de regelgeving een onderscheid worden gemaakt tussen de notaris als persoon, die ambtsdrager is, en de praktijkhouder waarin de notarispraktijk is ondergebracht en waarin de notaris werkzaam is. De notaris die vanuit een eenmanszaak opereert is tevens praktijkhouder. Iedere praktijkhouder wordt bij de KNB geaccrediteerd.

Onderwerpen als continuïteit, kwaliteit, intern en extern toezicht, financiering, ICT, innovatie, risico-beheersing, IDS en andere vormen van samenwerking kunnen beter (primair) vanuit de praktijkhouder en de notarispraktijk worden benaderd, dan vanuit de individuele notaris (ambtsdrager). Hierbij wordt mede gelet op de ondersteuning van de notarispraktijk vanuit samenwerkingsverbanden (waar van toepassing). Aan de praktijkhouder-rechtspersoon kunnen eisen worden gesteld op het gebied van doelomschrijving, bestuur, en aandeelhouderschap of lidmaatschap.

Het 'protocol' van de individuele notaris wordt afgeschaft. In plaats daarvan gaan akten bij een notarispraktijk behoren. In elke notariële akte worden voortaan de naam en de zetel van de praktijkhouder en de daarmee verbonden notarispraktijk genoemd. Zijn binnen een praktijkhouder twee of meer notarissen werkzaam, dan zijn die collectief voor hun notarispraktijk en het praktijkplan verantwoordelijk.

De interne organisatie, samenwerking, kwaliteitsambities en het kwaliteitsbeleid krijgen in dat praktijkplan een prominente plaats, net als gedegen financiële, commerciële en ICT paragrafen. Evaluatie en actualisatie van het praktijkplan liggen primair in de handen van de betrokken notarissen. Toetsing gebeurt periodiek in het kader van de reguliere kwaliteitstoetsen die door de KNB worden georganiseerd en kan tussentijds gebeuren indien daartoe aanleiding is. Bij een actualisatie van het praktijkplan in het kader van een beoogde notarisbenoeming is er een beoordeling door de Commissie Toegang Notariaat.

De concepten onafhankelijkheid en onpartijdigheid verdienen opnieuw doordenking. Is het nodig om buiten IDS-gevallen iedere vorm van kapitaaldeelname door derden uit te sluiten? En moet IDS-samenwerking met accountants verboden blijven? Om dat soort vragen gaat het. Het lijkt nog iets te vroeg voor voorstellen tot wijziging van de wet- en regelgeving op dit vlak.

Het provisieverbod kan aldus worden beperkt dat het nog (slechts) geldt, tenzij de notaris kan aantonen dat hij hierbij niet handelt in strijd met de notariële kernwaarden.

Praktijkuitoefening

Dat de notaris een plaats van vestiging moet hebben waar hij daadwerkelijk werkzaam is, komt voort uit een achterhaald idee over geografische spreiding. Het bestaande verbod op bijkantoren en zitdagen vormt een onnodige concurrentiebeperking en wordt daarom afgeschaft.

Met 'domeinmonopolies' wordt bedoeld dat de burger zich voor bepaalde typen transacties moet laten bijstaan door een gecertificeerd deskundige (de notaris). Een domeinmonopolie is er voor de burger, niet voor de notaris. De notaris waarborgt onder meer dat partijen hun wil in vrijheid en gefundeerd kunnen bepalen, voordat zij tot het verrichten van de rechtshandeling overgaan. De notaris bevordert ook dat voldoende aandacht wordt besteed aan de rechten en gerechtvaardigde belangen van indirect betrokkenen. Per geval bekijkt de notaris wat nodig is. Hij levert maatwerk.

Het wettelijk voorschrijven van een notariële akte vereist steeds een grondige afweging van de kosten en baten, en een regelmatige herijking van de maatschappelijke relevantie. De kosten van notariële tussenkomst zijn naar mijn indruk betrekkelijk laag, mede door de aanzienlijke concurrentie binnen de beroepsgroep. Voor een maximale maatschappelijke bijdrage is van belang dat de beroepsgroep blijft werken aan de kwaliteit van haar dienstverlening.

De regeling van de derdengelden kan juridisch-technisch worden vereenvoudigd door te voorzien in derdengeldrekeningen per notarispraktijk, telkens op naam van een stichting beheer derdengelden. De op de rekening gestorte bedragen kunnen per transactie als een afgescheiden vermogen worden opgevat. Het risico dat de bij een transactie betrokken partijen lopen op buiten hun transactie gelegen fouten, wordt daarmee beperkt. Om bij de derdengeldrekeningen de risico's op fraude en vergissingen te beperken zijn hogere eisen aan de administratieve organisatie en interne controle (ao/ic) onontkoombaar. Voor kleine kantoren kan dit betekenen dat zij een deel van de ao/ic zullen moeten uitbesteden (bijvoorbeeld poolen in een netwerkverband). Het externe toezicht op de derdengeldrekening behoeft eveneens versterking. Verder kan aan de notaris meer ruimte worden gelaten voor het met zijn derdengeldrekening vervullen van een trustfunctie, bijvoorbeeld als *escrow agent*.

Werkt een beroepsbeoefenaar voor een praktijkhouder-rechtspersoon, dan zijn beiden tegenover cliënten en derden aansprakelijk, indien de met de zaak belaste beroepsbeoefenaar bij het uitvoeren van een opdracht niet de zorgvuldigheid heeft betracht die van een 'redelijk bekwaam en redelijk handelend vakgenoot' mag worden verwacht. Exoneratiebedingen bieden slechts in beperkte mate en in bepaalde gevallen soelaas. Er zijn voldoende argumenten om deze aansprakelijkheidsrisico's enigszins te beperken, zoals ook in België is gebeurd. De beroepsaansprakelijkheid van de praktijkhouder-rechtspersoon kan wettelijk worden beperkt tot het verzekerde bedrag, en die van de daar werkzame beroepsbeoefenaar persoonlijk tot gevallen van opzet of bewuste roekeloosheid.

In de bestaande systematiek zorgt de notaris (voortaan: de praktijkhouder) zelf voor een beroepsaansprakelijkheidsverzekering tot € 1 miljoen en loopt het excedent tot € 25 miljoen collectief via de KNB. Dit kan zo blijven. KNB en BFT dienen meer informatie over de verzekeringsgegevens van een notaris te verkrijgen, vanwege de risico-indicatoren die daarin schuilgaan.

De notariële akte

De ouderwetse termen minuut, afschrift en grosse worden vervangen door: origineel van de akte respectievelijk gewaarmerkte en executoriale kopie.

In navolging van Frankrijk, Duitsland en België wordt het elektronisch passeren van notariële akten geïntroduceerd. De verschijnende personen tekenen in aanwezigheid van de notaris. Ondertekening, ook door de notaris zelf, geschiedt met behulp van elektronische hulpmiddelen. Bij het passeren lezen de verschijnende personen de akte mee op tablets of een ander scherm. Elektronische akten zijn veiliger en kostenbesparend. Direct bij invoering of op termijn kan tevens de mogelijkheid worden geboden om een elektronische akte door twee notarissen samen te laten passeren. Iedere partij kan dan naar zijn eigen notaris gaan.

Het elektronisch passeren van notariële akten 'op afstand', door partijen bij wie geen notaris aanwezig is, wordt wettelijk alvast mogelijk gemaakt. De vervolgstap van feitelijke invoering kan dan op een geschikt moment bij verordening worden gezet.

In navolging van andere landen, komt er een landelijke digitale aktebank waarin elektronisch gepasseerd kan worden. Werknaam: CACTUS. Dit biedt mogelijkheden tot verdergaande innovaties. Zo kan een verbinding van CACTUS met andere elektronische systemen worden gerealiseerd, waardoor zoeken en registreren efficiënter wordt. Ook kan mogelijk worden dat de burger toestemming geeft aan een notaris om in CACTUS akten te zoeken en in te zien waarbij die burger partij is, waarmee de dienstverlening nog verder wordt verbeterd. CACTUS wordt met strenge waarborgen omkleed om de privacy van de burger en de vertrouwelijkheid van stukken te waarborgen.

Diverse formele verplichtingen rond de notariële akte, waaronder bepaalde vermeldingen in de akte, het uitlijnen en het verbod op witlijnen, en de voorleesverplichting kunnen worden beperkt of geschrapt.

De KNB

De KNB is een organisatie van en door de leden. Haar dubbelfunctie (orde en lobbyclub) kan worden gehandhaafd, want het betreft een valse tegenstelling. Handhaving betekent wel dat bepaalde bevoegdheden moeilijk bij de KNB belegd kunnen worden. Zo ligt het niet voor de hand dat de KNB de leden van de Commissie Toegang Notariaat zou benoemen. De taken van de KNB vragen om een sterke organisatie.

De bevoegdheid tot benoeming en ontslag van ledenraadsleden kan worden overgeheveld van de ringen naar de ALV. Dat is democratischer. Daarnaast kan besluitvorming door de ALV meer dan nu met digitale middelen worden ondersteund, zodat de leden goed geïnformeerd en eenvoudig digitaal kunnen stemmen, zonder naar een fysieke landelijke vergadering te hoeven afreizen.

De ringen kunnen een platform blijven bieden voor het bespreken van onderwerpen die in de ledenraad aan de orde komen en hun rol op vakinhoudelijk en sociaal gebied (voordrachten, borrels en diners) continueren en wellicht versterken. De informele maar nuttige rol die de regiobijeenkomsten op dit moment spelen kan worden behouden.

De ledenraad kan groeien in de richting van een krachtige raad van commissarissen, maar het blijft een orgaan dat uit leden bestaat. De medebeleidsbepalende taak van de ledenraad kan aldus worden

gewijzigd dat dit orgaan het algemeen beleid en de verordeningen niet langer 'bepaalt', maar goedkeurt. De 'bepaling' geschiedt dan voortaan door het bestuur. De ledenraadsleden moeten zich laten leiden door het belang van het notariaat als geheel. Het is verstandig om de ledenraad een profielschets voor de eigen samenstelling te laten opstellen en deze met de ALV te laten bespreken. In de profielschets kunnen bepaalde competenties en achtergronden een plaats krijgen, naast functiespreiding en iets over het gewenste aantal ledenraadsleden.

Wat betreft het bestuur geef ik in overweging om de mogelijkheid te scheppen dat één of twee bestuursleden van buiten de kring van KNB-leden worden benoemd. Dat kan bijdragen aan professionalisering van het bestuur. Het biedt ook de mogelijkheid om dossiers waarin persoonlijke en bedrijfsgevoelige informatie over specifieke notarispraktijken aan de orde is, (mede) onder te brengen bij bestuursleden die niet zelf collega of concurrent zijn.

Gezien de taken en werkzaamheden van de KNB en het aantal mensen in het notariaat dat voor de kosten opdraait, mogen de contributies aan de KNB bescheiden worden genoemd. De bijdragen aan het kwaliteitsfonds daarentegen zijn aanzienlijk. De systematiek van de ledencontributies aan de KNB kan worden omgevormd tot een puntensysteem waarin de bijdrage per toegevoegd notaris en kandidaat-notaris laag is en geen onderscheid wordt gemaakt tussen toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen met meer dan zes jaar ervaring. Hierdoor wordt het in dienst nemen en houden van deze mensen niet te veel belast en vormt de contributie geen belemmering voor promotie tot toegevoegd notaris.

De kosten en contributies voor de kwaliteitstoetsen kunnen naar het kwaliteitsfonds worden overgeheveld. De heffingen voor het kwaliteitsfonds kunnen voortaan aan de praktijkhouders worden opgelegd. Bezien kan worden of met het oog op deze heffingen robuuste kwaliteits- en risicocriteria ontwikkeld kunnen worden. Dat is niet gemakkelijk, maar wel gewenst. Dan kunnen die criteria in de hoogte van de bijdrage van iedere praktijkhouder aan het kwaliteitsfonds worden verdisconteerd.

Extern toezicht en tuchtrecht

Het BFT heeft de weg van minder bulktoezicht naar meer door specifieke risico-indicatoren gedreven toezicht de afgelopen jaren ingezet. Op deze weg kan worden voortgebouwd.

In het kader van het kwaliteitsbeleid kunnen de notarispraktijken verplicht worden jaarlijks een monitorvragenlijst van de KNB in te vullen met vragen over *compliance* en bepaalde risicofactoren. Door dergelijke monitorvragenlijsten goed gefocust en niet te uitgebreid te maken, kan de administratieve last worden beperkt. KNB en BFT kunnen criteria ontwikkelen waarop de interne kwaliteitsbeheersing van een notarispraktijk (of van het samenwerkingsverband waar men deel van uitmaakt) als 'goed' bestempeld kan worden. Dat stempel kan dan aanspraak geven op een verlicht regime voor kwaliteitstoetsen (KNB) en extern toezicht (BFT).

Om het externe toezicht en het zelfreinigend vermogen van het notariaat verder te versterken is gewenst om notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen te verplichten om bij de KNB melding te maken van een ernstig vermoeden van misstanden bij een beroepsgenoot. Ook kan er een klokkenluidersregeling komen die niet-juridische medewerkers in een notarispraktijk de mogelijkheid biedt om vermoedens van ernstige misstanden naar buiten te brengen.

1. Inleiding

Maatschappelijke en technologische ontwikkelingen nopen tot een herijking van de rol van juridische beroepen, zoals de advocatuur, het notariaat en de gerechtsdeurwaarderij. De overheid reguleert deze beroepsgroepen en oriënteert zich op hun toekomst, omdat de overheid systeemverantwoordelijk is voor het juridisch bestel. Ook binnen de beroepsgroepen wordt over de toekomst nagedacht. Voor het notariaat is de vraag hoe wijziging van de wet- en regelgeving over de beroepsgroep de bijdrage van het notariaat aan de samenleving kan helpen verbeteren. Op deze vraag probeer ik een antwoord te geven.

De KNB is opdrachtgever van deze discussienota, maar draagt voor de inhoud geen inhoudelijke verantwoordelijkheid. In de voorbereiding hebben mensen binnen en buiten de KNB mij nuttige adviezen en inspirerende ideeën gegeven. Daarvoor ben ik hen erkentelijk. Namen worden niet genoemd, opdat eenieder zich in zijn reactie op deze nota volkomen vrij kan voelen.

1.1 Opzet van het project

Het is de bedoeling om tot moderniseringsvoorstellen te komen die door de beroepsgroep én de buitenwereld worden gedragen. Het plan is om dit project in drie stappen aan te pakken:

1. Verkenning binnen en buiten de beroepsgroep op basis van deze discussienota.
2. Consultatie binnen en buiten de beroepsgroep op basis van een schetsontwerp voor een wetsvoorstel met MvT.
3. Eindrapport met concepten voor een wetsvoorstel met MvT.

In de verkenningsfase en de consultatiefase worden reacties gevraagd en verzameld van de leden van de KNB en van externe betrokkenen bij de overheid en daarbuiten.¹

Het bestuur en de ledenraad van de KNB hoeven pas na het eindrapport een formeel standpunt over de moderniseringsvoorstellen in te nemen. Zo kunnen deze organen de in de verkenning en consultatie verworven inzichten, en de bevindingen in het eindrapport, laten meewegen. Vanzelfsprekend worden gedurende het traject ontvangen suggesties in ernstige overweging genomen. Het doel is immers om draagvlak te verwerven.

Deze discussienota bevat een aanzienlijk aantal voorstellen tot wijziging van de Wet op het notarisambt en lagere regelgeving. De voorstellen zijn zo concreet mogelijk, maar nog niet tekstueel of in detail uitgewerkt. Gestreefd is naar voorstellen waarvan het realistisch lijkt om te denken dat zij binnen vier jaar als wet kunnen worden ingevoerd, uiterlijk per 1 januari 2023. Het zijn stappen op een evolutionair pad, dat met invoering van deze voorstellen niet zal zijn afgelopen. De toekomst zal uitdagend blijven.

Alle onderdelen van de Wet op het notarisambt worden onder de loep genomen, behalve het hoofdstuk over het notarieel pensioenfonds.

¹ Ministerie van J&V, ministerie van Economische Zaken, Belastingdienst, Openbaar Ministerie, Kamers voor het notariaat, BFT, Kadaster, KvK Nederland, NOvA, KBvG, NBA, NOB, consumentenorganisaties, banken, universiteiten.

1.2 Leeswijzer

Deze discussienota is bedoeld ter verkenning van mogelijke wijzigingen in de wet- en regelgeving op het notariaat.

Hoofdstuk 2 (Ambities, ontwikkelingen en achtergronden) vormt het decor waartegen de inhoud van hoofdstuk 3 (Voorstellen tot modernisering) is ontwikkeld. In hoofdstuk 3 zijn per deelonderwerp concrete voorstellen met bijbehorende specifieke toelichtingen te vinden. De achterliggende vraag is steeds: welke wijzigingen van wet- en regelgeving kunnen het notariaat helpen beter te presteren? Het is de bedoeling om via discussie met mensen binnen en buiten de beroepsgroep tot meer voldragen voorstellen te komen.

1.3 Dynamiseren

Hoe kan het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage versterken? Deze discussienota zoekt het antwoord in het dynamiseren van de beroepsgroep. Dynamiek is wrijving die spanning oproept (zoals bij een dynamo). Een dynamische werkomgeving is een plek waar veel gebeurt en veel verandert.

Dit kan vorm krijgen door meer ruimte voor innovatie en pluriformiteit en meer aandacht voor kwaliteit.² De voorstellen komen voor een groot deel neer op deregulering en het stellen van randvoorwaarden.

Per saldo wordt zo gewerkt aan meer concurrentie, meer diversiteit en meer hoogwaardige kwaliteit binnen het notariaat. Kwaliteit moet vooral vanuit de afzonderlijke notariskantoren en hun private brancheorganisaties (netwerkorganisaties, specialistenverenigingen etc.) komen. Van bovenaf kan men slechts grenzen stellen en ruimte bieden. Die ruimte wordt meer uitnodigend én uitdagender gemaakt dan zij nu is.

De gekozen benadering past bij het idee dat wetgeving niet meer dan nodig in de weg moet staan aan allerlei maatschappelijke en technologische ontwikkelingen die eraan komen en waarvan de inhoud en de richting nog niet (goed) overzien kunnen worden. De voorstellen maken de Wet op het notarisambt minder sturend en belemmerend, en meer faciliterend. De nadruk komt te liggen bij randvoorwaarden voor ontwikkeling vanuit het notariaat zelf.

1.4 Regulerende instanties; wet- en regelgeving

Voor het notariaat zijn verschillende regulerende instanties actief. Ik geef een kort overzicht. De wetgever schept het wettelijk kader (de Wet op het notarisambt). Notarissen worden benoemd bij koninklijk besluit. Bepaalde taken die de voorbereiding van een notarisbenoeming betreffen (procedures, toetsing en te stellen criteria),³ alsmede bevoegdheden ten aanzien van het BFT zijn bij het ministerie van J&V belegd. De KNB gaat over beroeps- en gedragsregels, de beroepsopleiding, permanente educatie en kwaliteitstoetsen. Verordeningen van de KNB zijn onderworpen aan goedkeuring van de minister van J&V.⁴ Het BFT houdt toezicht op notarissen. De tuchtrechtspraak is ondergebracht bij de rechterlijke macht.

2 Over het begrip 'kwaliteit', zie 2.1.5.

3 Dit betreft onder meer de Commissie toegang notariaat en de commissie van deskundigen. Zie 3.1.1.

4 Art. 91 Wna. De goedkeuring kan worden onthouden wegens strijd met het recht of het algemeen belang.

In de voorstellen die in deze discussienota worden gedaan, wordt de zojuist geschetste bevoegdheidsverdeling in hoofdzaak in stand gelaten.

Voor het implementeren van de voorstellen uit deze discussienota is een wijziging van de Wet op het notarisambt nodig. Soms kan worden volstaan met een oplossing in lagere regelgeving. Wat de formele wet betreft, rijst nog de vraag of die een inhoudelijke wettelijke regeling moet geven of dat een kapstokbepaling volstaat (met uitwerking in lagere regelgeving). Dit laatste is in veel gevallen aantrekkelijk, omdat dan sneller kan worden ingespeeld op toekomstige ontwikkelingen. Dit geldt bijvoorbeeld in kwesties die raken aan digitalisering (een wettelijk raamwerk volstaat) en de interne organisatie van de KNB (de leden verdienen meer vrijheid bij de invulling daarvan). Bij het formuleren van concrete voorstellen tot wijziging van wet- en regelgeving verdient dit vraagstuk nadrukkelijk aandacht. In deze discussienota komt dit slechts beperkt aan de orde en wordt de aandacht vooral op de inhoud van de regelgeving gericht.

In de latere fase waarin gewijzigde wet- en regelgeving geformuleerd wordt, zal ook aandacht besteed moeten worden aan de overzichtelijkheid. De gelaagde regelstructuur en de bevoegdheidsspreiding tussen verschillende instanties maken de regelgeving moeilijk toegankelijk en weinig overzichtelijk. Het is een ongelukkig bijeffect dat in veel gereguleerde sectoren speelt. Doel moet zijn om dit zoveel mogelijk in de hand te houden.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Ambities, ontwikkelingen en achtergronden

In dit hoofdstuk komen de ambities en ontwikkelingen binnen het huidige notariaat en verschillende signalen vanuit de overheid aan de orde. Om inspiratie op te doen wordt ook een blik geworpen op het notariaat in Frankrijk, Duitsland en België, en op de manier waarop de accountants, de advocaten en de gerechtsdeurwaarders in Nederland zijn gereguleerd.

2.1 Het huidige notariaat

‘In het verleden ligt het heden, in het nu wat worden zal.’ Deze dichtregels van Bilderdijk zijn immer actueel. Daarom geef ik een korte schets van de maatschappelijke rol van het notariaat en de ontwikkelingen sinds 1999. Ook wordt aandacht besteed aan enkele kerngetallen en aan belangrijke trends, kansen en bedreigingen.

2.1.1 De maatschappelijke rol van het notariaat

Het notariaat vervult een belangrijke maatschappelijke functie. Het is een semipublieke instelling, een nutsbedrijf. De notaris is ambtenaar, juridisch adviseur en ondernemer. Hij werkt vanuit een driedimensionale matrix van werkterreinen, functies en kernwaarden:

- **Werkterreinen.** Het notariaat is voornamelijk actief op drie aandachtsgebieden: het personen- en familie(vermogens)recht, het onroerend-goedrecht en het rechtspersonenrecht (en veel aanverwant fiscaal recht). Voor bepaalde werkzaamheden heeft de notaris een domeinmonopolie. Voor andere werkzaamheden heeft de notaris een niet-exclusieve bevoegdheid. Enerzijds betreft dit rechtshandelingen waarvoor een notariële akte wel mogelijk, maar niet verplicht is.⁵ Anderzijds gaat het om werkzaamheden waar geen akte aan te pas hoeft te komen, zoals het optreden als mediator.
- **Functies.** Op elk van de genoemde werkterreinen vervult het notariaat drie functies: (1) het geven van voorlichting en advies aan cliënten en partijen bij notariële akten en het controleren van de wil van die partijen, (2) het vastleggen en registreren van (rechts)handelingen en het identificeren van degenen die deze aangaan, en (3) het optreden in het algemeen belang als poortwachter tegen witwassen en criminaliteit en ter inning van bepaalde belastingen. Preventieve rechtsbescherming van burgers (cliënten en andere betrokkenen) is een belangrijk onderdeel van deze functies.⁶ De bijzondere bewijskracht van notariële akten⁷ hangt samen met de twee eerstgenoemde functies.
- **Kernwaarden.** De kernwaarden van het notariaat vat ik samen in zes steekwoorden: onafhankelijkheid, onpartijdigheid, deskundigheid, integriteit, vertrouwelijkheid en publieke

5 De exclusieve bevoegdheid tot het verlijden van een notariële akte, met de voordelen die zo'n akte biedt, kan op zichzelf als domeinmonopolie worden gezien.

6 Uitgebreid over preventieve rechtsbescherming: [3.3.2](#) (domeinmonopolies).

7 Art. 151, 156, 157 en 159 Rv; art. 2 Wna.

verantwoordelijkheid.⁸ Dit zijn dezelfde kernwaarden als volgens de Advocatenwet in de advocatuur gelden, behalve dat bij de notaris de *onpartijdigheid* wordt benadrukt, waar bij de advocaat de *partijdigheid* voorop staat. Ook noemt de Advocatenwet de ‘publieke verantwoordelijkheid’ niet apart, maar deze krijgt inmiddels wel veel aandacht.⁹ Waarden zijn abstracte voorstellingen van wat we als goed en juist beschouwen; kernwaarden moeten zich lenen voor vertaling naar beroepsspecifieke normen waaraan het handelen kan worden getoetst.¹⁰ Deze invulling zal tussen advocatuur en notariaat op onderdelen gradueel verschillen.

De notaris werkt *vanuit* deze matrix. De matrix typeert het notariaat als geheel, maar bakent het niet af. Voor individuele notarissen vormt de matrix een vertrekpunt waarbinnen en waarbuiten veel vrijheid bestaat. Door deze open benadering kunnen notarissen op uiteenlopende manieren nuttige rollen vervullen die allemaal als ‘notarieel’ herkenbaar zijn. Er zijn verschillende specialismen, waarbij ook de algemene praktijk als specialisme kan worden opgevat. De ene notaris werkt vaker buiten het traditionele notariële werkveld dan de andere. Ook zijn er aanzienlijke verschillen in de manier waarop de praktijk wordt gevoerd. Die diversiteit is er en mag er zijn.¹¹ Zelfs bij een kernwaarde als *onpartijdigheid* zijn er aanzienlijke verschillen: bepaalde notarissen treden in de praktijk vrijwel uitsluitend op als partijadviseur. Als zij er telkens maar weer voor zorgen dat de betrokken partijen dit begrijpen en er zo nodig mee instemmen, en als de betrokken notaris maar voldoende oog houdt voor de belangen van anderen, is dat niet bezwaarlijk. Het notariaat is als een familie van verschillende, maar toch als groep identificeerbare mensen.¹²

Op alle onderdelen van de matrix werken de notarissen en hun beroepsorganisatie, de KNB, voortdurend aan bewaking en verbetering van de kwaliteit van de geleverde diensten. Zo wordt onder meer gewerkt aan de vakinhoudelijke kwaliteit van de notaris (opleiding, specialisatie), aan de kwaliteit van de informatie die de notaris verschaft, en aan de aspecten van het productieproces die voor kwaliteit, snelheid en prijs van de dienstverlening belangrijk zijn. Bijvoorbeeld wordt gekeken naar IT-oplossingen en de omvang en opbouw van notariskantoren. De beroepsgroep probeert lering te trekken uit dingen die mis zijn gegaan, zoals integriteitsincidenten die zich hebben voorgedaan, en bij te dragen aan de kwaliteit van het toezicht en de tuchtrechtspraak. Op alle vlakken gaan dingen goed, maar kan het ook beter.

8 De wereld achter deze kernwaarden (steekwoorden) blijft hier onbesproken. Voor een uitgebreide en fraaie bespreking, zie Lekkerkerker 2010, p. 31-62, waaruit de genoemde kernwaarden zijn overgenomen. Er worden ook wel andere steekwoorden genoemd, zoals in KNB 2012 (rechtszekerheid, kwaliteit, vertrouwen); en het rapport van de Commissie Versterking Kernwaarden Notariaat aan de Ledenraad van de KNB uit 2017 (rechtszekerheid, autonomie, maatschappelijke verantwoordelijkheid). Zie ook Schols & Snijder-Kuipers 2018, p. 245-246, die verschillende opvattingen over de kernwaarden van het notariaat bespreken.

9 Advocatenwet, art. 10a; zie ook 2.4.2 over de recente aandacht voor de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de advocaat. De voor de advocatuur ingestelde commissie-Van Wijmen (het rapport ‘Een maatschappelijke orde’ uit 2006) noemde ‘publieke verantwoordelijkheid’ als aparte kernwaarde.

10 Lekkerkerker 2010, p. 31 en 31.

11 Over de toegevoegde waarde van het notariaat in IDS-kantoren, zie bijvoorbeeld: Clumpkens 2003. Vgl. ronduit kritisch over IDS-samenwerking; Verstappen 2001, p. 3 (‘deserterende broeders en zusters’) en p. 16-23.

12 Vgl. de bekende theorie van Ludwig Wittgenstein over *family resemblances*. Terecht ziet Lekkerkerker 2010, p. 62 ook zekere familiegelijkenissen tussen advocatuur en notariaat.

2.1.2 Ontwikkelingen sinds 1999

De Wet op het notarisambt die in 1999 van kracht werd,¹⁶ heeft belangrijke vernieuwingen gebracht: de numerus clausus en de tarieven zijn losgelaten, de huidige bijzondere constructie van de derden-geldrekening is geïntroduceerd, en de KNB – voorheen een vereniging – is een publiekrechtelijke beroepsorganisatie geworden. Sinds de invoering van deze wet zijn allerlei nieuwe samenwerkingsverbanden ontstaan¹⁷ en is de concurrentie binnen de beroepsgroep sterk toegenomen. Concurrentie wordt gezien als een belangrijke motor voor optimalisering van de maatschappelijke bijdrage die de beroepsgroep kan leveren,¹⁸ maar is niet zaligmakend.

In het kader van de concurrentieslag is in het van oudsher vrij homogene notariaat ook meer pluri-formiteit ontstaan.¹⁹ Verschillende onderzoeksrapporten onderscheiden zeven bedrijfsmodellen binnen het notariaat:²⁰

1. de kleine notarispraktijk in gemeenten tot 40.000 inwoners
2. de generieke notarispraktijk met stedelijke, regionale uitstraling
3. de grotere notarispraktijk met hoge kwaliteitsaspiraties
4. de notarispraktijk in de transactiepraktijk op een groot advocatenkantoor
5. het netwerk (samenwerkingsverband van kleine kantoren)
6. de nichepraktijk gericht op specifieke doelgroepen en hun problemen
7. het commodity kantoor met scherpe prijzen.

Elk type notariskantoor timmert op zijn eigen manier aan de weg en kent eigen kansen en bedreigingen. Het rapport van HiiL uit 2014 constateert dat verdergaande innovatie nodig is om goed op de klant-behoefte te kunnen inspelen. Volgens dit onderzoeksbureau is er behoefte aan meer kapitaal om te investeren, aan een grotere diversiteit in expertise (het notariaat is 'te NL, te notar-juridisch', aldus het rapport), en aan meer samenwerkingsvormen met anderen dan juristen.

De in 1999 ingevoerde wet is al weer vele malen gewijzigd. De belangrijkste aanpassing is het gevolg van de Evaluatiewet Wna die op 1 januari 2013 van kracht werd.²¹ Deze vloeide voort uit de bevindingen van de commissie Hammerstein.²² De Evaluatiewet heeft nieuwe waarborgen gebracht voor de integriteit en kwaliteit van de beroepsuitoefening: scheiding toezicht en tuchtrecht; wettelijke regeling voor de kwaliteitstoetsen; invoering persoonlijke geschiktheidstoets voorafgaand aan benoeming. Ook is bij deze gelegenheid de figuur van de toegevoegd notaris ingevoerd.

16 Wet van 3 april 1999, *Stb.* 1999/190, ter vervanging van de Wet van 9 juli 1842, *Stb.* 20, op het Notarisambt en de Wet van 31 maart 1847, *Stb.* 12, houdende vaststelling van het tarief betreffende het honorarium der notarissen en verschotten (Wet op het notarisambt). *Kamerstukken* 23 706.

17 Van der Geld & Verstappen 2018.

18 Zie bijvoorbeeld SEO-rapport 2009.

19 Aldus ook: Lekkerkerker 2003; KNB 2010.

20 HiiL-rapport 2014 (in opdracht van de KNB) en Barendrecht 2014, p. 795, overgenomen uit F.E. Kwakman, F.D. Spaargaren en C.J. Zomerdijk, Nyenrode Business Universiteit, *Ondernemen in het notariaat: zeven kantoren als inspirerend voorbeeld*, juli 2009. De genoemde bedrijfsmodellen komen ook in gecombineerde vorm voor.

21 Wet van 29 september 2011 (Evaluatiewet), *Stb.* 2011/470, inw.tr. 1 januari 2013. *Kamerstukken* 32 250.

22 Commissie Hammerstein 2005.

Een andere belangrijke ontwikkeling sinds 1999 is de aandacht die aan digitalisering, registraties en gegevensuitwisseling wordt besteed.²³ Zo kunnen notarissen via Notarisnet een groot aantal registers raadplegen en vullen. De KNB houdt daartoe sinds 2007 een Platform Elektronische Communicatie in stand. De KNB voert inmiddels ook het beheer over het Centraal Testamentenregister (CTR), feitelijk sinds 2007, formeel sinds 2013. Via het CTR kunnen nu inlichtingenverzoeken bij buitenlandse testamentenregisters worden gedaan. Door de zorg van de KNB is er een Centraal Levenstestamentenregister gekomen. Het notariaat draagt actief bij aan het verbeteren van de vastgoedketen en is het nauw betrokken bij de Nationale Blockchain Coalitie. De KNB is (mede)initiatiefnemer van de Stichting Elektronische Communicatie Hypotheken (ECH). In de nabije toekomst komt er hopelijk een centraal aandeelhoudersregister (CAR) voor aandelen in NV's en BV's, dat bij de KNB wordt ondergebracht.²⁴ Er zijn meer voorbeelden te noemen. Ook de afzonderlijke kantoren gebruiken digitalisering voor allerlei vernieuwingen in hun dienstenaanbod. Het notariaat bedient de burger met functionele en laagdrempelige registraties en een steeds efficiëntere procesbegeleiding.

In 'Met recht vooruit', de beleidsvisie die de KNB in 2012 presenteerde,²⁵ zijn enkele doelen voor het jaar 2022 gesteld. Die betreffen de waardering voor het notariaat in de samenleving, de aantrekkingskracht van het beroep, het gebruik van ICT, nieuwe wegen om toegevoegde waarde voor de samenleving te genereren, diversiteit in dienstverlening van hoge kwaliteit, en het faciliteren van internationale verhoudingen en grensoverschrijdend verkeer. Op al deze vlakken zijn en worden stappen gezet. In 2014 volgde de ook nu nog geldende strategische agenda 2015-2020 (Notaris 2.0.), die de maatschappelijke waarde van het notariaat bovenaan het doelenlijstje zette en de focus op digitalisering richt.²⁶ Mijn discussienota sluit goed op deze ontwikkelingen aan en gaat over de volgende stappen vanaf 1 januari 2023.²⁷

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

23 Zie onder meer Lekkerkerker 2014; Lekkerkerker & Van Ee 2015; Zevenbergen 2015; Tjong Tjin Tai 2018; en Hillen-Muns 2018.

24 Wetsvoorstel centraal aandeelhoudersregister, *Kamerstukken* 34 661.

25 KNB 2012.

26 KNB 2014.

27 Zie 1.1.

2.1.3 Enkele kerngetallen voor het notariaat

De volgende (deels indicatieve) gegevens zijn hoofdzakelijk ontleend aan het jaarverslag 2016-2017 van de KNB en enkele *fact sheets* van de KNB.

Aantal werkzame personen

Notarissen	1.256
toegevoegd notarissen	119
kandidaat-notarissen	1.978
overige medewerkers	7.288
Totaal	10.641

Het aantal notariële beroepsbeoefenaren (notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen) bedraagt derhalve 3.353. Het notariaat is daarmee een vrij kleine beroepsgroep.²⁸ Elke notaris-ondernemer heeft gemiddeld anderhalve beroepsbeoefenaar (toegevoegd notarissen en/of kandidaat-notarissen) in dienst en gemiddeld zes andere medewerkers.

Om de man/vrouw-verhoudingen aan te geven, noem ik de percentages vrouwelijke notarissen (25%), vrouwelijke toegevoegd notarissen (73%) en vrouwelijke kandidaat-notarissen (68%).

Aantal notariskantoren

Zelfstandig	696
waarvan 1-pit: 471	
waarvan 2-pit: 166	
Kantoorassociaties ²⁹	90
Totaal	786

Dit betekent dat de meeste notariskantoren klein zijn. Ongeveer twee derde van alle notarissen ($2 \times 166 + 471 = 803$) is op een éénpit- of tweepit-kantoor actief. Veel van deze kleine (maar ook andere) kantoren zijn aangesloten bij een franchiseorganisatie of ander kantoorverband zoals Formaat, Nationale Notaris, Netwerk-notarissen of Nico. Alleen al bij het grootste van deze kantoorverbanden (Netwerk-notarissen), zijn meer dan 150 kantoren aangesloten. De genoemde kantoorverbanden stellen onderling verschillende eisen voor deelname en bieden onderling verschillende servicepakketten aan hun deelnemers. Sommige van deze kantoorverbanden stellen vakinhoudelijke kwaliteitseisen om lid te mogen worden en te blijven en bieden de deelnemende kantoren vergaande kwaliteitsondersteuning aan (vaktechnisch bureau, cursussen, intervisie, etc.);³⁰ andere bieden nauwelijks meer dan een label.

Totaal aantal akten (2017) 1.677.585

Het gemiddeld aantal akten per notaris in 2017 bedraagt dus: 1.336.

28 Ter vergelijking: er zijn ongeveer 18.000 advocaten. Zie 2.4.2.

29 Met kantoorassociatie wordt hier bedoeld dat er twee of meer kantoren zijn in verschillende gemeenten die onder exact dezelfde naam hun diensten aanbieden.

30 Van der Geld & Verstappen 2018.

Volgens het BFT hadden 95 van de 786 notariskantoren (dus ruim 12%) in 2015 financiële moeilijkheden (current ratio kleiner dan 1). Dat is veel en brengt allerlei risico's mee. Eind 2017 stonden 43 notaris-kantoren op hoog risico;³¹ dat is 5,5% van de kantoren. Het gaat dus beter, maar bepaald nog niet goed. In 2017 waren er drie ontzettingen, twee onmiddellijke schorsingen op basis van een ordemaatregel en tien schorsingen door de tuchtrechter.³² In 2017 zijn 485 klachten tegen notarissen ingediend en 79 klachten geheel of ten dele gegrond verklaard.³³ Dit zijn zorgelijke cijfers.

De aanwas in het notariaat is bescheiden. In 2014 werden 145 notariële masterbullen uitgereikt.³⁴

2.1.4 Trends, kansen en bedreigingen

Bij de bespreking van de ontwikkelingen sinds 1999 kwam al aan bod dat innovatie nodig is om goed op de klantbehoeften te kunnen inspelen. En dat het verbeteren van de kwaliteit niet volledig aan het marktmechanisme (concurrentie) kan worden overgelaten.³⁵

In het verlengde hiervan ligt de in 2017 gepubliceerde Rabobank-visie op het notariaat.³⁶ Hoewel de omzet stijgt, zullen notarissen moeten blijven investeren in hun dienstverlening om uit de negatieve spiraal van prijsconcurrentie te komen, staat daarin. Volgens dit rapport zullen notarissen meer toegevoegde waarde moeten leveren en is het voor kleine kantoren moeilijk om op prijs te concurreren vanwege onvoldoende schaalgrootte.

In deze Rabobank-visie worden ook de volgende trends, kansen en bedreigingen genoemd:

Trends

- Digitalisering van interne bedrijfsprocessen. Bedrijfsprocessen zullen efficiënt moeten worden ingericht om de kostprijs laag te houden;
- Meer transparantie in prijs en kwaliteit door vergelijkingssites: standaardproducten als akten worden vergeleken op prijs;
- Klanten, zowel zakelijk als particulier, oriënteren zich steeds meer online. Multichannel dienstverlening biedt mogelijkheden;
- Toenemende samenwerking tussen notarissen zowel regionaal als landelijk biedt kansen om met behoud van eigen specialisatie toch een totaaloplossing voor de klant te bieden;³⁷
- Afname van het aantal notarissen vanwege de dalende inkomsten en concurrentiestrijd.

31 Jaarverslag 2017 van het BFT, p. 3 en 13. Bij 'hoog risico' scoort het kantoor negatief op ten minste vier van de volgende zeven risicogebieden: bewaring, liquiditeit, solvabiliteit, resultaat, kwaliteit, integriteit en overig.

32 Jaarverslag 2017 van het BFT, p. 12.

33 Jaarverslag 2017 van de tuchtcolleges voor het notariaat.

34 Verstappen 2016, p. 53/54. Recentere cijfers heb ik niet.

35 Zie 2.1.5.

36 Zie rabobank.nl/bedrijven/cijfers-en-trends/dienstverlening/notariskantoren.

37 Anders: Zwanikken 2012, die verdedigt dat er voor samenwerkende notarissen geen toekomst is.

Kansen en bedreigingen

- Advieskracht wordt bepalend voor het onderscheidend vermogen van de notaris;
- Meer aandacht voor Customer Relationship Management en het proactief benaderen van klanten;
- Diversificatie in productaanbod, prijs en klantbenadering;
- Branchevreemde aanbieders en de klant dwingen notarissen om hun distributie- en verdienmodel tegen het licht te houden;
- Het aantal studenten notarieel recht neemt af.³⁸

Deze trends, kansen en bedreigingen vormen een uitdaging voor de komende jaren.

Los van de zojuist besproken Rabobank-visie bereiken mij zorgen vanuit de verzekeringswereld. Er schijnen veel claims te zijn, voor in totaal aanzienlijke bedragen (trend). Wil het notariaat in de toekomst goed verzekeraar blijven, dan zal gewerkt moeten worden aan het terugdringen van deze claimlast (bedreiging). Dit vormt een extra stimulans om kwaliteit en kwaliteitsbeheersing in het notariaat hoog op de agenda te zetten (kans).

2.1.5 Kwaliteit

De kwaliteit van de notariële dienstverlening staat al lang op de agenda³⁹ en blijft aandacht vragen. Kwaliteit is rechtstreeks verbonden met de titelvraag van deze discussienota: hoe kan het notariaat zijn maatschappelijke bijdrage versterken? Een voor het notariaat bruikbare omschrijving van 'kwaliteit' is te vinden in ISO 9000:⁴⁰

“Een organisatie met een focus op kwaliteit stimuleert een cultuur die leidt tot de gedragingen, houdingen, activiteiten en processen die waarde opleveren door te voldoen aan de behoeften en verwachtingen van cliënten en overige relevante belanghebbenden.”

Niet voor niets was het Landelijk Notarieel Studentencongres van 2016 aan de kwaliteit binnen het notariaat gewijd. Bartelings hield daar een fraai betoog over hoe men kwaliteit kan organiseren en zichtbaar maken.⁴¹ Zijn opmerkingen bouwen voort op een WODC-rapport over de kwaliteit van de notariële dienstverlening uit 2011.⁴² Bartelings wijst op de noodzaak voor elk kantoor om een kwaliteitsbeleid te hebben. Hij geeft ook praktische tips over hoe dat gestalte kan krijgen, zoals door een focus op kennisontwikkeling en door kwaliteit onderdeel van de beoordelingssystematiek te maken. Kantoren die investeren in kwaliteit hebben volgens Bartelings tevreden cliënten, werknemers en toezichthouders, minder kansen op fouten, claims of tuchtzaken, en aantrekkingskracht op sollicitanten. Slechte kwaliteit kost geld en kan reputatieschade meebrengen. Reputatieschade voor de notaris en zijn kantoor, maar ook voor het notariaat als geheel.

38 Naar verluidt is deze trend inmiddels weer enigszins gekeerd.

39 Lekkerkerker & Minkjan 2004; WODC-rapport 2006; KNB 2012, p. 22.

40 De ISO 9000-serie zijn standaarden van het ISO-instituut die vastleggen hoe een organisatie haar kwaliteit kan waarborgen.

41 Bartelings 2016.

42 WODC-rapport 2011.

Volgens onderzoekers neemt de notaris soms een onnodig afstandelijke, ambtelijke houding aan,⁴³ waarbij teveel wordt gedacht vanuit de producten (akten) die hij in de aanbidding heeft⁴⁴ en vanuit het notariële minimum. Met dit laatste doel ik op de binnen de beroepsgroep wel levende opvatting dat de notaris in veel gevallen slechts een marginale taak heeft.⁴⁵ Die houding kan een te groot gat laten ontstaan met wat de cliënt uiteindelijk wil (of had willen) bereiken. De cliënt kan vaak juist een brede visie en meedenken van de notaris gebruiken.⁴⁶ Maar hoe dan ook: het gaat bij kwaliteit om denken vanuit de behoeften en verwachtingen van de cliënt.⁴⁷ De notaris die dat waarmaakt, scoort beter op klanttevredenheid. Vanuit een kwalitatief verdiept vertrekpunt kan hij ook effectiever aan verwachtingenmanagement doen.

Dat slechts beperkt op vaktechnische kwaliteit wordt geconcurrereerd, heeft verschillende oorzaken. De consument kan de vaktechnische kwaliteit van het notariële werk vaak niet goed beoordelen. Een patiënt kan ook zijn eigen diagnose en medicijnen niet voorschrijven.⁴⁸ De vaktechnische kwaliteit van een akte hoort in veel gevallen ook geen onderscheidend element te zijn, want veel akten zijn min of meer gestandaardiseerd. Voor intrinsieke kwaliteitsverbetering over de volle breedte zijn andere instrumenten dan louter vrije concurrentie nodig, ook ten behoeve van de 'overige relevante belanghebbenden' die in de aangehaalde ISO-definitie worden genoemd.

De combinatie tussen standaardisatie en *tailormade* dienstverlening stelt eigen eisen aan de backoffice (hoogwaardige IT-oplossingen en vaktechnische ondersteuning, schaalgrootte) en aan de frontoffice (hoogwaardige persoonlijke dienstverlening). De regelgeving zal erop gericht moeten zijn die beide aspecten tot ontplooiing te laten komen.

'Rechtszekerheid' wordt door burgers meer en meer als vanzelfsprekend ervaren en is minder een *selling point* dan voorheen. In een geliberaliseerde markt is rechtszekerheid 'sec' een lastig product, tenzij als *commodity* in de markt gezet.⁴⁹ Maar het bieden van rechtszekerheid blijft een hoeksteen voor het notariaat. Daarnaast zal de beroepsgroep het meer en meer van andere vormen van toegevoegde waarde moeten hebben, zoals verrijkende advisering en ontzorgende registraties en procesbegeleiding. Op die beide punten is in het notariaat al veel bereikt, maar zijn verbeteringen mogelijk en noodzakelijk.

43 Bij Van Mourik 2017 proef ik dezelfde zorg.

44 Aldus het in 2.1.2 besproken HiIL-rapport; en Barendrecht 2014, p. 798.

45 Zie bijvoorbeeld Zaman & Grapperhaus 2016.

46 Zie ook Lekkerkerker 2010, p. 59-62, met onder meer een pleidooi voor meer 'double loop learning'.

47 Aldus ook Barendrecht 2014, p. 796-798.

48 De Vries 2010. Dit beeld is overigens aan het kantelen. "Patiënten stellen hun eigen diagnoses, kiezen zelf de beste behandeling en zullen op eigen kracht genezen. De professionele zorgverleners hebben vooral een ondersteunende rol ..." Dit toekomstbeeld schetst de Raad voor de Volksgezondheid in zijn advies *Sturen op gezondheidsdoelen* uit 2014. Die richting gaat het voor notarissen ook op. Het behouden van een kennis- en inzichtvoorsprong op de cliënt wordt steeds meer een uitdaging.

49 Lekkerkerker 2010, p. 25 en 29.

2.2 Signalen vanuit de overheid

Vanuit de overheid kijken met name de ministeries van EZ en J&V (Directie Rechtsbestel) naar het notariaat. Deze ministeries geven de afgelopen jaren voortdurend signalen waarin op de urgentie van modernisering wordt gewezen. Hieronder worden de voornaamste signalen besproken. Dit betreft onder meer een Ecorys-rapport uit 2014, een WODC-rapport uit 2016 en een ambtelijk advies aan de Directie Rechtsbestel uit 2017. Van deze drie documenten is hierna een korte samenvatting opgenomen.

2.2.1 Ecorys-rapport uit 2014

Het ministerie van EZ richt zich met name op de marktwerking. Op verzoek van dit ministerie heeft onderzoeksbureau Ecorys in 2014 een rapport over de juridische dienstverlening uitgebracht.⁵⁰ Ik vat dit rapport als volgt samen:

- De studie is gericht op notariaat, accountancy en advocatuur. Onderzocht is welke mogelijkheden er zijn om de regulering en concurrentie in de juridische en rechtskundige dienstverlening te verbeteren, teneinde meer ruimte te creëren voor innovatieve en efficiëntere dienstverlening, zonder dat het publieke belang in gevaar komt. Wat het betrokken publieke belang is, verschilt per beroepsgroep. Overkoepelende thema's zijn kwaliteit, toegankelijkheid en betaalbaarheid. Bij het notariaat gaat het om het bijdragen aan rechtszekerheid en daarmee de waarborging van een goed functionerend rechtssysteem. De rationale voor interventie van de overheid in de onderzochte sectoren kan worden gevonden in het (theoretisch) concept van marktfalen.
- Drie typen marktfalen zijn doorslaggevend voor regulering: (1) cliënt kan de kwaliteit van de dienstverlening moeilijk beoordelen; (2) afwezigheid of lage kwaliteit van dienstverlening; en (3) het risico van niet of te weinig vastleggen van informatie (zoals akten). Regulering met een hoog 'beschermingsniveau' kan ondernemerschap belemmeren. Dit kan resulteren in suboptimale markttuitkomsten, gebrek aan marktdynamiek en gebrek aan innovatie. De markten voor notariële diensten en advocatuur functioneren redelijk (er is sprake van concurrentie op prijs / kwaliteit / service, productinnovatie, etc.), maar de regelgeving beperkt toetreding, bedrijfsvoering en ondernemerschap. Automatisering en standaardisatie hebben veel potentie om de markt en de dienstverlening de komende vijf tot tien jaar te veranderen.
- Voor notariaat en advocatuur worden de volgende oplossingsrichtingen geïdentificeerd:⁵¹
 - Verminderen van afwijkend marktgedrag door toenemende concurrentiedruk, waarbij ook marktbarrières verder worden verlaagd of weggenomen. Met 'afwijkend marktgedrag' wordt hier bedoeld: terughoudendheid ten opzichte van innovatie, laag kostenbewustzijn, reactief prijsbeleid, etc.
 - Verlagen van toetredingsdrempels door het beperken van domeinmonopolies en het verlagen van (te hoge) opleidings- en kwalificatie-eisen. De rationale voor deze marktbeperkingen is afwezig of verouderd. De herziening van de ministerieplicht betreft vooral

50 Ecorys-rapport 2014. Dit rapport is als bijlage gevoegd bij het hierna te bespreken Nationaal Actieplan Gereguleerde Beroepen.

51 Soortgelijke aanbevelingen zijn te vinden in SEO-rapport 2009.

- het in lijn brengen van de regelgeving met de marktpraktijk en het geven van meer ruimte aan de markt (specialisatie, nieuwe business modellen).
 - Versoepelen van de regulering rondom dienstverlening, waardoor ondernemingsvrijheid wordt verruimd. De grootste impact voor de concurrentie wordt verwacht van de eventuele introductie van de ‘Alternative Business Structures’, waarbij met een licentiesysteem alternatieve en innovatieve vormen van samenwerking mogelijk worden. In het notariaat kan ook de vestigingsbeperking (verouderde regelgeving) worden afgeschaft.
 - Vergroten van transparantie in prijs en kwaliteit vanuit de sector zelf (aanbieden vergelijkbare informatie, inzichtelijk maken sancties en geaggregeerde auditresultaten of excellente prestaties) of het in kaart brengen van de kwaliteit van de vergelijkingssites.
- In een meer fundamentele stelselwijziging kan, conform het in 2007 herziene model in Engeland en Wales, gedacht worden aan het verder beperken van de domeinmonopolies, het creëren van meer concurrentie tussen beroepsgroepen, het creëren van een onafhankelijke (juridische) toezichthouder en het verruimen van de vrijheid van ondernemen.

Aan dit Ecorys-rapport lijkt de impliciete aanname ten grondslag te liggen dat de situatie in Engeland en Wales, en in bepaalde Scandinavische landen, beter is dan bij ons. Een uitwerking van die aanname, met een analyse van de plussen en minnen van elk systeem, en een vergelijking met landen in continentaal Europa, ontbreekt.⁵² De suggesties die in het rapport worden gedaan, zoals hierboven samengevat, zijn niettemin interessant. Ze zijn ook illustratief voor hoe in bredere groepen tegen het notariaat wordt aangekeken.

2.2.2 Nationaal Actieplan Gereguleerde Beroepen (2015)

Een Nationaal Actieplan Gereguleerde Beroepen is op 23 maart 2015 door toenmalig minister Kamp aan de Tweede Kamer aangeboden, met het hierboven besproken Ecorys-rapport als bijlage.⁵³ In dit Nationaal Actieplan staat over de juridische dienstverlening dat het ministerie van V&J (thans: J&V) in overleg met beroepsorganisaties actief de mogelijkheden zal onderzoeken voor innovatie van de beroepsuitoefening en daarbij ook zal bezien welke mogelijkheden er zijn om de concurrentiekracht van de sector te vergroten, met inachtneming van de eisen ten aanzien van integriteit en kwaliteit en de publieke belangen die met de dienstverlening in het geding zijn.⁵⁴

2.2.3 Wet markt en overheid

Vanuit het ministerie van EZ kan bij de beoordeling van het notariaat ook worden gelet op de Wet markt en overheid. Deze wet is op 1 juli 2012 in werking getreden. Zij heeft als doel om zo gelijk mogelijke concurrentieverhoudingen tussen overheden en het bedrijfsleven te creëren wanneer overheden

52 Vgl. ZERP-rapport 2007, waarin, op het gebied van onroerend goed transacties, de regeling in Nederland er beter uitkomt dan die in andere continentaal-Europese landen, Scandinavische landen en Engeland.

53 *Kamerstukken II*, 2014-2015, 24 036, nr. 409. Het Ecorys-rapport is tevens naar de Europese Commissie gestuurd, ter invulling van de Europese verplichting volgend uit de Richtlijn erkenning beroepskwalificaties om de eisen aan gereguleerde beroepen te screenen, evalueren en moderniseren. Richtlijn 2013/55/EU tot wijziging van Richtlijn 2005/36/EG.

54 *Kamerstukken II*, 2014-2015, 24 036, nr. 409, p. 9.

goederen of diensten op een markt aanbieden (economische activiteiten verrichten). Het huidige kabinet wil, om oneigenlijke en ongewenste concurrentie tussen overheden en private partijen te voorkomen, de algemeen belang bepaling in de Wet markt en overheid aanscherpen. Voor activiteiten die door overheden ontpleid worden en die anders niet of onvoldoende door marktpartijen worden aangeboden blijft er een mogelijkheid dat overheden deze gaan verzorgen.⁵⁵

Voor het notariaat is dit van belang, want de notaris is ambtenaar.⁵⁶ Zuiver notariële diensten zijn (tot op zekere hoogte) overheidsdiensten. Een vraag die gesteld mag worden, is of de notaris de status van ambtenaar moet behouden. De vereiste onpartijdigheid van notarissen, de authenticiteit van notariële akten en de (nationale) registratie- en poortwachtersfunctie van het notariaat pleiten daarvoor. Uit een oogpunt van economische mededinging (en dus de Wet markt en overheid) kan worden gezegd dat het belang van de ambtelijke status van de notaris beperkt is. De notaris voert zijn praktijk immers als ondernemer: er is een markt voor notariële diensten. Hoe die markt verbeterd kan worden en of de domeinmonopolies beperking of uitbreiding verdienen, zijn terechte vragen, maar die laten zich vooral buiten het kader van de Wet markt en overheid stellen.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

55 Regeerakkoord “Vertrouwen in de toekomst”, par. 2.4 (Economie, innovatiebeleid en vestigingsklimaat).
56 Art. 1 lid 1 sub a Wna; zie over de ambtelijke status van de notaris ook 2.1.1.

2.2.4 WODC-rapport 'Juridische beroepen in de toekomst' (2016)

In 2016 is door het WODC het onderzoeksrapport "Juridische beroepen in de toekomst" uitgebracht, om de Directie Rechtsbestel van het ministerie van J&V te helpen bij het ontwikkelen van een langetermijnstrategie voor de richting van het rechtsbestel.⁵⁷ Ook van dit rapport geef ik een korte samenvatting:

- In het onderzoek is nagegaan welke ontwikkelingen de komende tien jaar mogelijk veranderingen teweegbrengen voor advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaardelij; dit zijn de juridische beroepen waar het ministerie stelselverantwoordelijk voor is. Kennis over maatschappelijke trends en trends die zich binnen de juridische beroepen voordoen, is versnipperd en dient bijeen te worden gebracht. Ontwikkelingen op het gebied van technologie, economie en internationalisering zijn belangrijke aanjagers voor verandering van de juridische dienstverlening. De technologische ontwikkelingen worden als het meest invloedrijk gezien. Dit geldt voor alle drie beroepsgroepen.
- Betekenis voor rechtszoekenden. Technologische ontwikkelingen maken toegang tot diensten betaalbaarder, bereikbaarder, sneller en simpeler. Door zelfhulpprogramma's kunnen burgers meer zelf doen. Zelfhulpprogramma's en goedkope dienstverlening kunnen latente markten aanboren. Voor complexe dienstverlening die creativiteit en sociale interactie vereist blijft voorlopig professionele, specialistische dienstverlening nodig. Specialisatie kan een prijsopdrijvend effect hebben. De toegang tot dienstverlening voor laaggeletterden en digibeten moet geborgd blijven. Transparantie over verrichte werkzaamheden en de prijs-kwaliteitverhouding neemt toe.
- Betekenis voor beroepsbeoefenaren. In hoeverre werkzaamheden worden overgenomen door technologie, hangt af van het type werkzaamheid en of deze te codificeren is, of klanten het zelf kunnen en/of het werk kan worden overgenomen door concurrenten buiten de beroepsgroep. Vooralsnog heeft technologie minder effect op specialistische, complexe taken en taken waarbij menselijke interactie van belang is. Meningingen over de snelheid en aard van veranderingen verschillen tussen experts. De vraag naar bepaalde diensten neemt af. Technologie heeft de markt geopend voor samenwerkingsverbanden met technologiebedrijven die marktplaatsen creëren en algoritmes ontwikkelen. Samenwerking kan ook nodig zijn om voldoende schaal-grootte voor investeringen, innovatie en efficiency te creëren. De verwachting is dat veel kleine dienstverleners daarom een vorm van samenwerking zullen aangaan met andere kantoren. Door de toenemende specialisatie en het ontstaan van nieuwe bedrijfsmodellen zal de heterogeniteit binnen de beroepsgroepen toenemen. Als de verschillen toenemen, kan het lastiger worden een gehele beroepsgroep in één algemene regeling te reguleren.
- Betekenis voor het stelsel. Vragen die van belang zijn voor een toekomstig stelsel: waar ligt de toegevoegde waarde van een toekomstig advocaat, notaris of gerechtsdeurwaarder? Aan wat voor soort dienstverlening heeft de samenleving behoefte? Voor welke aspecten van juridische dienstverlening is regulering nodig, door wie en om welke reden? Is er behoefte aan een meer certificerend referentiekader (waarmee bedoeld wordt: van een regulering van beroepen naar een regulering van diensten)? Welke (nieuwe) manieren zijn er om innovatie te stimuleren en

57 WODC-rapport 2016. Zie over dit rapport ook: Hillen-Muns 2018, p. 562-564.

kwaliteit te borgen? Welke rol moet de overheid spelen bij het inspelen op de genoemde kansen en uitdagingen: stimuleren, faciliteren, voorop lopen in het gebruik of remmen?

2.2.5 Ambtelijk advies aan Directie Rechtsbestel (2017)

In vervolg op dit WODC-rapport heeft het ministerie van J&V in 2017 een fraai (intern) ambtelijk advies aan de Directie Rechtsbestel naar buiten gebracht, getiteld: Adviesnota over de overheid en juridische beroepen in toekomstperspectief.⁵⁸ Deze adviesnota biedt een handelingsperspectief voor de overheid en de juridische beroepen tegen de achtergrond van diverse maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. De volgende samenvatting is overgenomen uit het stuk zelf:

- **Taken en gezamenlijke verantwoordelijkheden & visieontwikkeling.** Ontwikkel gezamenlijk een gemeenschappelijke visie op de wijze waarop omgegaan kan worden met de maatschappelijke en technologische ontwikkelingen en op welke wijze toepassingen van technologie effectief gerealiseerd kunnen worden. Vervul bij de visievorming als overheid een stimulerende en faciliterende rol, maar stel tevens kaders waar het gaat om ontwikkelingen en hun concrete toepassingen in het rechtsbestel. Stimuleer de beroepsgroepen daarin actief en spreek ze aan op hun verantwoordelijkheden. De juridische beroepsgroepen op hun beurt moeten zichzelf dwingen actief betrokken te blijven bij het inspelen op de ontwikkelingen. Met een 'systeemcheck' kan het rechtsbestel periodiek en structureel worden doorgelicht.
- **Kwaliteit en toezicht.** Identificeer als overheid en beroepsgroepen gezamenlijk welke klantbehoefte er te onderscheiden zijn, op welke wijze deze behoeften kunnen worden bediend en welke toepassingen hierbij kunnen worden ingezet. Borg als beroepsgroepen de kwaliteit van dienstverlening door het inrichten van stelselmatige collegiale toetsing. Specialistische kennis van de beroepsbeoefenaars op de ontwikkelgebieden komt ten dienste van het leveren van maatwerk en een hogere kwaliteit. Beraad je als overheid tijdig op de *algorithmic accountability* van nieuwe systemen en toepassingen en leg dit ook vast in wet- en regelgeving. Wissel als overheid tijdig en periodiek van gedachten met de betrokken toezichthouders over de ontwikkelingen.
- **Kennis en kunde.** Besteed op het gebied van de toepassingen van technologische ontwikkelingen binnen de overheid structureel aandacht aan kennis en kunde van ambtenaren (beleid, strategie, wetgeving en management). Stuur als beroepsgroep aan op het nadrukkelijker inbedden van digitalisering in juridische opleidingen. Daarbij gaat het om kennis en kunde ten aanzien van ICT-systemen en ontwikkelingen, maar ook om de impact van de toepassing van technologie. Onderzoek of het mogelijk of wenselijk is in de juridische opleidingen naast de specifieke aandacht in de opleiding voor de drie traditionele juridische beroepen ook te focussen op een eventuele nieuwe, meer geformaliseerde groep van juridisch adviseurs/specialisten die diensten verlenen die op dit moment (deels) door advocaten, notarissen en gerechtsdeurwaarders worden verzorgd. Maak gezamenlijk bestaande kennis breed toegankelijk, bijvoorbeeld via een online kennisbank.

58 Ministerie van V&J 2017. Zie over dit ambtelijk advies ook Hillen-Muns 2018, p. 264-265.

- **Verbinden en samenwerken.** Span je zowel vanuit de overheid als vanuit de beroepsgroepen in om een sterke relatie te bewerkstelligen. Probeer een zo breed mogelijke vertegenwoordiging vanuit de beroepsgroepen te organiseren en betrek waar mogelijk individuele beroepsbeoefenaars, experts en het onderwijs. Organiseer gezamenlijk op regelmatige basis sessies, zoals de stakeholdersessie van 29 mei 2017. En geef hier diverse stakeholders en experts een rol.
- **Wet- en regelgeving.** Zorg vóór de uitvoering van pilots voor een experimenteerbepaling in wetgeving, wanneer dit noodzakelijk blijkt om de uitvoering van pilots mogelijk te maken. Bereid je als overheid voor op de wijze waarop wetgeving indien gewenst snel kan worden aangepast wanneer technologische ontwikkelingen daarom vragen. Verklein daarmee het tempoverschil tussen razendsnelle ontwikkelingen enerzijds en wetgeving anderzijds.
- **Gefaseerde invoering.** Onderscheid continu korte- middellange- en lange termijn stappen en pas je daarmee gaandeweg aan aan de snelheid waarmee de ontwikkelingen veranderen: *adaptive change*. Zorg daarbij voor korte resultaatperiodes binnen een fase, kleinschalige uitvoering voor landelijke uitrol en een beperkt aantal stakeholders.

Tot zover deze samenvatting.

Uit alle bovenstaande signalen vanuit de overheid blijkt dat van het notariaat een constructieve en actieve bijdrage aan vernieuwing wordt verwacht, waarbij er ruimte is voor het inbrengen van argumenten en voorstellen. Het notariaat wordt tevens uitgedaagd te reflecteren op het rechtsbestel als geheel en haar verhouding tot advocatuur en gerechtsdeurwaarderij, in samenspraak met die beroepsgroepen en de betrokken ministeries.

Het in laatstgenoemde adviesnota aangehaalde idee van *adaptive change* is aantrekkelijk, omdat het ruimte laat voor constructieve evolutie. Het vereist wel dat het veranderingsproces binnen de beroepsgroep voortvarend en krachtdadig wordt doorgezet. Gebeurt dit niet, dan ontstaat verhoogd risico dat de snelle maatschappelijke en technologische ontwikkelingen in disruptieve revolutie uitmonden. Met de moderniseringsvoorstellen die in hoofdstuk 3 aan de orde komen, worden betekenisvolle schreden op het evolutionaire pad gezet.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2.3 Een blik over de landsgrenzen

Een verfrissende blik op het Nederlandse notariaat wordt verder gevoed door te bekijken hoe het in andere landen toegaat. Er volgt een korte schets van het notariaat in Frankrijk, Duitsland en België.⁵⁹ De nadruk ligt telkens op enkele punten die in de context van deze discussienota interessant lijken. Daarmee is niet gezegd dat wat te berde komt navolging verdient. Wel dat het nuttige informatie betreft, voor wie op de toekomst van het Nederlandse notariaat wil reflecteren. Men kan daarbij voor zichzelf in overweging nemen welke verschillen en raakvlakken men ziet met beroepsgenoten in het buitenland.

2.3.1 Het notariaat in Frankrijk⁶⁰

De Franse notaris is een openbaar ambtenaar (*officier public*) die een overheidstaak uitoefent. Een notaris kan zijn beroep individueel uitoefenen, of binnen een vennootschap die rechthebbende is op een notariskantoor (*office notarial*),⁶¹ of als notaris die in loondienst is van een natuurlijke persoon of rechtspersoon die rechthebbende is op een notariskantoor.⁶² Er zijn 9.828 notarissen van de eerste twee typen samen (*notaires exerçant en libéral*) en ongeveer 2.399 notarissen in loondienst.⁶³ De notaris in loondienst is in 1993 ingevoerd.⁶⁴ In het verkeer met derden presenteert de notaris in loondienst zich 'gewoon' als notaris. De op een notariskantoor werkzame persoon die aan de persoonlijke vereisten voor benoembaarheid tot notaris voldoet (bij ons valt die persoon binnen de categorie kandidaat-notaris), wordt in Frankrijk aangeduid als *notaire assistant*.

De Ventôsewet is nog immer van kracht,⁶⁵ maar de meeste artikelen zijn vervallen. De resterende bepalingen zijn ingrijpend gewijzigd en betreffen pensioenleeftijd, ministerieplicht, benoeming (korte basisbepaling), incompatibiliteiten en de bewijskracht en executoriale titel van de notariële akte. De bepalingen over het notariaat staan voor het overige voornamelijk in verordeningen en decreten.⁶⁶ De landelijke Conseil Supérieur du notariat is de tegenhanger van onze KNB. Het is een établissement d'utilité publique.

Met de 'Loi Macron' uit 2015 is een aanzet gegeven tot liberalisering van de juridische dienstverlening en het bevorderen van prijsverlagingen door meer concurrentie.⁶⁷ Voor het notariaat heeft deze wet op drie terreinen verandering gebracht. Ten eerste, wijzigingen op tariefgebied: prijsverhoging voor 'kleine akten'

59 Voor eerdere exposés over het notariaat in deze en andere Europese landen, en vergelijking tussen die landen en met Nederland: Plaggemars 2010 en Plaggemars 2011, hoofdstukken 5 en 6.

60 De inhoud van deze paragraaf is grotendeels ontleend aan Code notarial 2018; de website van de Conseil du Notariat Supérieur (notaires.fr); gesprekken, gevoerd met een medewerker van de Conseil Supérieur du Notariat; en overige op het internet gevonden informatie.

61 De notarissen van dat kantoor zijn dan *notaires associés*.

62 Ordonnance no. 45-2590, art. 1 bis.

63 Cijfers per 30 april 2018.

64 Décret 93-82 du 15 janvier 1993 portant application de l'article 1er de l'ordonnance no. 45-2590 du 2 novembre 1945 et relative aux notaires salariés.

65 Loi du 25 ventôse an XI (16 maart 1803) contenant organisation du notariat.

66 Met name: Ordonnance no. 45-2590 du 2 novembre 1945 relative au statut du notariat; Décret no. 45-0117 du 19 décembre 1945 portant règlement d'administration publique pour l'application du statut du notariat; Décret no. 71-941 du 26 novembre 1971 relatif aux actes établis par les notaires; Décret no. 71-942 du 26 novembre 1971 relatif aux créations, transferts en suppressions d'offices de notaire, à la compétence d'instrumentation et à la résidence des notaires, à la garde et à la transmission des minutes et registres professionnels des notaires.

67 Loi pour la croissance, l'activité et l'égalité des chances économiques du 10 juillet 2015, informeel aangeduid als de Loi Macron, naar de toenmalige minister van Economie, Industrie en Digitale Economie, die nu president van Frankrijk is.

(meer kostprijs, wel nog vaste tarieven); tarieven voor andere akten zijn hoofdzakelijk proportioneel aan de waarde gebleven, wel is een korting van ten hoogste 10% toegestaan. Ten tweede: een uitbreiding van het aantal standplaatsen en bij nieuwe standplaatsen invoering van een lotingsysteem bij de keuze uit gegadigden.⁶⁸ En ten derde, effectief vanaf 2020: afschaffing van bijzondere bevoegdheden van notarisklerken⁶⁹ en beperking van het maximaal aantal notarissen in loondienst van vier naar twee per notaris-ondernemer. Deze laatste beperking is bedoeld om associatie te bevorderen en ondergeschiktheid te beperken.

Als uitvloeisel van de Loi Macron mogen beoefenaren van verschillende beroepen, waaronder notarissen, advocaten, gerechtsdeurwaarders, octrooigemachtigden en accountants, sinds 2017 binnen één vennootschap samenwerken.⁷⁰ Het beroepsgeheim per discipline is daarbij gewaarborgd (chinese walls). Ook mogen beoefenaren van andere beroepen deelnemen in een vennootschap die rechthebbende is op een notariskantoor.⁷¹

Benoeming tot notaris geschiedt in Frankrijk door de minister van Justitie. De persoonlijke benoembaarheidsvereisten betreffen nationaliteit, geschiktheid, eerbaarheid, opleiding, ervaring en verzekering. De mededingingsautoriteit bepaalt of ergens ruimte is voor een standplaats op basis van de *bassin d'emploi* in de regio; zo gaat dat ook voor supermarkten. Een notaris mag in het hele land akten passeren, maar hij mag geen bijkantoor hebben buiten het ressort waarbinnen zijn standplaats ligt.

Voor wat in het Nederlands met het 'protocol' van de notaris wordt aangeduid (de verzameling ambtelijke stukken),⁷² kent het Frans geen apart woord. Men noemt de bedoelde ambtelijke stukken steeds bij naam. Afschriften en grossen (in Frankrijk zegt men tegenwoordig: authentieke en executoriale kopieën) worden afgegeven door de notaris die de minuut heeft verleden. Is een vennootschap rechthebbende op het notariskantoor, dan kan iedere notaris van dat kantoor authentieke en executoriale kopieën afgeven, ook de notaris in loondienst. In de huidige Nederlandse terminologie zou men in dit verband van een kantoor-protocol kunnen spreken.

Notariële derdengeldrekeningen worden verplicht aangehouden bij de Caisse des dépôts et consignations (CDC), een financiële instelling met bankvergunning die onder het ministerie van Financiën valt. Bij de CDC zijn vanuit het ministerie van Financiën accountants gestationeerd, die een zekere controle op de transacties uitoefenen. Aan de derdengeldrekening (een betaalrekening) is een kwaliteits-depositorekening gekoppeld. Een bedrag dat drie maanden op de derdengeldrekening staat, moet naar die depositorekening worden overgeboekt.

De elektronische akte is ingevoerd in 2006. Hiervoor moet een door de Conseil Supérieur du Notariat goedgekeurd systeem worden gebruikt dat de integriteit en vertrouwelijkheid van de inhoud van de

68 Dit ter vervanging van het oude concours-systeem, dat nog wel is blijven gelden in Alsace en Moselle.

69 Vgl. onze kandidaat-notaris. Voorheen mocht een beëdigd klerk akten voorlezen en toelichten aan de verschijnende personen en hen de akte laten tekenen; hij mocht ook afschriften van notariële akten afgeven.

70 Ordonnance no. 45-2590, art. 1 bis A; Ordonnance no. 2016-394 du 31 mars 2016 relative aux sociétés constituées pour l'exercice en commun de plusieurs professions libérales soumises à un statut législatif ou réglementaire ou dont le titre est protégé, en verdere uitvoeringsregelingen.

71 Ordonnance no. 45-2590, art. 1 bis.

72 Zie [3.2.2](#).

akte waarborgt. De door de notarissen gebruikte systemen zijn geschikt voor samenwerking tussen notarissen onderling en met instellingen waaraan notarissen gegevens moeten aanleveren. Partijen en getuigen tekenen op een tablet (waarbij hun handtekening op het aanraakscherm zichtbaar is).⁷³ De notaris tekent met een gekwalificeerde elektronische handtekening; hij heeft daarvoor een USB-stick met zijn inlogcode. Er zijn hoge beveiligingswaarborgen ingebouwd. Bij de meeste notarissen worden akten elektronisch gepasseerd; deelname aan die mogelijkheid is niet verplicht. Authentieke kopieën van akten kunnen worden afgegeven op papier of elektronisch, ongeacht of het origineel op papier of op een elektronische drager is gesteld.

Een elektronische akte kan desgewenst door twee notarissen samen worden gepasseerd. Dan gaat iedere partij naar zijn eigen notaris en wordt een video- of audioconferentie tussen beide kantoren tot stand gebracht. Zo wordt gezamenlijk gepasseerd (voorlezing, informatieverstopping, wilscontrole). Iedere notaris is belast met het verzamelen van de handtekeningen aan zijn kant. Eén van beide notarissen wordt in de akte als bewaarder van de akte aangewezen.

De elektronische akte wordt opgenomen in de landelijke elektronische aktebank MICEN (*minutier central électronique du notariat*).⁷⁴ De instrumenterende notaris of de notaris die de bewaarder van de akte is, heeft exclusieve toegang tot de akte (behoudens regels over samenwerking met overheden voor de belastinginning). In de centrale aktebank hoort bij elke akte een folder (*ficher*) waarin aantekeningen gemaakt kunnen worden (zoals bij rectificatie en de afgifte van een executoriale kopie).

2.3.2 Het notariaat in Duitsland⁷⁵

De Duitse notaris is een vrije-beroepsbeoefenaar die een ambt vervult. Men onderscheidt twee soorten notaris. Er zijn 1.479 Nur-Notare en 5.558 Anwaltsnotare (cijfers uit 2017). Grof gezegd kennen de meeste zuidelijke en oostelijke 'Länder' Nur-Notare en komen in het noorden en westen van Duitsland vooral Anwaltsnotare voor. In Nordrhein-Westfalen komen beide notariestypen voor. Nur-Notare zijn slechts notaris van beroep. De Anwaltsnotar is advocaat en notaris. Bij elke zaak moet hij duidelijk maken in welke van beide hoedanigheden hij optreedt. Als notaris valt de Anwaltsnotar onder de notariële regels, als advocaat valt hij onder de regels van de advocatuur. Baden-Württemberg kende nog een derde soort: de notaris in overheidsdienst. Die is per 1 januari 2018 afgeschaft.

Het Bundesnotarordnung (BNotO) geeft de hoofdregels voor het hele Duitse notariaat. Notarissen moeten onafhankelijk en onpartijdig zijn en hebben een ambtsplicht (ministerieplicht). De notaris oefent staatsgezag uit en voert daarom het landswapen en een zegel. De notaris heeft een standplaats; zijn werkgebied is het Oberlandesgerichtsbezirk. Er is een Gerichts- und Notarkostengesetz (GNotKG). Afwijkende prijsafspraken zijn verboden. De Bundesnotarkammer is de tegenhanger van onze KNB.

73 Dit is geen gekwalificeerde elektronische handtekening in de zin van de eIDAS-verordening. Voordeel van deze methode is dat de verschijnende partijen geen aangemeld identificatiemiddel nodig hebben. Het gebruik van het aanraakscherm volstaat op basis dat de notaris de ondertekening formeel vaststelt. Hij controleert de identiteit en instemming van de ondertekenaar.

74 Deze is in opdracht van de Conseil Supérieur du Notariat ondergebracht bij Groupe ASDN, gevestigd in Venelles (Bouches-du-Rhône).

75 De inhoud van deze paragraaf is grotendeels ontleend aan de website van de Bundesnotarkammer (bnotk.de), de (via die website vindbare) regelgeving, en overige op het internet gevonden informatie.

Benoeming tot notaris geschiedt in beide gevallen door de Landesjustizverwaltung. Om benoembaar te zijn moet men EU-onderdaan en *Volljurist* zijn en het Staatsexamen Notariaat hebben afgelegd. Daarnaast gelden aanvullende eisen:

- Om Nur-Notar te kunnen worden moet men eerst de status van Notarassessor verwerven. Daarvoor geldt een vaktechnische en een persoonlijke geschiktheidstoets. De Notarassessor wordt door de plaatselijke Notarkammer (ring) aan een notaris toegewezen voor verdere opleiding. Ook moet hij in de hele ring notarissen met verlof vervangen. Men is in de regel drie jaar Notarassessor.
- Voor benoeming tot Anwaltsnotar is vereist dat men vijf jaar advocaat is geweest en drie jaar zonder onderbreking in de beoogde standplaats als hoofdwerkzaamheid advocaat is geweest. Sinds 2011 moet de Anwaltsnotar ook een notarieel beroepsexamen (*Notarielle Fachprüfung*) hebben afgelegd. Hij moet ook ten minste 160 uur in het notariaat hebben gewerkt (*Praktika* of als waarnemer). Er worden zoveel notarissen benoemd als voor een goede rechtsbediening nodig is.

Een interessante ontwikkeling in de sfeer van de beroepsvennootschappen en de beroepsaansprakelijkheid vond plaats in 2013, met de introductie van de *Partnerschaft mit beschränkter Berufshaftung*.⁷⁶ Deze rechtsvorm biedt vennoten een verdergaande aansprakelijkheidsbeperking dan de gewone Partnerschaft, maar het betreft geen *full shield* regeling. Onder het mbB-regime wordt de persoonlijke aansprakelijkheid van vennoten voor beroepsfouten uitgesloten, op voorwaarde dat de vennootschap een daartoe wettelijk voorgeschreven beroepsaansprakelijkheidsverzekering heeft afgesloten.⁷⁷ De beroepsspecifieke wettelijke regeling waarin de verzekeringsplicht is opgenomen, geeft het minimaal te verzekeren bedrag aan. De Partnerschaft mbB is interessant voor beroepsgroepen waarbij persoonlijke aansprakelijkheid voor beroepsfouten niet op een *deliktische Anspruch* (onrechtmatige daad) is gebaseerd. Dergelijke *Ansprüche* worden namelijk niet door het mbB-regime afgedekt. Hierdoor is de Partnerschaft mbB naar Duits recht niet interessant voor artsen, maar bijvoorbeeld wel voor advocaten, fiscalisten en accountants. Voor het Duitse notariaat maakt dit allemaal niet uit, want notarissen mogen zich niet van een Partnerschaft of de Partnerschaft mbB bedienen. Dit geldt ook voor *Anwaltsnotare*, voor zover het hun notariële werk betreft.⁷⁸

In 2017 is een wet aangenomen die de digitalisering van het notariaat een grote stap vooruit brengt.⁷⁹ Deze wet is deels in werking getreden op 9 juni 2017; deels wordt zij van kracht in 2020-2022. Vanaf 1 januari 2020 worden het repertorium en andere registers vervangen door elektronische registers. Vanaf dan kunnen ook volledig elektronische akten worden gepasseerd (papieren akten blijven dan nog mogelijk). Daarvoor wordt een elektronische aktebank (*Elektronische Notaraktenspeicher*) ingericht. Vanaf 1 januari 2022 moeten vervolgens alle akten gedigitaliseerd worden en in de elektronische akteverzameling worden opgenomen. De papieren documenten kunnen na een overgangperiode vernietigd worden. De Bundesnotarkammer is al begonnen met de IT-voorbereiding, samen met beveiligingsexperts.

76 Partnerschaft en Partnerschaft mbB zijn onder meer besproken in: Stokkermans 2017, par. 4.2.3; en Van der Waals 2017, par. 6.4.1.3.

77 Partnerschaftsgesellschaftsgesetz, art. 8 lid 4.

78 Beck'sche KK/PartGG 2015, § 1, Rdnr. 51 en § 8, Rdnr. 105 en 106.

79 Gesetz zur Neuordnung der Aufbewahrung von Notariatsunterlagen und zur Einrichtung des Elektronischen Urkundenarchivs bei der Bundesnotarkammer, *BGBL*, 2017, I, 1396.

De gegevens zullen via een beveiligd netwerk naar de elektronische aktebank worden overgebracht en daar individueel voor elke notaris versleuteld worden opgeslagen. Uiteindelijk kan de elektronische aktebank, voor de akten die daarvoor in aanmerking komen, met de openbare registers, zoals handelsregister en kadaster, worden verbonden. Dit levert administratieve vereenvoudiging en daardoor, naar verwachting, kostenbesparing op. Verder wordt momenteel hard gewerkt aan de invoering van een bijzonder *elektronisches Notarpostfach*. Dit gaat hoog beveiligde communicatie van notarissen met gerechtelijke instanties, openbare registers en overheden mogelijk maken.

2.3.3 Het notariaat in België⁸⁰

De Belgische notaris is een openbaar ambtenaar die een overheidstaak uitoefent. Hij wordt ook wel een preventief magistraat genoemd. Een notaris kan zijn beroep individueel uitoefenen of binnen een vennootschap. Er zijn ongeveer 1.550 notarissen in België, verdeeld over 1.150 kantoren. Een notaris is notaris-titularis of geassocieerd met een notaris-titularis. Alleen een notaris-titularis heeft een repertoire waarin akten worden opgenomen. Zolang een notaris-titularis in een vennootschap geassocieerd is met andere notarissen, mag hij zich extern niet als notaris-titularis profileren. Alle geassocieerd notarissen staan naar de burger toe dus op gelijke voet.

De hoofdregels over het Belgische notariaat zijn te vinden in de Belgische Wet op het notarisambt (net als in Frankrijk ook wel aangeduid als de Ventôsewet).⁸¹ Daarnaast is er veel lagere regelgeving. De Nationale Kamer van notarissen is het wettelijk reglementerend en vertegenwoordigend orgaan van het notariaat. De Koninklijke Federatie van het Belgische Notariaat (KFBN) is de belangenorganisatie van het notariaat die de notaris-kantoren ondersteunt met juridisch advies, management, ICT-oplossingen, opleiding en informatie voor het grote publiek.

Een notaris-titularis wordt benoemd door de Koning. Men moet eerst kandidaat-notaris zijn. Elk jaar benoemt de Koning een gelimiteerd aantal kandidaat-notarissen. Wie tot kandidaat-notaris benoemd wil worden moet aan het nationaliteitsvereiste voldoen, een stagecertificaat en een bekwaamheidscertificaat hebben, en op een lijst van kandidaten staan die door een benoemingscommissie zijn gerangschikt.

De notaris-titularis krijgt een standplaats toegewezen waar hij kantoor moet houden. Hij oefent zijn ambt uit binnen het rechtsarrondissement van zijn standplaats.⁸² Alleen in uitzonderingsgevallen mag hij buiten zijn ambtsgebied akten passeren. Buiten zijn standplaats mag hij geen bijkantoren hebben.

Notarissen-titularis kunnen zich associëren met elkaar en met één of meer kandidaat-notarissen die zijn opgenomen op het tableau bijgehouden door een Kamer van notarissen. De minister van Justitie keurt de associatie van een kandidaat-notaris goed en stelt hem in de betrokken vennootschap aan als geassocieerd

80 De inhoud van deze paragraaf is grotendeels ontleend aan de websites van het Belgische notariaat (notaris.be en fednot.be), de (via die websites vindbare) regelgeving, informatie verkregen via correspondentie met mensen van de KFBN en de notariële verzekeringsmaatschappij ANVZN, en overige op het internet gevonden informatie, waaronder de fraaie masterproef van studente Eva Van Moer, *De digitalisering van het notariaat: mogelijkheden en moeilijkheden* (academiejaar 2016-2017), Universiteit Gent.

81 Wet van 25 Ventôse van het jaar XI (16 maart 1803) op het notarisambt. Deze werd oorspronkelijk in het Frans en in het Nederlands bekend gemaakt in het nummer 258 van het 'Bulletin der wetten van de Fransche Republiek'. De authentieke Nederlandse tekst werd vastgesteld bij wet van 9 april 1980.

82 In Limburg en bij Spa, Verviers en Eupen geldt een iets afwijkende regeling.

notaris.⁸³ Zolang hij vennoot blijft, heeft de kandidaat-notaris dezelfde bevoegdheden, alsook dezelfde rechten en plichten, als de notaris-titularis. Aan de associatie van een kandidaat-notaris kan op gezamenlijk verzoek van alle vennoten een einde worden gemaakt bij ministerieel besluit. De geassocieerde notaris die geen titularis is, oefent het notarisambt dan niet meer uit. Hij neemt opnieuw de titel van kandidaat-notaris aan.

Bij een wetswijziging uit 2014 zijn de regels over verzekering en het gebruik van een beroepsvennootschap aangepast.⁸⁴ Een notaris kan zijn ambt, alleen of in associatie, in een vennootschap uitoefenen. Het moet een besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid zijn of een coöperatieve vennootschap met beperkte aansprakelijkheid. De notaris blijft persoonlijk titularis. Alleen notarissen en kandidaat-notarissen werkzaam in hetzelfde arrondissement mogen vennoot zijn. Enig doel van de vennootschap moet zijn: het uitoefenen van het ambt van notaris. Bij gebruik van zo'n notarisvennootschap is de beroepsaansprakelijkheid van de notaris beperkt tot zijn inbreng (cf. het algemene vennootschapsrecht), De notaris is wel hoofdelijk aansprakelijk met de vennootschap voor de overtredingen die hij heeft begaan met bedrieglijk oogmerk of het doel om schade te berokkenen. De beroepsaansprakelijkheid van de notarisvennootschap is beperkt tot € 5 miljoen per schadegeval. De notarisvennootschap moet over een beroepsaansprakelijkheidsverzekering met dekking voor € 5 miljoen per schadegeval beschikken.⁸⁵ De statuten van de notarisvennootschap zijn onderworpen aan goedkeuring door de Kamer van notarissen. De akten van de in de notarisvennootschap werkzame notarissen worden ingeschreven in één enkel repertorium dat op naam van de notarisvennootschap staat. Dit repertorium wordt bewaard door de onderling aangewezen notaris (of anders de laatst benoemde notaris-titularis). In de akten die een notaris passeert, vermeldt hij onder meer de naam en zetel van de notarisvennootschap waarvan hij deel uitmaakt.⁸⁶

Een notaris is niet verplicht zich van een notarisvennootschap te bedienen. Hij kan nog steeds kiezen voor de eenmanszaak. In dat geval moet hij eveneens een beroepsaansprakelijkheidsverzekering met een dekking van ten minste € 5 miljoen per schadegeval hebben,⁸⁷ maar is zijn persoonlijke aansprakelijkheid voor schade wegens beroepsfouten die het verzekerde bedrag te boven gaat, niet beperkt. Dat is voor de notaris een duidelijk nadeel ten opzichte van de keuze voor een notarisvennootschap.

In 2009 is het wettelijk kader vastgelegd voor de lancering van de elektronische notariële akte,⁸⁸ op te slaan in een centrale, digitale aktebank. Deze wordt NABAN (Notariële Aktebank – Banque des Actes Notariés) genoemd. Deze wetsbepalingen zijn nooit in werking getreden doordat de technologie nog niet rijp bleek te zijn om de eeuwigdurende bewaring, de onveranderlijkheid van de elektronische akte

83 Sinds 2014 hoeft een notaris in een notarisvennootschap zich niet meer 'geassocieerd notaris' te noemen. Nicaise & Van Sinay 2018, p. 34.

84 Art. 130-138 van de Wet van 25 april 2014 houdende diverse bepalingen van Justitie (inw.tr. 24 mei 2014, waarbij onder meer de art. 34ter, 50 en 51 van de Wet op het notarisambt zijn ingevoegd/gewijzigd. Hierover: Biemans 2015, p. 35/36. Zie ook het 'Reglement voor de vennootschappen van notarissen' van de Nationale Kamer van Notarissen.

85 Daarbij is er geen maximum voor het totale claimbedrag per notaris of notarisvennootschap. De verzekeraar (ANVZN) heeft geen kennis van een schadegeval dat in de buurt komt van de grens van € 5m of deze overschrijdt. De ANVZN-polis geeft dekking volgens het *loss occurrence* principe (dus niet claims made zoals in Nederland; vgl. 3.3.7). Bij opzet of grove schuld van de notaris stelt ANVZN volgens haar polis de benadeelde schadeloos, maar is zij geen dekking verschuldigd aan de verzekerde (dan kan zij dus regres nemen).

86 Dit laatste staat in art. 12 van de Wet op het notarisambt.

87 Art. 34ter van de Wet op het notarisambt.

88 Art. 13 lid 3 e.a. van de Wet op het notarisambt. Men spreekt van de notariële akte in gedematerialiseerde vorm.

en de voortdurende leesbaarheid en compatibiliteit van de gearhiveerde akten met de evoluties in de gebruikerssoftware te garanderen. Daarom is het wettelijk kader in 2017 aangepast om NABAN alvast te kunnen oprichten met alleen gedematerialiseerde afschriften van papieren akten. Dit staat gepland voor uiterlijk 1 januari 2020. Op een later tijdstip kan bij Koninklijk Besluit de elektronische akte alsnog worden ingevoerd.⁸⁹ Omwille van het hoogstpersoonlijke karakter kan de notaris geen testamenten, herroepingen van testamenten en contractuele erfstellingen opnemen in NABAN. Dit betekent meteen ook dat de notaris deze akten niet in elektronische vorm kan verlijden.

Eén van de doelstellingen van de wetgever is om de aktebank toegankelijk te maken voor de burgers en gemandateerde derden. De burgers zouden na elektronische identificatie toegang kunnen krijgen tot de akten waarbij zij betrokken waren. De beheerder van de databank staat in voor de toegang tot de databank en de naleving van de privacy voorschriften en de regels omtrent de verwerking van persoonsgegevens. De toegang van de burgers blijft beperkt tot de akten waarin zij betrokken partij waren. Het ligt voor de hand dat de notaris de metagegevens van de betrokkenen zal moeten invoeren, opdat zij later met hun *eID* toegang kunnen krijgen tot de akte. Technisch zou men de link kunnen leggen tussen de *eID* waarmee de akte wordt getekend en de *eID* waarmee men zich aanmeldt om een kopie van de akte te bekijken. In dat geval wordt wel een aantal belanghebbenden uitgesloten, zoals de vertegenwoordigde.

Intussen heeft de minister van Justitie, Koen Geens, de afgelopen jaren enkele wetten door het parlement geloodst om minder talrijke en meer efficiënte burgerlijke procedures en efficiënt functionerende justitiediensten te realiseren (de Potpourri-wetten). Van belang voor het notariaat is allereerst de wetgeving die tot doel heeft elektronische communicatie tussen de verschillende actoren van Justitie te bewerkstelligen en zelfs verplicht te stellen (Potpourri I). Sinds het najaar van 2017 zijn deze regelingen ook voor het notariaat effectief.

Voor het notariaat is ook de recente invoering van een Centraal Erfrechtregister van belang (onderdeel van Potpourri V).⁹⁰ Deze databank, onder het beheer van de KFBN, bevat de notariële akten en attesten van erfopvolging, de verklaringen van verwerping, de verklaringen van aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving en de afgegeven erfrechtverklaringen. Net als bij de andere databanken ingericht door de KFBN (CRT en CRH,⁹¹ alsmede het Centraal Register van Verklaringen⁹² en het Centraal Register voor lastgevingsovereenkomsten⁹³), bevat het register enkel metagegevens en de coördinaten van de bevoegde notaris. Op grond van dezelfde wetwijziging mogen verklaringen van verwerping van een nalatenschap, en verklaringen van aanvaarding onder voorrecht van boedelbeschrijving, alleen nog ten overstaan van de notaris worden opgemaakt. Voorheen kon dat ook bij de griffier van de rechtbank gebeuren. De werklust van de griffies is hiermee ingeperkt, opdat zij zich kunnen concentreren op hun kerntaken. Daarnaast heeft men overwogen dat de notaris beter dan de griffie in staat is de betrokkenen (uitgebreid) te informeren over de gevolgen van hun rechtskeuze, wat bijdraagt tot de rechtszekerheid.

89 Nicaise & Van Sinay 2018, p. 41/42 en 209 e.v.

90 Wet van 6 juli 2017 (B.S. 24 juli 2017). Hierbij zijn de art. 892/1 tot 892/7 BW (Centraal erfrechtregister) ingevoerd. Op grond van een KB van 26 februari 2018 is het Centraal erfrechtregister op 1 maart 2018 in werking getreden.

91 Centraal Register voor testamenten; Centraal Register voor samenlevings- en huwelijksvereenkomsten

92 Hierin staan de gegevens tot aanwijzing van een vertrouwenspersoon of een bewindvoerder geregistreerd.

93 Hierin staan de volmachten als buitengerechtelijke bescherming geregistreerd.

Potpourri V voorziet ook in de invoering van de mogelijkheid om akten te verlijden vanuit twee notaris-kantoren via videoconferentie.⁹⁴

Tijdens een recente voordracht heeft minister Geens erop gewezen dat de toekomst voor de notarissen, en de vrije beroepers in het algemeen, volgens hem in hun rol van adviseur ligt. Werk op maat, advies, zal steeds nodig blijven, maar daarvoor zullen de vrije beroepers in een hogere divisie moeten gaan spelen. Standaardzaken moeten gestandaardiseerd en geautomatiseerd worden, maar waar het niet kan, daar moeten vrije beroepers constant streven naar beter. Geens voegde daaraan toe: recht loopt altijd achter, dat is zijn natuur, maar zorg ervoor om niet te veel achter te lopen.⁹⁵

Op 30 juni 2018 hebben twee Belgische notarissen, Pierre Nicaise en Thierry Van Sinay, op verzoek van minister Geens, na brede consultatie, een uitvoerig verslag over mogelijke verdergaande modernisering van het Belgische notariaat uitgebracht.⁹⁶ Dit verslag bevat onder meer voorstellen om associaties tussen notarissen verder te bevorderen en aan te moedigen, de functie van toegevoegd notaris in te voeren (met notariële bevoegdheid op basis van deelcertificaten) en de niet-juridische competenties binnen het notariaat te versterken.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

94 Wet van 6 juli 2017 (B.S. 24 juli 2017), toevoeging van de nieuwe § 3 aan art. 9 van de Wet op het notarisambt.
95 Geens 2018.
96 Nicaise & Van Sinay 2018.

2.4 Een kijkje bij andere disciplines

Alvorens aan de concrete moderniseringsvoorstellen voor het Nederlandse notariaat toe te komen, kan het denkraam nog iets verder worden verbreed. Ik geef een korte schets van de manier waarop in Nederland enkele andere beroepsgroepen zijn geregeld. Aan bod komen de accountancy, de advocatuur en de gerechtsdeurwaarderij. Zoals bij de internationale verkenning hierboven, ligt ook hier de nadruk op enkele punten die in de context van deze discussienota interessant lijken. Het gaat er om inspiratie op te doen die bij het denken over het notariaat te pas kan komen.

2.4.1 Accountants

Een accountant is iemand die beroepsmatig jaarrekeningen controleert, jaarrekeningen opmaakt of financiële administraties voert. De sector is de afgelopen decennia geplaagd door missers. Mede in reactie daarop is de regelgeving de afgelopen jaren gewijzigd en aangescherpt. Op het vlak van de onafhankelijkheid en de professioneel-kritische instelling van de accountant ligt deze beroepsgroep nog steeds onder vuur.

De wet kent twee soorten accountant: de Registeraccountant (RA) en de Accountant-Administratieconsulent (AA). Deze titels, en de aanduiding accountant, mogen uitsluitend worden gevoerd door personen die als zodanig staan ingeschreven in het accountantsregister.⁹⁷ Er zijn ruim 6.000 AA's en meer dan 15.000 RA's.⁹⁸ Zij zijn lid van de Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van Accountants (NBA),⁹⁹ die de status van openbaar lichaam heeft.¹⁰⁰ Dit is geregeld in de Wet op het accountantsberoep uit 2012. Door deze wet werden de aparte wetten voor RA's en AA's vervangen en hun beroepsorganisaties samengevoegd.

De taken van de NBA zijn het bevorderen van een goede beroepsuitoefening door accountants, het behartigen van hun gemeenschappelijke belangen, en het zorgdragen voor de eer van de stand van de accountants en hun praktijkopleiding. De NBA heeft een ledenvergadering, een bestuur, een voorzitter, ledengroepen en een bureau. De ledenvergadering stelt de verordeningen vast,¹⁰¹ houdt toezicht op het bestuur en benoemt een deel van de bestuursleden. Het bestuur bestaat uit ten minste zeven personen. Bestuursleden worden benoemd voor vier jaar (herbenoemingen zijn niet gelimiteerd); de meerderheid wordt benoemd door de ledenvergadering; de overige bestuursleden zijn afgevaardigden vanuit de ledengroepen. Bestuursleden stemmen zonder last. Voor de hoogte van de jaarlijkse contributies zijn de leden in verschillende contributiegroepen ingedeeld; de kosten van de kwaliteitsbeoordelingen worden in rekening gebracht bij de kantoren waar de leden werkzaam zijn.¹⁰²

97 Wet op het accountantsberoep, art. 1 en 41.

98 Bron: Jaarverslag 2017 van de NBA.

99 Zie www.nba.nl. De wet- en regelgeving over het accountantsberoep en veel meer informatie is op deze website te vinden.

100 Wet op het accountantsberoep, art. 2.

101 De verordeningen behoeven de goedkeuring van de minister van Financiën. Wet op het accountantsberoep, art. 34 jo. art. 1.

102 Wet op het accountantsberoep, art. 3, 4, 5, 12, 13, 19 en 30. Algemene contributieverordening.

De NBA kent aparte ledengroepen voor:

- de openbaar accountants (werkzaam binnen een accountantspraktijk);
- de interne en overheidsaccountants (werkzaam in een accountantsfunctie bij de overheid of in het bedrijfsleven); en
- de accountants in business (werkzaam in andere functie dan een accountantsfunctie).

Elke ledengroep heeft een eigen bestuur, dat door de ledengroep wordt benoemd. Het ledengroepsbestuur behartigt de belangen van de ledengroep en adviseert het bestuur van de NBA over kwesties die de ledengroep aangaan. Uit de leden van het ledengroepsbestuur benoemt de ledengroep een afgevaardigde die zitting heeft in het bestuur van de NBA.¹⁰³

De tuchtrechtspraak waaraan accountants onderworpen zijn, is geregeld in de Wet tuchtrechtspraak accountants. De tuchtrechtspraak wordt in eerste aanleg uitgeoefend door de accountantskamer te Zwolle en in hoger beroep, tevens hoogste ressort, door het College van Beroep voor het bedrijfsleven.¹⁰⁴

Op grond van de Wet toezicht accountantsorganisaties is het verboden om zonder AFM-vergunning wettelijke controles uit te voeren. Vergunningen worden verleend aan accountantsorganisaties die aan bepaalde criteria voldoen.¹⁰⁵ Een vergunning is niet overdraagbaar. De accountantsorganisatie draagt er zorg voor dat haar dagelijks beleidsbepalers en de externe accountants die bij haar werkzaam zijn aan bepaalde eisen voldoen. De meerderheid van de stemrechten in een accountantsorganisatie moet worden gehouden door een accountantsorganisatie of natuurlijke personen die voldoen aan de aan externe accountants gestelde eisen. De formele of feitelijke zeggenschapsstructuur mag geen belemmering vormen voor het adequaat uitoefenen van toezicht op de naleving van de wettelijke regels door de accountantsorganisatie. De accountantsorganisatie moet over een stelsel van kwaliteitsbeheersing beschikken en gedragsregels en procedures vastleggen en een passend beloningsbeleid voeren. De accountantsorganisatie heeft een geheimhoudingsplicht en richt de bedrijfsvoering zodanig in dat deze een beheerste en integere uitoefening van haar bedrijf waarborgt. De externe accountant moet aan regels ter zake van zijn vakbekwaamheid, objectiviteit, professioneel-kritische instelling en integriteit voldoen en heeft eveneens een geheimhoudingsplicht. Hij moet waarborgen dat zijn onafhankelijkheid van de controlecliënt niet wordt beïnvloed door een direct of indirect, bestaand of potentieel belangenconflict.

Regels over de door de NBA georganiseerde kwaliteitstoetsen zijn vastgelegd in de Verordening op de kwaliteitsbeoordelingen. Een accountantspraktijk wordt ten minste eenmaal per zes jaar aan een toetsing onderworpen. Eenmaal per jaar wordt een monitoringvragenlijst gestuurd die binnen zes weken moet worden ingevuld en geretourneerd. De NBA kan een accountantspraktijk op basis van risicofactoren aan een nader onderzoek onderwerpen. Een toetsing van een accountantspraktijk houdt een onderzoek in waarbij wordt nagegaan of het stelsel van kwaliteitsbeheersing van de accountantspraktijk in opzet en werking voldoet aan het bij of krachtens de Wet op het accountantsberoep bepaalde.

103 Wet op het accountantsberoep, art. 16 en 17; Verordening op de ledengroepen.

104 Wet op het accountantsberoep, art. 42; Wet toezicht accountantsorganisaties, art. 31. Wet tuchtrechtspraak accountants.

105 Voor het controleren van de jaarrekening van een organisatie van openbaar belang gelden additionele eisen.

In 2014 bracht de werkgroep Toekomst Accountantsberoep het rapport 'In het publieke belang' uit, met daarin 53 maatregelen die moeten leiden tot een verbetering van kwaliteit, gedrag en cultuur in de controlepraktijk. Conform één van de voorgestelde maatregelen is in 2015 de Monitoring Commissie Accountancy ingesteld om de geloofwaardigheid en het gezag van de accountancysector te helpen herstellen.¹⁰⁶ Deze onafhankelijke commissie bracht in mei 2018 haar tweede verslag uit.¹⁰⁷ Naar het oordeel van de commissie gaan de veranderingen te langzaam, heeft de sector een te positief zelfbeeld en wordt de complexiteit en ingrijpendheid van het veranderingsproces onderschat. Met de implementatie van de 53 maatregelen is het volgens de commissie niet best gesteld. Bovendien is er meer nodig. Zo moet inhoud worden gegeven aan het feit dat kwaliteit meer is dan compliance. Ook moet volgens de commissie over de *wicked problems* worden nagedacht, grote vraagstukken zoals het verdien-, business, partner- en verrekenmodel.

2.4.2 Advocaten

In het belang van een goede rechtsbedeling draagt de advocaat zorg voor de rechtsbescherming van zijn cliënt. Daartoe is hij onafhankelijk, partijdig, deskundig en vertrouwenspersoon.¹⁰⁸ Om de titel advocaat te mogen voeren moet men staan ingeschreven op het tableau van de Nederlandse Orde van Advocaten (NOVA). Wie zijn bachelor en master rechten heeft behaald, mag om inschrijving op het tableau verzoeken. Gedurende de eerste drie jaar is men advocaat-stagiaire onder begeleiding van een patroon en moet men de beroepsopleiding advocatuur volgen.¹⁰⁹ De regels over de advocatuur zijn hoofdzakelijk neergelegd in de Advocatenwet en lagere regelgeving.¹¹⁰

Er zijn ongeveer 18.000 advocaten in Nederland.¹¹¹ Een advocaat mag slechts in één arrondissement, op één locatie kantoor houden. Dat kantoor geldt als gekozen woonplaats voor alle handelingen die de advocaat als zodanig verricht.¹¹² De rechtzoekende die niet of niet tijdig een advocaat bereid vindt hem zijn diensten te verlenen in een zaak waarin vertegenwoordiging door een advocaat is voorgeschreven, kan zich tot de deken wenden in het arrondissement waarin de zaak moet dienen, met het verzoek een advocaat aan te wijzen.¹¹³

De NOVA is de publiekrechtelijke beroepsorganisatie voor de advocatuur, opgericht in 1952. De NOVA kent een algemene raad (vgl. bestuur), een deken van de algemene raad en een college van afgevaardigden. De algemene raad vertegenwoordigt de advocaten en de NOVA en doet voorstellen voor verordeningen. Hij bestaat uit vijf tot negen leden, die worden gekozen door het college van afgevaardigden; alleen advocaten zijn verkiesbaar; jaarlijks treden twee leden van de algemene raad af; de totale maximale zittingsduur voor een lid van de algemene raad is negen jaar. Een bureau ondersteunt de algemene raad.

106 Zie www.monitoringaccountancy.nl.

107 Monitoring Commissie Accountancy 2018.

108 Advocatenwet, art. 10a.

109 Advocatenwet, art. 1, 2, 9a, 9b en 9c. Bij algemene maatregel van bestuur kunnen met bachelor/master gelijkwaardige getuigschriften worden aangewezen. Art. 2a lid 1 geeft voorts een bijzondere regeling voor advocaten uit andere EU-lidstaten met drie jaar praktijkervaring in Nederland.

110 Deze is te vinden op de website van de NOVA: www.advocatenorde.nl.

111 Per ultimo 2017 bedroeg het aantal: 17.672. Bron: jaarverslag 2017 van de NOVA.

112 Advocatenwet, art. 12. Bij vestiging in het buitenland of detachering kan ontheffing worden verleend.

113 Advocatenwet, art. 13.

De verordenende bevoegdheid berust bij het college van afgevaardigden; de minister van J&V heeft geen goedkeuringsbevoegdheid. De afgevaardigden worden voor telkens drie jaar gekozen door de lokale ordes (waarover hierna); het aantal afgevaardigden dat een lokale orde mag kiezen is afhankelijk van het aantal advocaten in die lokale orde.¹¹⁴

Voorts kent de NOvA een raad van advies en een college van toezicht. De raad van advies adviseert over concept-verordeningen en bestaat in meerderheid uit leden die geen advocaat zijn. Het college van toezicht ziet toe op het toezicht dat de deken van de lokale orde op de advocaten in zijn arrondissement moet houden. Dit college bestaat uit de deken van de algemene raad en twee leden die worden benoemd bij koninklijk besluit, op voordracht van de minister van J&V.¹¹⁵

De gezamenlijke advocaten die kantoor houden in een zelfde arrondissement vormen een orde van advocaten in het arrondissement (lokale orde). Een lokale orde kent een raad, een deken en een jaarlijkse vergadering van de lokale orde. De deken van de lokale orde licht de advocaten in over al hetgeen verband houdt met de praktijkuitoefening. Hij bemiddelt in geschillen tussen de advocaten onderling. Verder houdt de deken toezicht op de naleving van wet- en regelgeving door de advocaten in het arrondissement en behandelt hij klachten tegen advocaten. De deken kan zowel bestuurlijk als tuchtrechtelijk handhaven.¹¹⁶

Klachten tegen advocaten worden ingediend bij de deken. De deken tracht de zaak in der minne te schikken, tenzij de klager om onmiddellijke indiening bij de raad van discipline heeft verzocht. Indien binnen drie maanden geen minnelijke oplossing wordt bereikt, kan de klager de deken verzoeken de zaak alsnog naar de raad van discipline door te verwijzen. De deken kan de zaak verkort afdoen: indien hij op grond van zijn onderzoek van oordeel is dat de klacht kennelijk ongegrond of van onvoldoende gewicht is, kan hij dat met redenen omkleed meedelen; de klager kan insisteren dat de klacht niettemin aan de raad van discipline wordt voorgelegd. Er zijn vier raden van discipline: in elk hofressort één. Hoger beroep kan worden ingesteld bij het hof van discipline, dat zitting houdt in Utrecht.¹¹⁷ Ook de voorzitter van het hof kan de zaak verkort afdoen; daartegen kunnen de klager en de deken verzet aantekenen.¹¹⁸

Per 1 januari 2015 is de Advocatenwet ingrijpend gewijzigd.¹¹⁹ Deze wetwijziging volgde op een toenemende maatschappelijke discussie over de rol en de positie van de advocaat in onze rechtsstaat. 'Deskundigheid' als kernwaarde van de advocatuur is bij deze gelegenheid geïntroduceerd.¹²⁰ Het meest opvallend in deze wetwijziging is het verscherpte toezicht op de advocatuur. Er is een verplichte klachtenregeling gekomen, de rol van de deken bij het toezicht op advocaten is versterkt en het College van Toezicht is ingesteld.

114 Advocatenwet, art. 17 t/m 33.

115 Advocatenwet, art. 17a, 32a, 36a, 45i.

116 Advocatenwet, art. 17 lid 2, art. 17a lid 2, en art 35, 45a en 46c e.v.

117 Advocatenwet, met name art. 46c, 46d, 46g, 46h, 46j en 51. www.raadvandiscipline.nl; www.hofvandiscipline.nl.

118 Advocatenwet, art. 56a en 56b.

119 Wet toezicht en positie advocatuur d.d. 1 oktober 2014, *Stb.* 2014/354, inw.tr. 1 januari 2015.

120 Met deskundigheid als kernwaarde wordt niet alleen het belang van de opleiding maar ook dat van permanente educatie onderstreept. *Kamerstukken II* 2009-2010, 32 382, nr. 3. 'Kwalitatief hoogwaardige dienstverlening ... die norm ligt hoog. Een advocaat mag niet gemiddeld presteren': *Kamerstukken II* 2012-2013, 32 382, nr. 13, p. 21.

Nieuw is ook de openbaarmaking van tuchtrechtelijke maatregelen,¹²¹ en de introductie van het griffierecht in het tuchtrecht (€ 50, indexeerbaar).¹²²

In 2017 is een nieuwe regeling voor kwaliteitstoetsing gepresenteerd.¹²³ Alle advocaten zijn straks gehouden ieder jaar deel te nemen aan een vorm van gestructureerde feedback, om tot effectiever professioneel gedrag te komen. Advocaten kunnen kiezen uit drie vormen van gestructureerde feedback: intervisie, peer review en gestructureerd intercollegiaal overleg. Voor de inwerkingtreding van de nieuwe regeling is nog een formele wetwijziging nodig. Daarna kan registratie van gespreksleiders en reviewers plaatsvinden. Als onderdeel van een integraal kwaliteitsbeleid van de NOvA is ook een regeling in voorbereiding die advocaten verplicht zich te laten registreren in een rechtsgebiedenregister met een daaraan gekoppeld aantal opleidingspunten.¹²⁴

In 2018 zijn 'herijkte' gedragsregels voor advocaten in werking getreden, ter vervanging van regels die nog uit 1992 dateerden. Opvallend is de grotere aandacht die de nieuwe regels geven aan de rol van de advocaat in de maatschappij, gelet op zijn bijzondere positie in het rechtsbestel. De advocaat dient als lid van een door de wet bijzonder gepositioneerde beroepsgroep ook in meer algemene zin bij te dragen aan de kwaliteit en integriteit van zijn beroepsgroep. De nieuwe regels laten onder omstandigheden toe om een beloning voor het aanbrengen of ontvangen van opdrachten toe te kennen of te ontvangen,¹²⁵ en om deel te nemen aan 'koppelsites' die vraag en aanbod bij elkaar brengen, maar het belang van de rechtzoekende moet leidend blijven.¹²⁶

2.4.3 Gerechtsdeurwaarders

De gerechtsdeurwaarder is een openbaar ambtenaar, belast met het doen van betekeningen, gerechtelijke aanzeggingen en ontruiming. Verder legt hij onder meer beslagen en houdt hij ambtelijk toezicht bij vrijwillige openbare verkopen van roerende lichamelijke zaken. De gerechtsdeurwaarder wordt benoemd bij koninklijk besluit en heeft een vestigingsplaats. Hij heeft een ministerieplicht, een administratieplicht en een verplichting om een derdengeldrekening aan te houden.¹²⁷ De regels over het beroep zijn te vinden in de Gerechtsdeurwaarderswet en lagere regelgeving.

Alle gerechtsdeurwaarders, waarnemend gerechtsdeurwaarders, toegevoegd gerechtsdeurwaarders en kandidaat-gerechtsdeurwaarders zijn verplicht lid van de Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders (KBvG). Dit is een openbaar lichaam. De KBvG bevordert een goede beroepsuitoefening door de gerechtsdeurwaarders en hun vakbekwaamheid en is verantwoordelijk voor de uitvoering van

121 Advocatenwet, art. 46e.

122 Advocatenwet, art. 46e.

123 Wijzigingsverordening kwaliteitstoetsen van het college van afgevaardigden d.d. 21 juni 2017; Wijzigingsregeling op de kwaliteitstoetsen van de algemene raad d.d. 4 september 2017.

124 De NOvA bereidt op dit vlak een wijziging van de Verordening op de advocatuur voor. Bron: jaarverslag 2017 van de NOvA.

125 Het provisieverbod is nog (slechts) van kracht "tenzij de advocaat kan aantonen dat hij hierbij niet handelt in strijd met de kernwaarden en voorts dat hierbij slechts het belang van de rechtzoekende bepalend is." Aldus regel 2 lid 3. De ACM onderzoekt momenteel of dit provisieverbod verenigbaar is met de Mededingingswet.

126 Bekendmaking NOvA d.d. 22 februari 2018. Voor een bespreking van de herziene gedragsregels, zie De Wolff 2018.

127 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 2, 4, 11, 17, 19. Van de gerechtsdeurwaarder wordt onderscheiden: de belastingdeurwaarder. Die laatste valt niet onder de Wet op de gerechtsdeurwaarders en de KBvG.

kwaliteitstoetsen bij haar leden.¹²⁸ In totaal heeft de KBvG ongeveer 800 leden, verdeeld over ongeveer 160 gerechtsdeurwaarderskantoren. In totaal werken op deurwaarderskantoren ongeveer 3.300 mensen. De beroepsgroep is dus klein; het aantal leden is een kwart van dat van de KNB. De markt staat al jaren onder druk. De teruglopende omzetten vormen volgens de KBvG een bedreiging voor de continuïteit van het gerechtsdeurwaardersvak. Een commissie van de KBvG heeft onderzoek gedaan naar de marktwerking en de relatie met de kwaliteit van de gerechtsdeurwaarder. Deze commissie heeft geadviseerd de marktwerking te beperken om de onpartijdigheid en goede ambtsuitoefening te waarborgen. De KBvG is hierover nu in gesprek met het ministerie van J&V.¹²⁹

Voor de benoembaarheid tot gerechtsdeurwaarder gelden nationaliteits-, vooropleidings-, beroepsopleidings-, stage-, taal- en ervaringseisen. Ook moet de gegadigde over een ondernemingsplan beschikken en een verklaring omtrent het gedrag overleggen.¹³⁰ Deze eisen lijken sterk op de vereisten die voor benoembaarheid tot notaris gelden. Een opvallend verschil betreft de ervaringseisen: voor benoeming tot gerechtsdeurwaarder moet de gegadigde ten minste één jaar als toegevoegd gerechtsdeurwaarder of kandidaat-gerechtsdeurwaarder hebben gewerkt.¹³¹

De waarnemend gerechtsdeurwaarder is iemand die de gerechtsdeurwaarder bij ontslag, schorsing, ziekte of afwezigheid vervangt. Wie voldoet aan de vereisten voor benoeming tot gerechtsdeurwaarder is benoembaar tot waarnemend gerechtsdeurwaarder.¹³² Kandidaat-gerechtsdeurwaarder is degene die aan de vooropleidingseisen voor gerechtsdeurwaarder voldoet en ten behoeve van de stage aan een gerechtsdeurwaarder is toegevoegd en onder diens verantwoordelijkheid en toezicht bij hem werkzaam is op kantoor. Voor een dergelijke toevoeging is de goedkeuring van de minister van J&V vereist, die steeds voor een periode van maximaal een jaar wordt verleend. Een kandidaat-gerechtsdeurwaarder kan als zodanig geen ambtshandelingen verrichten.¹³³ De toegevoegd gerechtsdeurwaarder is bij de gerechtsdeurwaarder aan wie hij is toegevoegd werkzaam op kantoor en kan onder verantwoordelijkheid en toezicht van de gerechtsdeurwaarder namens hem de ambtshandelingen verrichten waartoe deze bevoegd is. Hij voldoet aan de vereisten voor benoeming tot gerechtsdeurwaarder en wordt aangewezen door de gerechtsdeurwaarder, met goedkeuring van de minister van J&V. Er zijn maximaal drie toegevoegd gerechtsdeurwaarders per gerechtsdeurwaarder. Een toegevoegd gerechtsdeurwaarder wordt aan niet meer dan twee gerechtsdeurwaarders gelijktijdig toegevoegd.¹³⁴

De KBvG heeft een algemene ledenvergadering (ALV), een ledenraad, een bestuur en een bureau. De ALV besluit over de begroting, over de jaarlijkse verslaglegging door het bestuur en over voorstellen van verordeningen. De ALV benoemt ook de ledenraadsleden. De ledenraad bestaat uit 15 mensen. De ledenraad bepaalt het beleid van de KBvG en stelt de verordeningen vast; verordeningen behoeven de goedkeuring van de minister van J&V. Ook benoemt de ledenraad de leden van het bestuur. De ledenraadsleden

128 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 56, 57 en 57a. Eveneens lid zijn degenen die zijn toegevoegd in het kader van de stageverplichting bij de in art. 25 lid 1 Gerechtsdeurwaarderswet bedoelde opleiding.

129 Aantal leden per 2 januari 2018: 796; aantal kantoren per 31 december 2017: 161. Aantal fte medewerkers in 2017: 3.335. Bron: jaarverslag 2017 van de KBvG.

130 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 5 en 6.

131 Voor de benoembaarheidsvereisten in het notariaat, zie [3.1.1](#) en [3.1.2](#).

132 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 22.

133 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 25.

134 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 27.

nemen zonder last of ruggespraak deel aan de besluitvorming binnen de ledenraad. Het bestuur heeft de algemene leiding over de KBvG en is belast met de uitvoering van de aan de KBvG opgedragen taken. Het bureau heeft een ondersteunende, adviserende en regisserende taak bij de voorbereiding en de uitvoering van het beleid van de KBvG.¹³⁵

Het toezicht op de gerechtsdeurwaardelij wordt uitgeoefend door het BFT. De tuchtrechtspraak wordt in eerste aanleg uitgeoefend door de kamer voor gerechtsdeurwaarders te Amsterdam en in hoger beroep door het gerechtshof Amsterdam. Cassatie is niet mogelijk.¹³⁶

Per 1 juli 2016 is de Gerechtsdeurwaarderswet op enkele belangrijke punten gewijzigd.¹³⁷ De functie ‘toegevoegd kandidaat-gerechtsdeurwaarder’ is afgeschaft. Verder is een duidelijker onderscheid gemaakt tussen de gerechtsdeurwaarders die ondernemers zijn, gerechtsdeurwaarders die in loondienst bij een gerechtsdeurwaarderskantoor werken en kandidaat-gerechtsdeurwaarders die in opleiding zijn. Ook is de eis van onafhankelijkheid in de wet opgenomen.¹³⁸ Er is een centraal, openbaar register voor gerechtsdeurwaarders gekomen, en integraal toezicht op gerechtsdeurwaarders door het BFT. De mogelijke tuchtrechtelijke maatregelen zijn aangescherpt.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

135 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 58 t/m 83.
136 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 30 en 34.
137 Wet van 17 februari 2016 tot wijziging van de Gerechtsdeurwaarderswet in verband met de evaluatie van het functioneren van de KBvG, alsmede de regeling van enkele andere onderwerpen in die wet, *Stb.* 2016/93, inw.tr. 1 juli 2016.
138 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 12a.

3. Voorstellen tot modernisering

Tegen het licht van de in hoofdstuk 2 geschetste ambities, ontwikkelingen en achtergronden volgt hieronder een aanzet tot moderniseringsvoorstellen. Deze geven een richting aan waarin gedacht kan worden en zijn bedoeld voor discussie. Bij enkele onderwerpen staat vermeld dat juist geen wijziging wordt voorgesteld. Ook dit kan de discussie aanzwengelen. Wellicht zien mensen het anders en putten zij er inspiratie uit om bepaalde vernieuwingen voor te stellen.

3.1 Toegang tot het notariaat

Rond het thema van de toegang tot het notariaat worden allereerst de benoemingseisen en -procedure besproken, met apart aandacht voor de opleidings- en ervaringseisen. Verder komen de mogelijke herinvoering van de advocaat-notaris, de toegevoegd notaris en de kandidaat-notaris aan de orde.

3.1.1 De notarisbenoeming: vereisten en procedure

Wie tot notaris benoemd wil worden, moet aan een aantal opleidings- en ervaringseisen voldoen. Die komen verderop apart aan de orde.¹³⁹ Daarnaast moet de aspirant-notaris een verklaring omtrent het gedrag overleggen en de Nederlandse taal beheersen,¹⁴⁰ en moet blijken van persoonlijke geschiktheid voor het ambt van notaris.¹⁴¹ Al deze vereisten betreffen de aspirant-notaris persoonlijk en dienen een nuttig doel.

Er is nog een toelatingseis: de aspirant-notaris moet een ondernemingsplan opstellen.¹⁴² Hieruit moet blijken dat de aspirant-notaris over voldoende financiële middelen beschikt. Tevens moet eruit blijken dat op redelijke gronden mag worden verwacht dat na drie jaar de praktijk kostendekkend kan worden uitgeoefend.¹⁴³ De achtergrond van deze vereisten is de vrees voor het ontstaan van kleine, financieel slecht lopende praktijken ('achterkamertjes-notariaat'). Men overwoog dat het notariskantoor, om de diensten op kwalitatief aanvaardbaar niveau te kunnen aanbieden, over een behoorlijke kantooruitrusting zou moeten beschikken.¹⁴⁴ Het ondernemingsplan moet in ieder geval een uitwerking bevatten op de punten marktverkenning, opzet van de kantoororganisatie, resultatenprognose en financieringsplan. Onder 'kantoororganisatie' worden personeel, automatisering, werkorganisatie en huisvesting belicht. Bij de inrichting en beoordeling van het ondernemingsplan kan rekening worden gehouden met de specifieke context van de gewenste benoeming (opvolging in solitair kantoor, vestiging van solitair kantoor, opvolging in of vestiging van een associatieve standplaats, etc.). Wanneer het om continuering of uitbreiding van een bestaand kantoor gaat, kan de uitwerking eenvoudiger zijn dan bij vestiging van een nieuw kantoor.¹⁴⁵ Of na drie jaar de verwachting van een kostendekkende praktijk is uitgekomen, wordt niet formeel getoetst.

139 Zie 3.1.2.

140 Art. 6 lid 2 sub c en d Wna.

141 Art. 8 lid 2 Wna. Volgens inlichtingen van de KNB wordt de persoonlijke financiële situatie van de aspirant-notaris, ook voor zover die los staat van de kantoorfinanciën, bij de beoordeling van het ondernemingsplan meegenomen.

142 Art. 6 en 7 Wna.

143 Art. 7 lid 1 Wna.

144 *Kamerstukken II* 1993-1994, 23 706, nr. 3, p. 20.

145 Besluit ondernemingsplan notaris, art. 2 en 3 en bijbehorende nota van toelichting.

Dit vereiste van een ondernemingsplan verdient heroverweging. Het biedt onvoldoende ruimte voor kwaliteitsbeleid, omdat het eigenlijk niet meer vraagt dan een minimale kantooruitrusting en, op termijn, een verwachte minimale winstgevendheid. Door het eenmalige karakter ervan biedt het ondernemingsplanvereiste ook onvoldoende continuïteitswaarborgen. Deze zwaktes kunnen worden ondervangen door een samenstel van maatregelen dat later in deze discussienota wordt uitgewerkt.¹⁴⁶ Hier volgt alvast de samenvatting: voortaan wordt niet een ondernemingsplan voorgeschreven, maar een praktijkplan. Daarin wordt meer aandacht gegeven aan kwaliteitsbeleid (naast aandacht voor financiële gezondheid). Het praktijkplan is niet eenmalig, maar wordt regelmatig geëvalueerd, geactualiseerd en getoetst. Het gaat niet uit van de notaris persoonlijk, maar van de praktijkhouder (vennootschap of rechtspersoon) waarin de notarispraktijk is ondergebracht, onder verantwoordelijkheid van de daar werkzame notaris(sen).

In deze voorstellen wordt het eenmalige ondernemingsplan van de aspirant-notaris derhalve vervangen door een continu praktijkplan van de praktijkhouder.¹⁴⁷ Ook bij andere kwesties dan het praktijkplan wordt de praktijkhouder centraal gezet, zoals bij het protocol en de kwaliteitstoetsen.¹⁴⁸ In verband hiermee zal de praktijkhouder bij de KNB geaccrediteerd moeten worden, met vermelding van naam en vestigingsplaats van de bijbehorende notarispraktijk. De functie en accreditatie van de praktijkhouder doen er niet aan af dat de notaris ambtsdrager blijft.

De accreditatie van de praktijkhouder en de rol van het praktijkplan werken door in de benoemingsregels. Als onderdeel van de procedure tot benoeming van een notaris zal de accreditatie moeten worden toegekend (nieuwe praktijkhouder) of bevestigd (bestaande praktijkhouder). Daartoe wordt dan een initieel praktijkplan respectievelijk een update van het bestaande praktijkplan ingediend.

Door wie wordt een en ander beoordeeld? Nu is er een Commissie van deskundigen die naar het ondernemingsplan kijkt en een Commissie toegang notariaat die over persoonlijke geschiktheid adviseert.¹⁴⁹ Beide commissies worden benoemd door de minister (ministerie van J&V). De commissies kunnen worden samengevoegd onder de naam: Commissie Toegang Notariaat, die in het kader van een benoeming zowel het praktijkplan als de persoonlijke geschiktheid beoordeelt. De evaluaties en actualisaties van het praktijkplan buiten het kader van een benoeming worden meegenomen bij de kwaliteitstoetsen die onder verantwoordelijkheid van de KNB plaatsvinden.¹⁵⁰ Bij een benoemingsprocedure voor een bestaande notarispraktijk worden de resultaten van deze toetsingen aan de Commissie Toegang Notariaat beschikbaar gesteld.

De procedure voor benoeming tot notaris duurt in de praktijk ongeveer een jaar.¹⁵¹ Zeker voor aanstellingen in associatief verband en voor toegevoegd notarissen is dat te lang. Het is gewenst dat dit wordt teruggebracht tot zes maanden, maar een harde wettelijke termijn is niet nodig.

146 Zie 3.2.

147 De solitaire notaris met een eenmanszaak is zowel praktijkhouder als ambtsdrager.

148 Zie 3.2.1.

149 Art. 7 en 8 Wna.

150 Zie 3.2.4.

151 Art. 7 en 8 Wna.

De regelgevingsbevoegdheid met betrekking tot notarisbenoemingen berust bij de minister. Dat kan zo blijven.¹⁵²

3.1.2 Opleidings- en ervaringseisen

Wie tot notaris benoemd wil worden, moet aan een aantal opleidings- en ervaringseisen voldoen. Deze eisen verdienen bijzondere aandacht.

Opleidingseisen

Vijf universiteiten kennen een notariële opleiding. In de meeste gevallen is er een afzonderlijke, notariële bachelor;¹⁵³ alle universiteiten kennen een afzonderlijke notariële master. Ook de beroepsopleiding vormt een van andere juridische disciplines afgezonderd traject.¹⁵⁴ De eisen die in wet- en regelgeving aan de notariële opleiding worden gesteld, zijn erg gedetailleerd.¹⁵⁵ Vergeleken met de lijst van vakken voor civiel effect om advocaat of rechter te worden is de lijst met verplichte universitaire onderdelen behoorlijk lang.¹⁵⁶

Herziening van de vereisten is gewenst om twee redenen:

- Het verbeteren van de overstapmogelijkheden tussen notariaat en andere juridische beroepen (zoals advocatuur en rechterlijke macht). Dit kan het notariaat aantrekkelijker maken voor juridisch talent en meer diversiteit brengen qua menstypen, benaderingswijzen, kennis en ervaring. Zo wordt het innovatieve vermogen van het notariaat versterkt.
- Het verhogen van de kwaliteit van de vaktechnische dienstverlening vanuit het notariaat.

Deze beide doelstellingen kunnen worden bereikt door een combinatie van minder breedte en meer diepte in de vaktechnische opleidingsvereisten. Minder eisen in de breedte – dus meer vrijheid in het vakkenpakket – schept meer ruimte om opleidingseisen voor het notariaat te combineren met opleidingseisen voor advocatuur en rechterlijke macht.¹⁵⁷ Dit geldt voor de studententijd, maar ook voor latere fasen in iemands carrière.¹⁵⁸ Zo kan het bijvoorbeeld makkelijker worden om vanuit de advocatuur over te stappen naar het notariaat en omgekeerd (of zelfs om beide te combineren¹⁵⁹). Minder eisen in de breedte betekent minder dwang tot breedte, niet dat er minder gelegenheid zal zijn om met het oog op een bepaald type praktijk juist de breedte te zoeken.

152 Het huidige Besluit ondernemingsplan notaris en het Besluit op het notariaat (waarin benoemingseisen en bepalingen over de commissie van deskundigen staan) zijn algemene maatregelen van bestuur. Het besluit op het notariaat omvat ook andere onderwerpen (zoals regels over tuchtrecht) waarvoor de bevoegdheid eveneens bij de minister hoort te blijven.

153 Verstappen 2016, p. 42. Dit is niet het geval in Utrecht

154 Verstappen 2016.

155 Art. 6 en 33 Wna. De wettelijke vereisten zijn uitgewerkt in met name art. 2 en 3 Besluit op het notarisambt en de Verordening opleiding kandidaat-notarissen, alsmede het Onderwijs- en examenreglement opleiding kandidaat-notarissen en het Vrijstellingsreglement opleiding kandidaat-notarissen, het Reglement stage en de Stageverordening.

156 Verstappen 2016, p. 44.

157 Over het bieden van meer keuzevrijheid in de opleiding ook: Van Oostrom-Streep 2016.

158 Ten aanzien van de beroepsopleiding biedt het Vrijstellingsreglement opleiding kandidaat-notarissen al mogelijkheden die nog slechts beperkt worden benut. Verkerk 2016.

159 Zie 3.1.3.

Meer vaktechnische diepte betekent dat studenten en stagiaires uit verschillende clusters vaktechnische onderwerpen kunnen kiezen, wetende dat die allemaal bepaalde beroepsmogelijkheden bieden, ook notariële. Meer diversiteit bij studenten en stagiaires biedt werkgevers meer keuze. Dit punt hangt ook samen met het hierna te bespreken praktijkplan, waarin de (aspirant-)notaris aangeeft in welk type praktijk hij of zij wil werken. Bij de toetsing van het praktijkplan kan worden gelet op de opleidingskwalificaties van de betrokkene. Voorbeeld: iemand met een brede achtergrond kan worden benoemd op een praktijkplan dat op de algemene praktijk is toegesneden. Iemand met een sterke achtergrond in commercieel vastgoed kan op een daarbij passend praktijkplan worden benoemd. Deze opzet draagt bij aan vaktechnische diversiteit waarin zowel de algemene als de gespecialiseerde praktijk zich kan ontplooiën.

Voor de familie(vermogens)recht-praktijk kan diepgaande kennis over echtscheidingsrecht en voogdij, en het daarbij behorende proces-, bewijs- en alimentatierecht, een nuttigere aanvulling zijn op erfrecht en huwelijksvermogensrecht, dan bijvoorbeeld een college over *corporate governance*. Alle troefkaarten inzetten op het onderlinge verband tussen familie(vermogens)recht, ondernemingsrecht en register-goederenrecht, als *unique selling point*,¹⁶⁰ is te eenzijdig. Voor het specialisme 'huisarts-notaris' is dat onderlinge verband belangrijk, daarbuiten niet per se. Uitgaande van de al genoemde driedimensionale matrix van waaruit het notariaat opereert,¹⁶¹ is er behoefte aan diversiteit en ontwikkeling. Naar ik vermoed zullen werkgevers in hun aannamebeleid niet op scherpe verkokering sturen, want verschraving is niet in hun belang. Werkgevers zoeken meerwaarde. Men wil specialisten, maar ook een organisatie waarin verbreding en tegendenken kansen krijgen.

Naast juridisch-technische vakken is van belang dat in de juridische opleiding ruim aandacht wordt besteed aan ethiek en digitalisering,¹⁶² en aan management- en communicatievaardigheden. Dit geldt trouwens ook voor de permanente educatie. Dit gebeurt sinds enige tijd al; uit evaluaties moet blijken of deze onderdelen van het onderwijs nog versterkt kunnen worden.

Bij de notariële opleidingen kan worden gezocht naar integratie met de opleidingen voor de advocatuur en andere juridische beroepen waarvoor 'civiel effect' vereist is. Dit geldt zowel voor de universitaire opleiding als voor de beroepsopleiding. Een aparte studie "Notarieel recht" is onnodig. Heeft men binnen 'Rechtsgeleerdheid' ten minste bepaalde vakken gevolgd, dan kan men een aantekening 'notariaat' krijgen. In een recent pleidooi in deze richting werd geopperd die aantekening 'notarieel effect' te noemen.¹⁶³ Dat klinkt goed. De groep 'notariële studenten' gaat zo minder snel een 'eilandje' vormen. Hun focus blijft meer op bepaalde vakinhoudelijke aandachtsgebieden gericht. Een beroepskeuze (tussen advocatuur, notariaat en rechterlijke macht, overheidsjurist, bankjurist, bedrijfsjurist, etc.) komt later wel. Ook een aparte cursus 'beroepsopleiding notariaat' is m.i. niet nodig. In plaats daarvan kunnen vakken worden voorgeschreven die opleidingsinstituten aan zowel advocaat-stagiaires als kandidaat-notarissen kunnen aanbieden.

160 Vgl. Schols & Snijder-Kuipers 2018. Te ver gaat hun voorstel voor een verplichte notariële masterproef waarbij notariële gebieden in onderling verband worden gebracht. Dit geldt ook voor hun gedachte dat iedere notarieel beroeps-beoefenaar een cursus huwelijksvermogensrecht 2018 moet volgen.

161 Zie 2.1.1.

162 Onder meer: Van Kordelaar 2016; en Soeharno & Winter 2018.

163 Schols & Snijder-Kuipers 2018. In de vergadering van de NJV waarin dit voorstel werd besproken, stemde vrijwel iedereen ermee in. Peeters & Postma 2018, p. 1977.

In de overgangperiode naar geïntegreerde opleidingen voor advocatuur en notariaat kan worden gewerkt met tussenoplossingen. Voor advocaten die geen notarieel recht en/of geen beroepsopleiding notariaat hebben gedaan en alsnog belangstelling tonen voor het notariaat, kunnen gefocuste aanvullende eisen worden gesteld waarbij onnodige cumulatie van opleidingseisen wordt vermeden. Omgekeerd geldt dit ook voor (kandidaat-)notarissen zonder 'civiel effect' of beroepsopleiding advocatuur die alsnog belangstelling voor de advocatuur of een ander togaberoep tonen.¹⁶⁴

Aantrekkelijk is ook het onlangs geopperde idee van een togatoets.¹⁶⁵ Volgens dit idee wordt naast de mogelijkheid tot het verkrijgen van civiel effect via een universitaire bachelor en master Rechtsgeleerdheid, de mogelijkheid van een los examen civiel effect geboden (vgl. het *bar exam*). Het examen kan desgewenst door zelfstudie worden voorbereid. Dit idee verdient steun. Evenzo kan voor de toegang tot het notariaat een 'toets notarieel effect' worden gecreëerd.¹⁶⁶ Die kan dezelfde status als een universitair diploma notarieel recht krijgen en naast de universitaire opleiding notarieel recht bestaan. Het is een moderne variant op het oude staatsexamen. De toetsen 'civiel effect' en 'notarieel effect' dragen verder bij aan de overstapmogelijkheden tussen en naar de juridische beroepen. Zo krijgen alle juridische beroepen meer mogelijkheden om talent aan te trekken en competenties en invalshoeken te verbreden. Net als voor de voorgestelde togatoets kan als toelatingseis voor de toets 'notarieel effect' het hebben van een universitaire bachelor en master worden voorgeschreven, als minimumwaarborg voor een zeker kritisch en analytisch denkvermogen.

Ervaringseisen

De belangrijkste ervaringseis die de wet voor benoembaarheid tot notaris stelt, betreft de stage. De kandidaat-notaris moet een stage van ten minste zes jaar op basis van een gemiddelde van ten minste 28 uur per week hebben doorlopen. Conform de aanbeveling van de Commissie Hammerstein kan de KNB op basis van relevante werkervaring opgedaan in aanpalende beroepsgroepen als de rechterlijke macht, de advocatuur of de universiteit sinds 2013 een verkorting van de stage toestaan.¹⁶⁷ Het pleidooi voor minder breedte en meer diepte bij de opleiding kan worden doorgetrokken naar de ervaringsvereisten. Een advocaat met langdurige praktijkervaring in het commercieel vastgoed zal sneller dan nu voor een gehele of gedeeltelijke vrijstelling van het notariële stagevereiste in aanmerking kunnen komen, indien hij zich ook als notaris op commercieel vastgoed wil richten.

Aan het uitgangspunt dat de stage ten minste zes jaar duurt, hoeft niet getornd te worden. De regel past goed binnen de kwaliteitswaarborgen die voor het notariaat zo belangrijk zijn. De vrijstellingsmogelijkheden op basis van compenserende kwaliteiten bieden voldoende flexibiliteit.

Naast de stageduur is vereist dat men *actuele* ervaring in het notariaat heeft. Om tot notaris benoemd te kunnen worden moet men als toegevoegd notaris of kandidaat-notaris gedurende twee jaar voorafgaand aan het benoemingsverzoek per jaar gemiddeld ten minste 21 uur per week onder verantwoordelijkheid

164 Dit kan met de NOvA en andere op de advocatuur gerichte instanties worden besproken.

165 Soeharno & Winter 2018. In de vergadering van de NJV waarin dit voorstel werd besproken, was men er verdeeld over. Peeters & Postma 2018, p. 1977.

166 Dit sluit goed aan bij het zojuist genoemde pleidooi voor een aantekening 'notarieel effect' binnen de universitaire opleiding van Schols & Snijder-Kuipers 2018.

167 Art. 6 lid 2 sub b en art. 31 Wna, uitgewerkt in de Stageverordening en het Reglement stage (Commissie zijinstroom).

van een notaris of een waarnemer werkzaam zijn geweest of het notarisambt hebben waargenomen, dan wel als notaris gedurende die periode het notarisambt hebben vervuld.¹⁶⁸ Dit vereiste is onderdeel van de voor het notariaat geldende kwaliteitswaarborgen. Wie lange tijd uit de notariële praktijk is, kan belangrijke ontwikkelingen op het gebied van praktijkuitoefening, kennis en vaardigheden hebben gemist. Dit vereiste kan daarom worden gehandhaafd.¹⁶⁹

De regel dat een oud-notaris na defungeren nog maar één jaar kandidaat-notaris kan blijven,¹⁷⁰ en dus waarnemer kan zijn,¹⁷¹ is onnodig streng voor degene die vroeg als notaris is gestopt maar nog wel actief wil blijven (bijvoorbeeld in deeltijd). Deze beperking kan worden geschrapt.

3.1.3 De advocaat-notaris

De notaris oefent zijn ambt in onafhankelijkheid en onpartijdig uit. Hij mag zijn ambt niet uitoefenen in dienstbetrekking of in enig ander verband waardoor zijn onafhankelijkheid of onpartijdigheid wordt of kan worden beïnvloed.¹⁷² In het verlengde hiervan somt de wet enkele met het notarisambt onverenigbare functies op.¹⁷³ Het gaat om bepaalde functies in de rechterlijke macht, de functie van gerechtsdeurwaarder, die van bewaarder van het kadaster en de hoedanigheid van advocaat. Notaris en kandidaat-notaris mogen geen vicepresident of lid van de Raad van State zijn.¹⁷⁴ De werkzaamheden kunnen een notaris beletten om in de gemeenteraad zitting te nemen.¹⁷⁵ Hij mag niet handelen of beleggen in registergoederen of beursgenoteerde effecten.¹⁷⁶ En het optreden als bemiddelaar bij de koop en verkoop van onroerende zaken, financieringen en verzekeringen wordt in beginsel als strijdig met de vereiste onafhankelijkheid en onpartijdigheid gezien.¹⁷⁷ Nevenfuncties moeten aan de KNB en de kamer voor het notariaat worden gemeld.¹⁷⁸

Het genoemde verbod op de advocaat-notaris dateert uit 1999. Er zijn drie argumenten voor gegeven: het zou verwarrend zijn tegenover cliënten, de dubbelfunctionaris zou niet rolvast kunnen zijn, en hij zou minder tijd hebben voor de uitoefening van het notarisambt.¹⁷⁹ Mij overtuigen deze argumenten geenszins.¹⁸⁰

168 Art. 6 lid 2 sub b, 3^e Wna.

169 Dat het 21u-vereiste wel kan worden geschrapt voor de toegevoegd notaris en de lichte waarneming, komt verderop aan bod. Zie 3.1.4 en 3.1.5.

170 Art. 30a lid 1 Wna.

171 De verlengingsmogelijkheid van art. 30a lid 3 Wna heeft uitsluitend betrekking op het geval van een ambtshalve benoeming tot waarnemer.

172 Art. 17 leden 1 en 2 Wna. De toegevoegd notaris is uitgezonderd van het verbod op dienstbetrekking, zie 3.1.4.

173 Art. 9 Wna.

174 Art. 5 sub c Wet op de Raad van State.

175 Art. 15 Gemeentewet.

176 Art. 17 lid 3 Wna.

177 *Kamerstukken II* 1996-1997, 23 706, nr. 12, p. 21.

178 Art. 11 Wna.

179 *Kamerstukken II* 1993-1994, 23 706, nr. 3, p. 21. Melis/Waaijer 2012, par. 3.5.1.

180 Rieter 1999, p. 518 betreurde bij invoering van het verbod op de advocaat/notaris dat de ervaring van de advocaat/notaris met verstand van notariële tuchtzaken zou wegebben.

Het geven van juridisch advies is een belangrijk onderdeel van zowel notariaat als advocatuur. In beide beroepen is het geven van partijadvies heel normaal. Zo is advisering over estate planning of een testament bij uitstek partijadvies. Ook het optreden voor gezamenlijke belangen komt in de advocatuur evenzeer voor als in het notariaat. Bij de vormgeving van een samenwerkingsverband kunnen notarissen en/of advocaten bijvoorbeeld optreden 'voor de joint venture', of als gezinsadviseur in een echtscheidingszaak,¹⁸¹ zonder dat partijen zich ook nog eens van eigen externe adviseurs voorzien. Mediation wordt vanuit beide beroepsgroepen bedreven. Geregeld treden notarissen ook op als partijadviseur *tegen* een andere partij, niet alleen bij de grote kantoren.¹⁸² De partijnotaris die vervolgens voor beide betrokken partijen een akte wil passeren, dient dat uiteraard wel goed met partijen af te stemmen.¹⁸³

Kortom: er is geen zwart/wit onderscheid tussen advocaten en notarissen dat een verbod op de dubbelfunctie rechtvaardigt. Wel is er een maatschappelijke perceptie over de rol van de notaris ('stempelaar') die maakt dat de burger voor bepaald advies sneller naar een advocaat dan naar een notaris zal stappen. Veel notarissen dragen aan die perceptie bij door hun advisering dicht bij de inhoud van hun akten houden. Zo wordt het speelveld van de notaris onnodig klein gehouden. Herinvoering van de advocaat-notaris breekt dat open.

De dubbelfunctie biedt kansen aan notarissen die hun adviespraktijk willen verbreden op een manier die goed bij hun traditionele notariële werk aansluit. Omgekeerd geldt hetzelfde voor de advocaat die tevens notaris wordt. De verbreding kan bijvoorbeeld een verrijking voor de familie(vermogens)recht-praktijk opleveren. De notaris die tevens advocaat is, zal een stuk adviespraktijk ambiëren waarin het commerciële waarde heeft jezelf ook advocaat te mogen noemen.¹⁸⁴ Ook zal hij onder meer zelf verzoekschriften bij de rechtsbank kunnen indienen. Bijvoorbeeld in het kader van een echtscheiding die hij voor beide partijen samen begeleidt. Procederen kan de advocaat-notaris ook, maar daar zal hij terughoudend in moeten zijn. De flanken van de advocatuur – waar de nietsontziende procestijgers staan opgesteld – blijven buiten bereik. Minister Dekker, die het 'juridiseren en op de spits drijven van een conflict' wil tegengaan,¹⁸⁵ wordt op zijn wenken bediend. De kernwaarde 'onpartijdigheid', die de beroeps cultuur van het notariaat kleurt,¹⁸⁶ krijgt in mijn voorstel meer armslag.

Het verbod op de advocaat-notaris kan dus worden opgeheven. Tot 1999 kwam de combinatie advocaat-notaris wel voor, maar betrof het uitzonderingen. Nieuwe bedrijfsmodellen zouden de dubbelfunctie wel eens populair kunnen maken. Ik wil een ontwikkeling in die richting niet opleggen, maar ook niet blokkeren. Het gaat erom ruimte te creëren waarin zinvolle innovatie 'van onderop' een kans kan krijgen.

Wordt de combinatie weer toegelaten, dan moet de advocaat-notaris per cliënt en per transactie goed nagaan, en extern ook duidelijk maken, of hij als partij-adviseur dan wel juist in een onpartijdige rol optreedt. Zoals gezegd is dat eigenlijk niks nieuws. Ook het Duitse voorbeeld laat zien dat dit in de praktijk

181 Over het idee van de 'gezinsadvocaat': Droogleever-Fortuyn 2018; en De Wolff 2018, p. 784.

182 Deze omschrijving van de notaris als partijadviseur is geïnspireerd op een soortgelijke karakterisering in Heyman 1995.

183 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 18.

184 Volgens het Financieele Dagblad van 15 augustus 2018 stoten middelgrote advocatenkantoren hun familiepraktijk af. Voor sommige notarissen kan het interessant zijn in dat gat te springen.

185 Brief van 20 april 2018 van de minister van Rechtsbescherming aan de voorzitter van de Tweede Kamer, kenmerk 2253014, p. 3.

186 Lekkerkerker 2010, p. 26/27.

3.1.4 De toegevoegd notaris

Wat betreft de toegevoegd notaris bespreek ik eerst de huidige situatie en daarna de mogelijkheid om dit instituut te moderniseren. Hoe mijn voorstel zich verhoudt tot enkele opmerkingen die in de Parlementaire Geschiedenis over de toegevoegd notaris zijn gemaakt, komt ook aan de orde.

Huidige situatie

De figuur van de 'toegevoegd notaris' is in 2013 in de wet opgenomen.¹⁸⁷ Beoogd is het perspectief voor de ervaren kandidaat-notaris te versterken door deze een meer passende positie binnen het notariaat te geven en daarmee een ongewenst *braindrain* te voorkomen. Ook is overwogen dat niet iedere kandidaat-notaris het ondernemerschap ambieert. En dat verhoging van de passeercapaciteit de kwaliteit van de dienstverlening een verdere impuls kan geven.

Een notaris kan, met goedkeuring van de minister van J&V, een kandidaat-notaris aanwijzen als een aan hem toegevoegd notaris. De toegevoegd notaris is in dienst bij de notaris. Hij handelt namens en onder verantwoordelijkheid en toezicht van de notaris, die ook een exclusieve instructiebevoegdheid heeft. Met de eis van toezicht wordt verondersteld dat de toegevoegd notaris daadwerkelijk werkzaam is op het kantoor waar ook de notaris werkzaam is. De door de toegevoegd notaris verleden akten behoren tot het protocol van de notaris. De toegevoegd notaris voert de titel 'toegevoegd notaris' en treedt in die hoedanigheid naar buiten. Een notaris mag ten hoogste drie toegevoegd notarissen hebben. Met deze laatste beperking is beoogd de mogelijkheid van effectief toezicht door de notaris te waarborgen.¹⁸⁸

Een kandidaat-notaris komt in aanmerking voor toevoeging aan een notaris indien hij voldoet aan de voorwaarden voor benoeming tot notaris,¹⁸⁹ behalve dat hij geen ondernemingsplan hoeft op te stellen. In plaats daarvan moet hij onder verantwoordelijkheid van een notaris werkzaam zijn.¹⁹⁰

Het aantal toegevoegd notarissen is nu, vijf jaar na invoering, betrekkelijk klein.¹⁹¹ Dat is jammer, want de hierboven weergegeven argumenten die aan de invoering van de figuur ten grondslag liggen, zijn nog volkomen actueel. Een update van de regeling is daarom gewenst. Ik geef enkele aanpassingen in overweging.

Mogelijke modernisering

Het idee dat notarissen toezicht houden op toegevoegd notarissen is goed. Intern toezicht biedt een belangrijke kwaliteitswaarborg. Daarmee is niet gezegd dat de ondergeschikte ambtelijke positie van de toegevoegd notaris extern moet worden uitgedragen. Het extern benadrukken van de ondergeschikte positie biedt de burger geen extra bescherming. De regel dat de toegevoegd notaris 'namens' de notaris

187 Art. 30b, 30c en 30d Wna. *Kamerstukken* 32 250.

188 *Kamerstukken II* 2009-2010, 32 250, nr. 3, p. 22-23. In Frankrijk wordt een ander argument genoemd: het bevorderen van associatie; zie [2.3.1](#).

189 Deze vereisten zijn in [3.1.1](#) genoemd.

190 Art. 30c leden 1 en 2 jo. art. 6 lid 2, art. 8 en art. 30b lid 2 Wna.

191 Zie [2.1.3](#).

optreedt, kan daarom worden afgeschaft. Toegelaten kan worden dat de toegevoegd notaris zich extern notaris noemt. Dat heeft niet alleen te maken met status en prestige, maar ook met effectiviteit.¹⁹²

Dit roept een vraag op in de sfeer van de protocollen. Volgens de huidige regeling behoren de minuten van de toegevoegd notaris tot het protocol van de notaris en wordt dat duidelijk in de akte vermeld. Intern sluit dit goed aan bij de toezichthoudende taak van de notaris. Extern maakt dit aan de partijen bij de akte duidelijk dat de vertrouwelijkheid omtrent hun transactie niet tot de instrumenterend toegevoegd notaris beperkt is. Hoe moet dat als de toegevoegd notaris zich 'notaris' mag noemen? De oplossing van dit vraagstuk is gelegen in de afschaffing van het protocol. Akten behoren in dit voorstel niet langer bij een individuele notaris, maar bij een notarispraktijk. Dit wordt verderop uitgewerkt.¹⁹³ Voor de toegevoegd notaris komt het erop neer dat deze niet langer aan een individuele notaris wordt toegevoegd, maar aan een door een of meer notarissen gevoerde notarispraktijk.

Zoals vermeld, wordt de toegevoegd notaris nu aangewezen door de notaris, met goedkeuring van de minister. De toegevoegd notaris heeft door deze procedure beperkte legitimiteit als ambtenaar. In de huidige constellatie is dat niet zo erg: de toegevoegd notaris is zelf geen ambtsdrager¹⁹⁴ en handelt 'namens' de notaris. Wordt die vertegenwoordigingsregel afgeschaft, zoals hierboven bepleit, dan ligt het voor de hand de toegevoegd notaris wél ambtsdrager te maken. Hij kan met zijn instemming worden benoemd door de minister van J&V op voordracht van de notaris(sen) van de betrokken praktijkhouder. De Commissie Toegang Notariaat blijft bij de benoeming van een toegevoegd notaris betrokken ter beoordeling van de persoonlijke geschiktheid van de kandidaat. De commissie oordeelt niet over een met de benoeming van de toegevoegd notaris samenhangende aanpassing van het betrokken praktijkplan.

De kwaliteit van het binnen de notarispraktijk te houden (interne) toezicht verdient ook aandacht. Nu is dat vrij rigide gereguleerd: maximaal drie toegevoegd notarissen per notaris; notaris en toegevoegd notaris moeten bovendien op hetzelfde kantoor werken.¹⁹⁵ Deze eisen kunnen met de invoering van het voorgestelde praktijkplan vervallen. In het praktijkplan kan voor de betrokken notarispraktijk een concrete, eigen invulling aan een aantal *principle-based* kwaliteitscriteria worden gegeven. Daaronder valt de wijze waarop het interne toezicht wordt vormgegeven. Op basis van de instructiebevoegdheid van de betrokken notaris(sen) kunnen onder meer beperkingen aan de passeerbevoegdheid van de toegevoegd notaris worden gesteld. Bijvoorbeeld kan binnen het kantoor worden afgesproken dat de toegevoegd notaris altijd voorafgaande toestemming nodig heeft om een zaak aan te nemen en/of een akte te passeren. Afspraken die (veel) meer vrijheid laten mogen ook. Het is een zaak tussen de betrokken notaris(sen) en toegevoegd notaris. De KNB kan gedragsregels voor het interne toezicht vaststellen, indien dat nodig mocht blijken.¹⁹⁶

Het interne toezicht, de verantwoordelijkheid en de instructiebevoegdheid van de notaris(sen) van de notarispraktijk in kwestie bieden ruimte voor een versoepeling van één van de vereisten voor benoeming

192 Laseur-Eelman 2003, p. 57.

193 Zie 3.2.2.

194 *Kamerstukken II* 2009-2010, 32 250, nr. 3, p. 22-23.

195 Volgens de beleidsregel van staatssecretaris Teeven d.d. 19 september 2004 moet de toegevoegd notaris op dezelfde locatie werken als de notaris die voor hem verantwoordelijk is.

196 Art. 61 Wna.

tot toegevoegd notaris. Ik doel op de eis dat de betrokkene niet alleen een zesjarige stage heeft voltooid, maar ook gedurende twee jaar voorafgaand aan het benoemingsverzoek per jaar gemiddeld ten minste 21 uur per week onder verantwoordelijkheid van een notaris of een waarnemer werkzaam is geweest of het notarisambt heeft waargenomen, dan wel als notaris gedurende die periode het notarisambt heeft vervuld.¹⁹⁷ Dit is het vereiste dat de werkervaring in de notariële praktijk *actueel* moet zijn. Of en wanneer iemand na herintreden (weer) benoemingsrijp is, verschilt per geval. Hoe lang is men 'eruit' geweest? Hoe getalenteerd is iemand? Wat heeft de betrokkene in de tussentijd gedaan? Zulke vragen zijn relevant, maar worden in het 21u-vereiste niet meegewogen. Aangezien er bij de toegevoegd notaris één of meer notarissen zijn die toezicht houden, verantwoordelijk zijn en instructiebevoegdheid hebben, kan het aan die notaris(sen) worden overgelaten om te beoordelen of de expertise van de betrokkene actueel genoeg is om als toegevoegd notaris aan de slag te gaan. De opheffing van het 21u-vereiste voor de benoeming tot toegevoegd notaris kan het notariaat aantrekkelijker maken voor getalenteerde herintreders.

Het 21u-vereiste dient wel te gelden voor de toegevoegd notaris die een 'zware waarneming' op zich wil nemen.¹⁹⁸ Een zware waarneming geschiedt immers niet onder toezicht van een notaris. Verderop komt de zware waarneming uitgebreid aan de orde.¹⁹⁹

Dat tussen notaris (althans: praktijkhouder) en toegevoegd notaris een werkgever/werknemer-relatie moet bestaan, lijkt al in de huidige regeling besloten te liggen, maar kan worden geëxpliciteerd.²⁰⁰ Een zzp'er kan geen toegevoegd notaris zijn. Deze regel kan worden behouden, omdat hechte organisatorische verbanden belangrijk zijn voor kwaliteitsbeheersing.²⁰¹ Formeel zal de toegevoegd notaris in dienst zijn bij de praktijkhouder, doorgaans de rechtspersoon waarin de notarispraktijk wordt uitgeoefend.²⁰² Zijn in die notarispraktijk twee of meer notarissen werkzaam, dan valt de toegevoegd notaris volgens het voorstel onder hun collectieve verantwoordelijkheid (toezichttaak en instructiebevoegdheid). Voorgeschreven kan worden dat zij onderling een eerstverantwoordelijke aanwijzen en hiervan opgave doen aan de betrokken toegevoegd notaris en de KNB.

Ik hoop erop dat veruit de meeste kandidaat-notarissen die dat willen toegevoegd notaris worden zodra zij er zes jaar werkervaring op hebben zitten. Wat mij betreft wordt dat het uitgangspunt, als er geen contra-indicaties zijn. In de opzet die ik voorsta is het worden van toegevoegd notaris echter geen automatisme: de kandidaat-notaris zelf, de notaris(sen) van de betrokken praktijkhouder én de minister (na advies van de Commissie Toegang Notariaat) moeten de benoeming willen of fiatteeren. De instemming van de betrokken notaris(sen) is belangrijk omdat deze de eerst aangewezen zijn om te beoordelen of de betrokkene voor het notaris-schap geschikt is en of deze eraan toe is. Het instemmingsvereiste vormt zo een belangrijke kwaliteitswaarborg. Er moet ook sprake zijn van vertrouwen.²⁰³ Een te ruim gebruik

197 Art. 30c lid 1 jo. art. 6 lid 2 sub b, 3^e Wna.

198 Nu wordt die eis in art. 29 lid 1, eerste volzin Wna niet gesteld; dat hoeft ook niet omdat zij nu al voor de benoeming tot toegevoegd notaris geldt.

199 Zie 3.2.6.

200 Nu staat in de wet slechts dat de toevoeging bij het eindigen van de arbeidsovereenkomst eindigt. Art. 30d lid 1, aanhef en sub a Wna.

201 Voor het geval dit nodig mocht zijn, kan een zzp'er als kandidaat-notaris wel waarnemer zijn; zie 3.1.5. Zo is er voldoende flexibiliteit.

202 Zie 3.2.1.

203 Aldus ook Laseur-Eelman 2003, p. 58.

van de titel 'notaris' zou afbreuk doen aan het kwaliteitsimago van de notaris en, daarmee, aan de kwaliteitsambitie die het notariaat m.i. juist voorop moet stellen. Als de titel notaris te ruim wordt toebedeeld, zou Nederland ook wel erg uit de pas gaan lopen met het buitenland.

Deze nieuwe opzet van de figuur van toegevoegd notaris is mede van belang voor de notaris met sterke inhoudelijke kwaliteiten, maar mindere ondernemingsprestaties. Hij zou toegevoegd notaris kunnen worden en voor de buitenwacht notaris blijven. Het BFT kan, in voorkomende gevallen, drang in die richting uitoefenen zonder naar het middel van de ontzetting te hoeven grijpen. Risicogeveallen kunnen zo beter gemanaged worden. Mensen die vaktechnisch goed presteren kunnen voor het notariaat worden behouden.

Verlaat een toegevoegd notaris het kantoor, en treedt hij dus uit dienst, dan is hij geen toegevoegd notaris meer.²⁰⁴ Deze regel kan worden gehandhaafd. Hij kan bij een ander kantoor opnieuw tot toegevoegd notaris worden aangesteld, met inachtneming van de daarvoor geldende regels. De nu geldende regel dat hij dan opnieuw de persoonlijke geschiktheidsstoets moet afleggen,²⁰⁵ kan evenwel worden geschrapt. Het is een kostbare toets en herhaling ervan voegt niets toe.

Daarnaast kan het geval zich voordoen dat een toezichthoudend notaris defungeert. Volgens de huidige regels brengt dat het einde van de toevoeging mee.²⁰⁶ Dat is m.i. niet nodig. De toegevoegd notaris kan zijn positie binnen de betrokken notarispraktijk behouden. De toezichtfunctie en het instructierecht worden in dat geval uitgeoefend door de waarnemer of opvolger. Uiteraard kan die daarin een ander beleid voeren dan zijn voorganger.

Wil een toegevoegd notaris zich als notaris gaan vestigen, dan zal hij de procedure voor benoeming tot notaris moeten doorlopen. Hierbij kan de standaardprocedure worden gevolgd. Voor de toegevoegd notaris die wordt opgenomen in de 'maatschap' van zijn kantoor is het loondienst-vereiste te streng.²⁰⁷ Voor een dergelijk geval kan een tijdelijke uitzondering op het loondienst-vereiste worden gemaakt: de benoeming tot notaris moet dan binnen een bepaalde termijn, bijvoorbeeld achttien maanden, zijn aangevraagd en verkregen. Zo ontstaat de figuur van de toegevoegd notaris die voor korte tijd niet in loondienst (arbeidsrechtelijk ondergeschikt), maar vennoot is.

Parlementaire Geschiedenis

De in 2013 ingevoerde figuur van de toegevoegd notaris vormt een alternatief voor een eerder voorstel over de notaris in dienstbetrekking.²⁰⁸ Het Wetsvoorstel notaris in dienstbetrekking is in 2005 ingediend en in 2010 weer ingetrokken.²⁰⁹ Ambtelijk gezien stond de notaris in dienstbetrekking op gelijke voet met de notaris-ondernemer (zowel intern als extern). Zo kreeg hij een eigen protocol en kon hij een eigen derden-geldrekening aanhouden. Arbeidsrechtelijk stond hij in een gezagsverhouding met zijn werkgever. Om te zorgen dat de arbeidsrechtelijke verhouding de onafhankelijkheid van de notaris in dienstbetrekking niet

204 Art. 30d lid 1 sub a Wna.

205 Art. 30c lid 1 jo. art. 8 lid 2 Wna.

206 Art. 30d lid 1 aanhef en sub b Wna.

207 Art. 30d lid 1 aanhef en sub a Wna.

208 *Kamerstukken II* 2009-2010, 32 250, nr. 3, p. 9-10.

209 *Kamerstukken* 30 350.

te zeer aantastte, golden beperkingen. Het werkgeverschap mocht uitsluitend worden vervuld door een notaris, of gezamenlijke notarissen in een maatschap, of een rechtspersoon met uitsluitend notarissen als aandeelhouders. Bij een IDS-kantoor kon de notaris in dienstbetrekking dus niet (direct of indirect) mede in dienst zijn van niet-notarissen, zoals advocaten. Werkgever en werknemer moesten voorts een 'professioneel statuut' tekenen om het goede midden te vinden tussen werkgeversbelangen enerzijds en ambtelijke onafhankelijkheid anderzijds. De aan dat statuut te stellen eisen zouden in een nog te ontwerpen verordening worden vastgelegd. Bij uitdiensttreding verloor de betrokken werknemer zijn status van notaris en moest hij zijn protocol achterlaten.²¹⁰

Door enkele Eerste Kamerleden werden hierover kritische vragen gesteld. Mochten in het professioneel statuut regels met betrekking tot kwaliteitsbewaking van het werk worden gesteld? Hoe weet de consument of hij te maken heeft met een notaris in dienstverband, van wie het protocol bij de werkgever blijft na beëindiging van het dienstverband, of met een notaris-ondernemer? De zorgen achter deze en andere vragen heeft de minister niet kunnen wegnemen. Na overleg met de KNB is besloten het wetsvoorstel in te trekken.

Een alternatieve regeling – die van de toegevoegd notaris – werd vervolgens meegenomen in de Evaluatiewet Wna die op 1 januari 2013 van kracht werd.²¹¹ Kenmerkend voor deze regeling is de ambtelijke ondergeschiktheid van de toegevoegd notaris. Hij wordt 'toegevoegd' aan een notaris, die hem instructies kan geven en toezicht op hem houdt. De toegevoegd notaris passeert akten in het protocol van de notaris aan wie hij is toegevoegd. Door deze ambtelijke ondergeschiktheid heeft men de beperkingen inzake werkgeverschap kunnen versoepelen. Zo kan een toegevoegd notaris werknemer zijn van een IDS-vennootschap.

Bij de modernisering van het instituut 'toegevoegd notaris' die hierboven in deze discussienota wordt voorgesteld, heeft de hier geschetste achtergrond meegespeeld. De nadruk op het ambtelijke interne toezicht op de toegevoegd notaris is gehandhaafd. Er ligt een waardevolle kwaliteitswaarborg in besloten. Dat de toegevoegd notaris zijn akten niet in een eigen protocol passeert, is eveneens gehandhaafd. Wel is er een verandering. In zijn akten zal de toegevoegd notaris niet meer verwijzen naar het protocol van een notaris-ondernemer (de protocollen worden immers afgeschaft), maar naar de notarispraktijk waarin hij werkzaam is.²¹² In deze constellatie is er geen goede reden om het de toegevoegd notaris te verbieden de titel 'notaris' te voeren. Het gehandhaafde instructierecht van de toezichthoudend notaris leidt niet tot een andere conclusie. Het betreft een ambtelijk instructierecht dat nooit in strijd met notariële zorgvuldigheids- en gedragsregels mag worden uitgeoefend of opgevolgd. De cliënt krijgt dus alle notariële waarborgen waarop hij mag rekenen.

210 *Kamerstukken II*, 2005-2006, 30 350, nr. 2.

211 Wet van 29 september 2011 (Evaluatiewet), *Stb.* 2011/470), inw.tr. 1 januari 2013. *Kamerstukken* 32 250.

212 Zie [3.2.2](#).

3.1.5 De kandidaat-notaris

De 'kandidaat-notaris' wordt in de wet omschreven als iemand, niet zijnde een toegevoegd notaris, die een universitaire studie notarieel recht heeft afgerond en onder verantwoordelijkheid van een notaris of een waarnemer notariële werkzaamheden verricht, alsmede hij die geen notaris zijnde het notarisambt waarneemt.^{213 / 214}

Veel kandidaat-notarissen die aan de vakmatige bekwaamheids- en geschiktheidseisen voor benoeming tot notaris voldoen, maar niet of nog niet notaris kunnen of willen worden, vinden de aanduiding kandidaat-notaris onaantrekkelijk. Gezien het goede en hoogwaardige werk dat zij verrichten, vaak in direct contact met cliënten en andere derden, verdienen deze kandidaten een volwaardiger aanduiding.²¹⁵ In deze behoefte wordt voorzien doordat deze kandidaat-notarissen toegevoegd notaris kunnen worden. Zoals hierboven aangegeven hoop ik dat veruit de meeste kandidaat-notarissen van wie de stage erop zit, maar die (nog) niet notaris worden, als toegevoegd notaris worden aangesteld. Voor de ledencontributies aan de KNB kunnen kandidaat-notarissen met meer dan zes jaar ervaring en toegevoegd notarissen in dezelfde categorie worden ondergebracht. Daarmee wordt een financiële hindernis voor de gewenste ontwikkeling weggenomen.²¹⁶

Vanzelfsprekend kunnen vanuit het kantoor waar een beroepsbeoefenaar werkzaam is, voorschriften over de externe presentatie worden gegeven. Zo kan worden geregeld dat op het visitekaartje van de één 'notaris – partner' komt te staan en op dat van de ander 'notaris – medewerker'. Dat de toegevoegd notaris zich 'notaris' mag noemen (zie boven), staat dus niet in de weg aan het tot uitdrukking brengen van functionele verschillen.

Met deze uitbouw van het instituut 'toegevoegd notaris' wint de aanduiding 'kandidaat-notaris' aan zeggingskracht. Zij geldt dan immers hoofdzakelijk nog voor notarieel juristen die in hun stageperiode zitten, dus de huidige categorie van kandidaat-notarissen met minder dan zes jaar ervaring. Voor hen wordt het pad naar het worden van notaris, althans toegevoegd notaris, duidelijker en overzichtelijker.

Er blijft een – wat mij betreft beperkte – groep over van kandidaat-notarissen met meer dan zes jaar ervaring. Het kan mensen betreffen die wat meer tijd nodig hebben en hopen later alsnog (toegevoegd) notaris te worden. Voor hen blijft de aanduiding 'kandidaat-notaris' adequaat. Het kan ook gaan om mensen die zich niet te veel willen binden en als zzp'er willen werken, en om mensen zonder reëel uitzicht op het worden van (toegevoegd) notaris. Deze mensen kunnen onder het begrip 'kandidaat-notaris' in de zin van de wet blijven vallen, maar hoeven zich in de praktijk niet zo te noemen. Indien ze er de voorkeur aan geven, kunnen zij zich bijvoorbeeld 'notarieel jurist' gaan noemen. Ik vind dat een mooie, *down to earth* aanduiding. Zij drukt iets ambtelijks en onpartijdigs uit (notarieel) en tegelijkertijd iets van deskundigheid

213 Art. 1 lid 1 sub c jo. art. 6 lid 2 Wna. Art. 30a lid 2 Wna geeft een beperkte uitbreiding van deze omschrijving (beperkte houdbaarheid van hoedanigheid kandidaat-notaris voor degene die niet langer aan de criteria van art. 1 lid 1 sub c Wna voldoet).

214 De aanduiding 'kandidaat-notaris' is niet wettelijk beschermd, maar onjuist gebruik kan uiteraard misleidend zijn. De aanduiding 'notaris' is wel beschermd (art. 2 Wna).

215 Afschaffing van de aanduiding 'kandidaat-notaris' werd bepleit in: KNB 2010.

216 Zie 3.5.6 (Geldmiddelen KNB en kwaliteitsfonds).

(jurist). Dat past uitstekend bij de toenemende aandacht voor de adviestaak van het notariaat. Dat zij wel 'kandidaat-notaris' in de zin van de wet blijven, brengt onder meer mee dat zij verplicht lid blijven van de KNB en onder het tuchtrecht blijven vallen.

De huidige wettelijke omschrijving van de kandidaat-notaris heeft een formeel karakter: wie de juiste papieren heeft, *is* kandidaat-notaris. Hierdoor kan het voorkomen dat iemand op papier kandidaat-notaris is, maar feitelijk op een notariskantoor werkzaam is in een secretariële functie of als paralegal. De formele positie prevaleert, om te voorkomen dat notarieel beroepsbeoefenaren door alternatieve functieaanduidingen aan het KNB-lidmaatschap, beroepseisen, tuchtrecht en het notarieel pensioenfonds worden onttrokken. Een formeel criterium is bovendien eenduidiger dan een meer feitelijk getint criterium. Deze argumentatie is m.i. overtuigend.

De werkervaring van een kandidaat-notaris telt niet alleen als vereiste voor benoeming tot toegevoegd notaris, maar ook als vereiste voor de waarnemingsbevoegdheid. Voor de lichte waarneming moet men de helft van de zesjarige stage hebben volbracht en gedurende het laatste jaar voorafgaande aan de benoeming tot waarnemer gemiddeld ten minste 21 uur per week onder verantwoordelijkheid van een notaris of van een waarnemer werkzaam zijn geweest of in die periode als notaris het notarisambt hebben vervuld.²¹⁷ Het 21u-vereiste kan voor dit geval worden geschrapt, waardoor het aan de vervangen notaris wordt overgelaten om te beoordelen of de betrokkene er 'klaar' voor is. Evenals de toegevoegd notaris heeft de kandidaat-notaris met een lichte waarneming een ondergeschikte rol.²¹⁸ Bij de beoordeling of een lichte waarneming verantwoord is, kan de notaris laten meewegen of bij zijn afwezigheid voldoende ondersteuning voor de waarnemer mogelijk blijft (door andere notarissen binnen het kantoor, door bereikbaarheid op een vakantieadres, of anderszins).

Voor een zware waarneming komt een kandidaat-notaris pas in aanmerking na volbrenging van de zesjarige stage. Bovendien moet de kandidaat gedurende de laatste twee jaren voorafgaand aan zijn verzoek tot benoeming per jaar gemiddeld ten minste 21 uur per week onder verantwoordelijkheid van een notaris of van een waarnemer werkzaam zijn geweest of als notaris gedurende die periode het notarisambt hebben vervuld.²¹⁹ Aangezien de zware waarnemer niet onder verantwoordelijkheid van een notaris werkt, kan het 21u-vereiste voor dit geval worden gehandhaafd.²²⁰

217 Art. 29 lid 1, derde volzin Wna.

218 Over de toegevoegd notaris, zie [3.1.4](#).

219 Art. 29 lid 1, tweede volzin Wna.

220 Hetzelfde heb ik bepleit voor de toegevoegd notaris die zware waarnemer wordt; zie [3.1.4](#).

Eigen notities

[The page contains 32 horizontal dotted lines for writing.]

3.2 Praktijkhouder en notarispraktijk

Enkele kwesties rond de praktijkhouder en de bijbehorende notarispraktijk worden hierna onder de loep genomen. Dit betreft de functie en rechtsvorm van de praktijkhouder, maar ook het protocol van de notaris en het te introduceren praktijkplan. Voorts wordt ingegaan op de mogelijkheid van samenwerking met niet-notarissen en op enkele specifieke aspecten van de waarneming.

3.2.1 Functie en rechtsvorm van de praktijkhouder

De huidige Wet op het notarisambt is sterk op de notaris als individu gericht. Het gaat steeds over de notaris, *zijn* protocol en *zijn* kantoor. De realiteit is intussen dat veel notarispraktijken in een vennootschap of rechtspersoon zijn ondergebracht. Dit komt in de wet niet tot uitdrukking.²²¹ Volgens de wetgever oefent een notaris zijn praktijk voor eigen rekening en risico uit.²²² Maar de notaris die zijn praktijk, al dan niet samen met anderen, in een praktijk-BV heeft ondergebracht, doet dat helemaal niet. Die oefent zijn praktijk immers voor rekening van de praktijk-BV uit.

Alleen in de regeling over de derdengeldrekening staat een verdwaald zinnetje dat op mogelijke praktijkuitoefening in een vennootschap duidt:²²³

“Indien meer notarissen in een maatschap samenwerken, kan de bijzondere rekening ten name van die notarissen tezamen, de maatschap of vennootschap worden gesteld.”

Het is een merkwaardige zin, want in het zinsverband slaat het woord ‘vennootschap’ nergens op terug. Ook gaat de regeling eraan voorbij dat de praktijkcoöperatie vrij populair is en dat de vennootschapsvorm ook buiten samenwerkingsverband wordt gebruikt: veel éénpitters hebben hun praktijk in een BV ondergebracht.²²⁴

In de lagere regelgeving komt de praktijkvennootschap of -rechtspersoon er eveneens bekaaid af. In het kader van de rapportages aan het BFT wordt gesproken over de ‘notarisorganisatie’ en wordt er impliciet vanuit gegaan dat dit een vennootschap kan zijn.²²⁵ De stageregeling houdt er rekening mee dat de kandidaat-notaris werkzaam kan zijn bij een ‘maatschap waarbij meer notarissen werkzaam zijn’.²²⁶ De beroeps- en gedragsregels kennen een verzekeringsplicht voor de notaris, waarin de ‘rechtsvorm’ (omschreven als een ‘al dan niet rechtspersoonlijkheid bezittende juridische vorm waarin de notarispraktijk is uitgeoefend’) een rol speelt.²²⁷ In diezelfde beroeps- en gedragsregels is ook een ‘leeg’ artikel gereserveerd voor een bepaling over de ‘praktijkvennootschap’.²²⁸ In de IDS-verordening wordt de ‘praktijkrechtspersoon’ genoemd, die daar wordt omschreven als ‘een praktijkvennootschap, praktijkstichting,

221 Melis/Waaijer 2012, p. 413; Biemans 2015, par. 2.3.1; Van der Waals 2017, par. 3.4.2.7.

222 Aldus het nieuwe art. 2 lid 3 Wna.

223 Art. 25 lid 1, zesde volzin Wna. Zie ook art. 21 (ministerieplicht): lid 3 ziet op doorverwijzing naar een andere notaris ‘binnen dezelfde onderneming of binnen het samenwerkingsverband waarvan hij deel uitmaakt’.

224 De kwaliteitsrekening komt aan bod in 3.3.5. Daar komt ook aan de orde dat die rekening vaak in een stichting wordt ondergebracht.

225 Regeling op het notarisambt, art. 1 sub a jo. art. 2 lid 2.

226 Stageverordening, art. 1 lid 1.

227 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 1 jo. art. 15 lid 2.

228 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 17.

praktijkcoöperatie of een vennootschap die is opgericht naar het recht van een ander land ...'.²²⁹ De 'praktijkstichting' komt voor zover ik weet niet voor en kan m.i. worden geschrappt.²³⁰

Als technische termen introduceer ik de 'praktijkhouder' en de 'notarispraktijk'.²³¹ Met 'notarispraktijk' wordt een als eenheid georganiseerd notarieel werkverband bedoeld.²³² Het kan een kleine of grotere eenheid zijn. De term 'praktijkhouder' ziet op de houder van de notarispraktijk. In het geval van een eenmanszaak vallen notaris en praktijkhouder samen. Is de notarispraktijk ondergebracht in een praktijk-BV, dan is die BV de 'praktijkhouder'. Bij rechtspersonen gaat het niet om eventuele persoonlijke houdstermaatschappijen, maar om de extern optredende entiteit waarin het kantoor is ondergebracht. Met deze technische termen kan in de regelgeving een onderscheid worden gemaakt tussen de notaris als persoon, die ambtsdrager is, en de praktijkhouder waarin de notarispraktijk is ondergebracht.

In de nieuwe regelgeving kan erkend worden dat de cliënt als opdrachtgever van notariële diensten met de praktijkhouder contracteert.²³³ Er ontstaat ook ruimte voor een 'kantoor-protocol', dat op naam van de praktijkhouder staat en waarin de akten worden bewaard van de notarissen die in de betrokken notarispraktijk werkzaam zijn. Bij een praktijkhouder waaraan twee of meer notarissen zijn verbonden, speelt bij het defungeren van een van hen niet per se een opvolgingsvraagstuk; de notarispraktijk kan dan door de overblijvende notarissen worden voortgezet.²³⁴ De begrippen praktijkhouder en notarispraktijk komen voorts te pas bij de benoemingsprocedure: het maakt uit of iemand als notaris in een bestaande notarispraktijk wordt benoemd of in zijn eentje een nieuwe notarispraktijk wil beginnen.²³⁵ De regels over kwaliteitscriteria en kwaliteitstoetsen kunnen op de notarispraktijk worden gericht, want daarin wordt één kwaliteitsbeheersingsbeleid gevoerd.²³⁶ In het geval van netwerkorganisaties kan de praktijkhouder worden aangesproken op de afspraken die in het netwerkverband zijn gemaakt.²³⁷ De praktijkhouder kan in plaats van de individuele notarissen als verzekeringplichtige worden aangewezen.²³⁸ De praktijkhouder kan ook, naast de leden van de KNB, als contribuant van de beroepsorganisatie worden aangewezen.²³⁹ De nieuwe regeling kan er tevens rekening mee houden dat niet alleen de notaris kan failleren, maar los daarvan ook de praktijkhouder.²⁴⁰ Iedere praktijkhouder wordt bij de KNB geaccrediteerd, met vermelding van naam en vestigingsplaats van de bijbehorende notarispraktijk. De naam van de notarispraktijk heeft de functie van handelsnaam van de praktijkhouder. De vestigingsplaats is de gemeente waarin het kantoor van de notarispraktijk is gevestigd.

Kortom, de nieuwe opzet laat toe om vanuit praktijkhouders en notarispraktijken te denken. Onderwerpen als continuïteit, kwaliteit (waaronder risicobeheersing), intern en extern toezicht, financiering, ICT, innovatie,

229 Verordening Interdisciplinaire samenwerking 2015, art. 1. Over IDS-samenwerking, zie: [3.2.5](#).

230 Vgl. wel [3.6.5](#), voor een eventuele uitzondering in het kader van de 'opvolgingsproblemen'.

231 De term 'notarispraktijk' valt al op één plek in de Wna, art. 29a.

232 Vgl. het begrip 'accountantspraktijk' in de Verordening op de ledengroepen van de NBA.

233 Vgl. art. 16 Wna, dat spreekt over een overeenkomst 'tussen de notaris en de cliënt'.

234 Zie [3.2.2](#).

235 Zie [3.1.1](#), [3.2.3](#) en [3.2.4](#).

236 Zie [3.2.3](#) en [3.2.4](#).

237 Op dit moment heeft de KNB zeer beperkt zicht op afspraken in netwerkverband.

238 Zie [3.3.7](#).

239 Over de verzekeringplicht, zie [3.3.7](#); over de contributies aan de KNB, zie [3.5.6](#).

240 Zie [3.2.6](#). Nu noemt de Wna slechts het faillissement van een notaris.

risicobeheersing, IDS en andere vormen van samenwerking kunnen beter (primair) vanuit de praktijkhouder en de notarispraktijk worden benaderd, dan vanuit de individuele notaris (ambtsdrager).

Welke eisen zou de nieuwe regeling aan de rechtsvorm van de praktijkhouder moeten stellen? De notaris die vanuit een eenmanszaak optreedt, is ambtsdrager én praktijkhouder. Moet die mogelijkheid blijven bestaan? Uiteindelijk meen ik van niet. In een eenmanszaak zijn privé en zakelijk onvoldoende gescheiden. Die rechtsvorm kent geen afgescheiden vermogen en biedt onvoldoende basis voor continuïteit, omvang en groei. Daarom is deze rechtsvorm suboptimaal voor het notariaat. De maatschap heeft ten dele dezelfde bezwaren. Maar zolang er gevallen zijn waarin het fiscaal aantrekkelijk is de praktijk in een eenmanszaak of in een maatschap uit te oefenen, is er m.i. onvoldoende reden om die mogelijkheden te verbieden.

Na opheffing van de fiscale belemmeringen kunnen nadere eisen aan de rechtsvorm van de praktijkhouder worden gesteld. Bij de modernisering van de beschikbare rechtsvormen kan onder meer worden gedacht aan de invoering van een personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid.²⁴¹ Op termijn kan worden voorgeschreven dat de praktijkhouder een rechtspersoon is waarvan de vennoten, aandeelhouders of leden niet of beperkt aansprakelijk zijn.²⁴² Omwille van de beheersbaarheid en gezien het ambtelijke karakter van het notariaat valt te overwegen om uitsluitend Nederlandse rechtspersonen toe te staan, dan wel, indien dit door de omstandigheden wordt gerechtvaardigd, een rechtspersoon naar het recht van een ander EU-land.²⁴³

Verder ligt het voor de hand om bij de praktijkhouder-rechtspersoon eisen te stellen op het gebied van doelomschrijving, bestuur en aandeelhouderschap of lidmaatschap. Bij dit laatste gaat het om de vraag wie aandeelhouder of lid van de praktijkhouder mag zijn. Dit komt verderop ook aan de orde bij het onderwerp 'samenwerking met niet-notarissen'.²⁴⁴ In de sfeer van de eisen aan aandeelhouders en leden kan mede worden gedacht aan regulering van indirecte participaties in de praktijkhouder-rechtspersoon, zoals deelname door de betrokken notarissen via personal holdings.

De onafhankelijkheid van de betrokken notarissen mag niet worden belemmerd door onevenwichtige interne zeggenschapsverhoudingen. De zeggenschap over de notarispraktijk berust bij de betrokken notarissen als collectief. Het uitgangspunt is daarbij: iedere notaris één stem.

241 Stokkermans 2017, hoofdstuk 4. Over de wenselijkheid van een personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid ook: Wuisman 2011 en Van der Waals 2017.

242 Wordt een rechtsbevoegde personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid ingevoerd, dan kan deze met een rechtspersoon gelijk worden gesteld. Stokkermans 2017, par. 4.3.4.

243 Er zijn al notarispraktijken die bijvoorbeeld in een Engelse LLP zijn ondergebracht.

244 Zie 3.2.5.

3.2.2 Van protocol naar notarispraktijk

De zojuist geïntroduceerde termen 'praktijkhouder' en 'notarispraktijk' kunnen helpen bij het moderniseren van de bestaande regels over het protocol van de notaris. Dit protocol wordt in de wet omschreven als: de minuten, notariële verklaringen, registers, afschriften, repertoria en kaartsystemen die onder de notaris berusten.²⁴⁵

Dit begrip 'protocol' komt op veel plaatsen in de Wet op het notarisambt terug. De notaris moet zijn protocol op zijn kantoor bewaren.²⁴⁶ Gepasseerde akten worden opgenomen in het protocol en bevatten de gegevens van de notaris wiens protocol het betreft, een waarnemer passeert in het protocol van de notaris voor wie hij waarneemt, en een toegevoegd notaris passeert in het protocol van de notaris aan wie hij is toegevoegd.²⁴⁷ De volmachten waaraan de verschijnende personen hun bevoegdheid ontlenuen en die niet behoren tot het protocol van een Nederlandse notaris worden aan de akte gehecht.²⁴⁸ Een notaris kan afschriften, uittreksels en grossen afgeven van akten en verklaringen van erfrecht die tot zijn protocol behoren.²⁴⁹ Een notaris die zijn plaats van vestiging wijzigt, mag zijn protocol meenemen.²⁵⁰ Het protocol van een notaris die defungeert wordt overgedragen aan een opvolger.²⁵¹ En er is een algemene bewaarplaats van protocollen.²⁵²

In deze bestaande regelingen staan fysieke stukken centraal, maar het notariskantoor als 'papierfabriek' is op zijn retour. De komst van de elektronische akte zal tot minder fysieke stukken leiden. Uiteindelijk zullen de meeste protocol-stukken in een landelijke digitale aktebank zitten.²⁵³ Daarnaast is 'protocol' maar een vreemd en voor leken onbegrijpelijk woord. In het gewone leven wordt met 'protocol' iets anders bedoeld, namelijk een document waarin een bepaalde handelwijze is vastgelegd.²⁵⁴ In Frankrijk, Duitsland en België wordt een met ons notariële 'protocol' vergelijkbare term niet gebruikt. Op basis van deze overwegingen kan dit 'protocol' worden geschrapt. In plaats daarvan kunnen de relevante (fysieke of elektronische) documenten bij name worden genoemd.

Los van het woord 'protocol' is van belang dat de bestaande regels waarin dat woord momenteel wordt gebruikt, sterk op de individuele notaris zijn toegesneden. Niet het kantoor, maar de individuele notaris staat centraal. Hij is enig bewaarder van zijn minuten, hij alleen heeft het recht van inzage in de akten die tot het protocol behoren en hij alleen kan afschriften en grossen van die akten afgeven. Treedt een geassocieerd notaris uit een gezamenlijke notarispraktijk, dan mag hij in beginsel zijn protocol meenemen. De regeling gaat eraan voorbij dat partijen bij akten vaak gezamenlijk bediende kantoorcliënten zijn. De beperking ten aanzien van het afgeven van afschriften en grossen is onpraktisch. De niet-toegankelijkheid

245 Art. 1 lid 1 sub f Wna.

246 Art. 12 Wna.

247 Art. 29, 38, 30b en 40 Wna. Zie ook art. 48 en 126 Wna over de depotakte.

248 Art. 44 Wna.

249 Art. 49, 49b en 49c Wna.

250 Art. 10 lid 6 Wna.

251 Art. 5 en 15 Wna.

252 Art. 57, 58 en 59 Wna.

253 Zie 3.4.2 en 3.4.4. Het repertorium, onderdeel van het protocol, is al elektronisch.

254 Er zijn nog andere betekenissen van 'protocol', zoals die van bijlage bij een internationaal verdrag en die van ceremoniële voorschriften.

van het protocol voor collega-notarissen van hetzelfde kantoor is in theorie onnodig beperkend, en (terecht) vaak geen praktische realiteit.

De kwestie van de toegevoegd notaris komt daarbij. In de huidige regeling wordt naar buiten toe wel erg breed uitgemeten dat de toegevoegd notaris onder ambtelijk toezicht van een specifieke notaris staat. Diens naam staat op het zegel van de toegevoegd notaris en akten worden 'namens' de toezichthoudende notaris gepasseerd.²⁵⁵ Die individuele, toezichthoudende notaris krijgt onnodig veel aandacht. Beter kan een prominentere plek voor het kantoor als geheel worden ingeruimd.

In elke notariële akte kunnen voortaan de naam en de vestigingsplaats van de notarispraktijk worden genoemd:²⁵⁶

"Op [datum] verscheen voor mij, mr. [naam notaris of toegevoegd notaris], als notaris werkzaam bij [naam notarispraktijk], gevestigd te [vestigingsplaats notarispraktijk], etc."

De termen 'praktijkhouder' en 'notarispraktijk' kunnen ook worden gebruikt in enkele regelingen die nu aan het begrip 'protocol' zijn opgehangen. Zijn binnen een praktijkhouder twee of meer notarissen werkzaam, dan zijn die notarissen collectief voor de betrokken notarispraktijk verantwoordelijk. Binnen de praktijkhouder zijn zij gezamenlijk de bewaarders van de in de notarispraktijk gepasseerde akten.²⁵⁷ Voor zover noodzakelijk voor hun ambtsuitoefening, hebben alle notarissen en toegevoegd notarissen van een notarispraktijk toegang tot alle akten die bij hun notarispraktijk behoren en is ieder van hen bevoegd om afschriften en grossen voor die akten af te geven.²⁵⁸ De notaris die het kantoor verlaat, door defungeren of om de praktijk elders voort te zetten, treedt uit het collectief en verliest zijn bevoegdheden bij die notarispraktijk. Bij voortzetting van de praktijk elders, zal hij onderdeel moeten worden van een andere notarispraktijk²⁵⁹ of, als hij zelfstandig verder wil, een nieuwe notarispraktijk moeten laten accrediteren bij de KNB. In dit laatste geval zal hij een bijbehorend eigen praktijkplan moeten opstellen.²⁶⁰ Indien hij oude cliënten 'meeneemt', kunnen die hem toestemming geven om vanuit zijn nieuwe notarispraktijk toegang te houden tot oude akten.²⁶¹ Bij de achterblijvende notarispraktijk zal het vertrek van een notaris een ingrijpende wijziging betekenen die een actualisatie van het praktijkplan rechtvaardigt. In geval van onenigheid over wie rechthebbende op de bestaande notarispraktijk blijft (bijvoorbeeld als een kantoor van twee notarissen uiteenvalt) kan afstemming met de KNB plaatsvinden en zal zo nodig de rechter moeten tussenkomen.

255 Art. 30b leden 2 en 5 en art. 40 lid 1 Wna.

256 Voorbeeld: Notarispraktijk Reiger & De Gier gevestigd te Valkenswaard. Heeft de notarispraktijk meerdere vestigingen, dan kan worden vermeld: "... mede gevestigd te ...". De nu nog verplichte vermelding van de plaats van vestiging van de notaris (art. 40 lid 1 Wna) vervalt; zie ook [3.3.1](#).

257 Art. 38 lid 1 Wna kan in die zin worden gewijzigd.

258 Men zal in beginsel niet zonder instemming van de instrumenterende notaris diens akten mogen rectificeren.

259 Die bestaande notarispraktijk zal zijn praktijkplan daarop moeten aanpassen; zie [3.2.4](#).

260 Dit kan dan worden getoetst op de in [3.1.1](#) aangegeven wijze. Een toegevoegd notaris die voor zichzelf wil beginnen zal nog tot notaris benoemd moeten worden; zie [3.1.4](#).

261 Zie [3.4.4](#).

Onder de huidige regels worden bij opvolging van een notaris niet alleen het protocol, maar ook de overige notariële bescheiden overgenomen.²⁶² Tot de 'overige notariële bescheiden' behoren de notariële boekhouding en de dossiers. Bij de overdracht worden ook de derdengelden onder het beheer van de opvolger gebracht. In feite wordt de gehele notarispraktijk overgenomen, aldus de parlementaire geschiedenis. De arbeidsovereenkomsten met het personeel gaan krachtens de wet mee over, indien de notarispraktijk haar identiteit behoudt.²⁶³ Bij de overdracht van een protocol binnen een samenwerkingsverband (onderneming) van notarissen hoeft vaak geen feitelijke overdracht van overige bescheiden plaats te vinden.²⁶⁴ De termen protocol en protocol-overdracht kunnen uit deze regels worden geschrapt.

Voortaan kan worden gesproken over het uittreden uit en het toetreden tot en het overdragen van een notarispraktijk. Daarnaast is mogelijk dat niet een hele notarispraktijk (onderneming) wordt overgenomen, maar alleen de daartoe behorende ambtelijke stukken, taken en bevoegdheden. Voor een overdracht van de tot een notarispraktijk behorende ambtelijke stukken, taken en bevoegdheden, al dan niet in het kader van een overdracht van de gehele notarispraktijk, zal voorafgaande accreditatie van de verkrijger bij de KNB vereist zijn.²⁶⁵

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

262 Art. 15 lid 1 Wna.

263 Zie de toelichting van 21 juni 2000 op de Verordening overdracht protocol, met verdere verwijzingen, alsmede de art. 5 en 6 van de Verordening overdracht protocol.

264 Om deze reden staat het woordje 'eventueel' in art. 15 lid 1 Wna, aldus *Kamerstukken II* 2009-2010, 32 250, nr. 7, p. 9.

265 Voor deze kwestie in het kader van probleemgevallen, zie [3.6.5](#).

3.2.3 Van ondernemingsplan naar praktijkplan

Het ondernemingsplan waarover een aspirant-notaris momenteel moet beschikken, kwam al ter sprake.²⁶⁶ Kwaliteitsaspecten blijven daarin onderbelicht. Het ondernemingsplan wordt in mijn voorstel omgevormd tot een praktijkplan. De interne organisatie, samenwerking, kwaliteitsambities en kwaliteitsbeleid krijgen daarin een prominente plaats,²⁶⁷ net als gedegen financiële, commerciële en ICT paragrafen. Het is het praktijkplan van de praktijkhouder. De verantwoordelijkheid voor het praktijkplan ligt bij de notaris of notarissen die in de betrokken notarispraktijk werkzaam zijn. Een goed praktijkplan hoeft niet heel veel meer te zijn dan wat de betere notarispraktijken nu al hebben in termen van meerjarig businessplan en uitgewerkte dossier-procedureregels. Het geeft de ambities van het kantoor weer en de stappen die het onderneemt om die ambities waar te maken, uiteraard met volle inachtneming van de aan het notariaat verbonden eisen.

De versterkte aandacht voor kwaliteit past goed bij enkele belangrijke beroepsregels: de notaris kan, bij een aan hem gegeven opdracht, onder zijn verantwoordelijkheid werkzaamheden uitbesteden, mits hij de regie, zeggenschap en het toezicht daarop volledig behoudt;²⁶⁸ en de notaris dient ervoor te waken dat de inrichting en organisatie van zijn kantoor voldoen aan de eisen van een goede praktijkuitoefening en dat de kwaliteit van de door hem en zijn medewerkers verrichte diensten optimaal is.²⁶⁹ Met het praktijkplan moeten notarissen niet slechts aan deze regels voldoen, maar vooraf ook aangeven hoe zij dat gaan doen.

Binnen een ruim veld mogen de notarissen van een praktijkhouder vrijelijk hun eigen ambities bepalen. Wel wordt verwacht dat zij die vooraf handen en voeten geven in het praktijkplan. Daarbij zullen zij duidelijk moeten maken dat hun competenties het praktijkplan kunnen dragen.²⁷⁰ De KNB, in overleg met de Commissie Toegang Notariaat, kan een passend kader voor de beoordeling van het praktijkplan ontwikkelen. Dit beoordelingskader moet ruimte bieden voor diversiteit en nieuwe ontwikkelingen die niet van bovenaf kunnen worden opgelegd. Het beoordelingskader moet daarom een zekere bescheidenheid uitstralen en meer *principle-based* dan *rule-based* zijn. De toegevoegd notaris lift mee op, en krijgt een plaats in, het praktijkplan voor de notarispraktijk waarin hij werkzaam is.²⁷¹

Meer dan bij het huidige ondernemingsplan wordt in het praktijkplan de feitelijke praktijkvoering centraal gesteld. Zo wordt zichtbaar hoeveel ruimte er is voor investeringen en het opvangen van tegenvallers en hoeveel er wordt gedaan aan specialisatie, kruisbestuiving, praktijkondersteuning en intern toezicht (contact met collega's). Dit laatste is van groot belang naast de externe bemoeienis (kwaliteitstoetsen en BFT), die kostbaar is en nooit volwaardig de rol van intern toezicht kan overnemen. Waar van toepassing gaat het praktijkplan mede in op commerciële samenwerking met derden (advocaten, belastingadviseurs; maar ook Hema-notaris, banken, verzekeraars, accountants, ICT-dienstverleners, etc.).

266 Zie 3.1.1.

267 Over kwaliteit en kwaliteitsbeleid, zie 2.1.5.

268 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 3 lid 2.

269 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 14.

270 Een enigszins vergelijkbare op de specifieke activiteiten toegesneden geschiktheidstoets wordt aangelegd bij de vergunningverlening aan een beleggingsonderneming (art. 4:9 Wft).

271 Het vereiste van een ondernemingsplan geldt nu ook niet voor de toegevoegd notaris. Art. 30c lid 1 Wna.

De paragraaf in het praktijkplan over de interne organisatie bevat informatie over de bestaande en gewenste kantooropbouw (waaronder de inzet van klerken, hbo-juristen, secretaresses, boekhouder, etc.) en de interne taakverdeling en procedures. Er moet ook iets worden gezegd over het beleid op de permanente educatie. Het is uiteraard van belang dat het postacademisch onderwijs van beroepsbeoefenaren voldoende aansluit bij de competenties die voor de uitvoering van het praktijkplan nodig zijn. Binnen een notarispraktijk kan men desgewenst met persoonlijke ontwikkelingsprogramma's (POP's) werken. Maar het extern toetsen van alle individuele POP's, al dan niet via een praktijkplan, gaat te ver.²⁷² De kwaliteits-toetsing van het praktijkplan gaat over het beleid voor de notarispraktijk als geheel. Detailtoetsing leidt af van de hoofdlijnen en is over het algemeen te bevoogdend.

Bij een franchiseorganisatie of soortgelijk samenwerkingsverband zal elke deelnemende praktijkhouder zijn eigen praktijkplan moeten maken, waarin de rol van de franchiseorganisatie een plaats krijgt. Die rol kan voor de kwaliteit van de deelnemende praktijkhouders meer of minder van belang zijn, afhankelijk van de ondersteuning die vanuit het samenwerkingsverband wordt geboden. Bij geheel zelfstandige notarissen zal het praktijkplan een meer individuele invulling krijgen, waarin voor het kwaliteitsonderdeel bijvoorbeeld kan worden gewezen op deelname aan specialistenverenigingen, intervisiegroepen en andere netwerken. Bij IDS-kantoren bevat het praktijkplan een paragraaf over de afschotting van de notariële staak.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

272 Vgl. Schols & Snijder-Kuipers 2018. In de NJV-vergadering waarin hun voorstel over verplichte POP's werd besproken, stemde de overgrote meerderheid ertegen. Peeters & Postma 2018, p. 1977.

3.2.4 Periodieke review praktijkplan

Het voorgestelde praktijkplan verdient regelmatige evaluatie, actualisatie en toetsing. Evaluatie en actualisatie liggen primair in de handen van de notarissen van de betrokken notarispraktijk. Toetsing kan periodiek gebeuren in het kader van de reguliere kwaliteitstoetsen die door de KNB worden georganiseerd (dus elke drie tot vijf jaar). Kwaliteitstoetsing (inclusief review praktijkplan) dient ook tussentijds plaats te (kunnen) vinden, indien de omstandigheden daartoe aanleiding geven (financiële moeilijkheden of andere risico-indicatie, uittreden uit de notarispraktijk, aangaan belangrijk samenwerkingsverband, ingrijpende verhuizing, etc.). Naar gelang de omstandigheden moeten de toetsers voor een lichte of een zwaardere toetsing kunnen kiezen. Bij een actualisatie van het praktijkplan in het kader van een beoogde notarisbenoeming is er een beoordeling door de Commissie Toegang Notariaat.²⁷³

De eigen verantwoordelijkheid die bij het praktijkplan voorop staat, *nodigt* uit. De toetsing ervan *daagt* uit, om ambitieus én realistisch te zijn. Dit biedt betere waarborgen voor kwaliteit en genereert meer positieve energie dan het formuleren, en proberen te handhaven, van te gedetailleerde *one-size-fits-all* (minimum) voorschriften. Bijvoorbeeld op het vlak van specialisatie is de hier bepleite aanpak aantrekkelijker dan een licentiesysteem waarin men over de juiste certificaten moet beschikken om bepaalde typen akten te mogen passeren. Zo'n licentiesysteem is formalistisch. Het certificeert ook als 'specialisme' wat slechts aan bepaalde minimumeisen hoeft te voldoen. Een licentie kan daardoor een ontorechte indruk van hoge kwaliteit geven. Bovendien kan er een onnodig concurrentiebeperkend effect van uitgaan.²⁷⁴

Aanscherping van het sanctiearsenaal (zoals ontslag, stille bewindvoering, schorsing en ontzetting)²⁷⁵ en de gronden waarop deze sancties kunnen worden ingesteld, is niet nodig. Dat zou onnodig inbreuk maken op de eigen verantwoordelijkheid van notarissen. Wie er niet in slaagt een goed en realistisch praktijkplan neer te zetten, moet zelf consequenties trekken. Daarop kan men (zo nodig indringend) worden aangesproken. Het niet of onvoldoende naleven van de nieuwe verplichtingen kan uiteraard ook bijdragen aan het oordeel dat de continuïteit van de praktijk van een notaris vanwege de wijze van bedrijfsvoering in gevaar dreigt te komen (grond voor stille bewindvoering²⁷⁶). In uitzonderlijke gevallen kan er aanleiding zijn tot een klacht die schorsing of ontzetting kan rechtvaardigen.²⁷⁷ Bij de externe beoordeling van een praktijkplan zal een zekere bescheidenheid aan de dag gelegd moeten worden om voldoende ruimte te laten voor beleidsvrijheid van de betrokken notaris(sen).

Toegevoegd notarissen worden betrokken bij de periodieke en tussentijdse beoordelingen van het praktijkplan. Zij worden daarbij op hun eigen rol aangesproken. Ook andere medewerkers van het kantoor kunnen trouwens bij de beoordelingen worden betrokken (360° feedback), zoals dat in de huidige praktijk van de kwaliteitstoetsen ook al gebeurt.

273 Zie 3.1.1.

274 Voor soortgelijke kritiek op een licentiesysteem, zie reeds Verstappen 2001, p. 15.

275 Wna, art. 14 (ontslag), art. 25b (stille bewindvoering) en art. 103 (schorsing, ontzetting, maar bijvoorbeeld ook: ontzegging van de bevoegdheid tot het aanwijzen van een toegevoegd notaris).

276 Zie art. 25b Wna.

277 Art. 103 Wna.

3.2.5 Samenwerking met niet-notarissen

De onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de notaris kwamen al ter sprake. Het zijn kernwaarden van het notariaat.²⁷⁸ Zij maken deel uit van de *raison d'être* van de beroepsgroep. Deze waarden hebben repercussies voor de vrijheid van de notaris om met anderen samen te werken. De wet stelt maar één grens: de notaris kan een samenwerkingsverband aangaan met beoefenaren van een ander beroep, mits hierdoor zijn onafhankelijkheid of onpartijdigheid niet wordt of kan worden beïnvloed. De KNB is ermeê belast om ter waarborging van die onafhankelijkheid en onpartijdigheid regels vast te stellen over de wijze waarop samenwerkingsverbanden kunnen worden aangegaan.²⁷⁹ In lagere regelgeving staat verder dat een notaris een samenwerkingsverband kan aangaan met een andere notaris of met een kandidaat-notaris.²⁸⁰

Daarnaast is er de IDS-verordening 2015.²⁸¹ Deze verordening vervangt een eerdere regeling uit 2003. Zij ziet op IDS-samenwerking met andere beroepsgroepen waarbij de deelnemers geheel of gedeeltelijk voor gezamenlijke rekening en risico praktijk uitoefenen en zeggenschap over bedrijfsvoering met elkaar delen.²⁸² Twee wijzigingen ten opzichte van de regeling uit 2003 springen in het oog:

1. de lijst van toegestane partners (die al bestond uit advocaten, bepaalde fiscalisten en buitenlandse equivalenten) is uitgebreid met universitair geschoolde leden van het Register Belastingadviseurs en leden van de Orde van Octrooigemachtigden;²⁸³ en
2. alleen notarissen en beoefenaren van andere toegelaten beroepen mogen aandeelhouder zijn en stemrecht hebben en de meerderheid van de bestuursleden plus de voorzitter moeten notaris zijn of tot een ander toegelaten beroep behoren.²⁸⁴

De onder 2 genoemde regel over kapitaaldeelname, stemrecht en bestuurssamenstelling is van overeenkomstige toepassing indien de notaris niet een samenwerkingsverband onderhoudt met toegestane partners.²⁸⁵ Anders gezegd: niet-toegestane partners, zoals ICT-bedrijven of financiële partners, mogen niet deelnemen in het kapitaal van een rechtspersoon waarin een notarispraktijk wordt uitgeoefend, daarin stemrecht uitoefenen of daarvan bestuurder zijn.

Voor andere vormen van samenwerking geldt slechts de algemene, wettelijke norm dat de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van de notaris gewaarborgd moeten blijven. Men kan denken aan allerlei operationele en commerciële vormen van samenwerking van notarissen met accountants, winkel-formules (de Hema is maar een voorbeeld), of ICT-ondernemingen die technologie of toegang tot

278 Zie 2.1.1 en 3.1.3.

279 Art. 18 leden 1 en 2 Wna. De verordeningen van de KNB zijn onderworpen aan goedkeuring van de minister van J&V, zie art. 91 Wna.

280 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 16. Art. 16 lid 2 (over samenwerking met een medewerker die geen notaris of kandidaat-notaris is) is vervallen met de invoering van de IDS-verordening 2015; op dat moment bestaande situaties worden gerespecteerd.

281 Verordening interdisciplinaire samenwerking 2015, inw.tr. 30 mei 2016.

282 IDS-verordening 2015, art. 1 sub a (definitie van 'samenwerkingsverband').

283 Deze lijst is opgenomen in IDS-verordening 2015, art. 2.

284 IDS-verordening 2015, art. 3.

285 IDS-verordening 2015, art. 3 lid 5; aldus ook de hoogste tuchtrechter: Hof Amsterdam 10 januari 2017, ECLI:NL:GHAMS:2017:31 (*Nationale Notaris*).

bepaalde platforms kunnen verschaffen. Ook kunnen allerlei vormen van vreemd vermogen worden verschaft. De regelgeving biedt veel mogelijkheden op dit vlak.

Bij alle vormen van samenwerking zullen uitsluitend de in een notarispraktijk werkzame notarissen zeggenschap mogen uitoefenen over de wijze waarop de notariële praktijk wordt gevoerd. Voor IDS-samenwerking is dit uitdrukkelijk geregeld.²⁸⁶

Voor zover ik kan overzien, ervaart de markt de regels op dit moment niet als te knellend. Die houding kan veranderen. Het is verstandig om binnen het notariaat alvast na te denken over de ruimte die aan innovatieve samenwerkingsvormen geboden kan worden.²⁸⁷ Waar die toegevoegde waarde voor burgers kunnen leveren, moeten er sterke argumenten zijn om ze te weren. De concepten onafhankelijkheid en onpartijdigheid verdienen opnieuw doordinking. Is het nodig om buiten IDS-gevallen iedere vorm van kapitaaldeelname door derden uit te sluiten?²⁸⁸ En moet IDS-samenwerking met accountants verboden blijven? Om dat soort vragen gaat het.

Op de genoemde vlakken doe ik geen inhoudelijke voorstellen tot wijziging van de wet- en regelgeving voor het notariaat. Daarvoor lijkt het nog iets te vroeg. De Wet op het notarisambt laat bovendien ruimte voor verdere ontwikkeling in KNB-verordeningen. Wel stel ik een technische wijziging in art. 18 lid 1 Wna voor. Nu staat daar dat de notaris een samenwerkingsverband kan aangaan *met beoefenaren van een ander beroep*, mits hierdoor zijn onafhankelijkheid of onpartijdigheid niet wordt of kan worden beïnvloed. De hier door mij gecursiveerde woorden kunnen worden vervangen door 'met anderen', om beter tot uitdrukking te brengen dat de genoemde kernwaarden bij elke vorm van samenwerking, met wie dan ook, gewaarborgd moeten blijven.

Wordt het voorstel tot invoering van een verplicht praktijkplan gevolgd, dan krijgt samenwerking met derden daarin uiteraard een plaats.

In de sfeer van de samenwerking van notarissen met derden stel ik één inhoudelijke wijziging voor. Dit betreft het provisieverbod. Volgens de Beroeps- en gedragsregels mag een notaris geen provisie betalen of ontvangen voor het aanbrengen van opdrachten.²⁸⁹ Dit verbod kan op soortgelijke wijze worden versoepeld als onlangs in de advocatuur is gebeurd.²⁹⁰ Het verbod blijft wat mij betreft (slechts) van kracht, tenzij de notaris kan aantonen dat hij hierbij niet handelt in strijd met de kernwaarden. Die kernwaarden heb ik al genoemd.²⁹¹ Het is in deze benadering aan de notaris om een provisieregeling te melden

286 IDS-verordening 2015, art. 5 (staaksgewijze opbouw).

287 Vgl. de in 2.2.1 genoemde 'alternative business structures', waarover ook Barendrecht 2014, p. 794.

288 Wellicht kunnen minderheidsdeelnemingen, al dan niet met een systeem van verklaringen van geen bezwaar (zoals in de financiële sector) worden toegelaten.

289 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 9.

290 Over de advocaten, zie 2.4.2.

291 Zie 2.1.1.

3.2.6 De waarneming

Het onderscheid tussen notaris en praktijkhouder is ook relevant voor de figuur van de waarneming. De waarneming kwam al even aan de orde bij de bespreking van de toegevoegd notaris en de kandidaat-notaris.²⁹³ Enkele aspecten van de zware waarneming die vooral bij opvolgingsproblemen spelen, komen later aan bod.²⁹⁴

De wet maakt onderscheid tussen 'lichte' en 'zware' waarneming. Een lichte waarneming is aan de orde bij afwezigheid, verhindering of ziekte van de notaris.²⁹⁵ Voor dergelijke gevallen kan een notaris één of meer 'vaste waarnemers' aanwijzen.²⁹⁶ Een toegevoegd notaris is steeds vaste waarnemer van de notaris voor wie hij werkt.²⁹⁷ De notaris moet ervoor zorgen dat de lichte waarnemer in staat wordt gesteld de waarneming naar behoren te vervullen.²⁹⁸ Dat de notaris voor de fouten van de lichte waarnemer 'voor het geheel aansprakelijk' is, zoals de wet zegt,²⁹⁹ is te sterk uitgedrukt. De praktijkhouder en de vervangen notaris zijn voor die fouten in dezelfde mate aansprakelijk als wanneer de fout door de vervangen notaris zelf was gemaakt.³⁰⁰

De waarnemer in geval van schorsing, ontzetting, ontslag en overlijden van de notaris³⁰¹ wordt een zware waarnemer genoemd. Bij aanstelling van een zware waarnemer zijn de regels omtrent protocoloverdracht van toepassing.³⁰²

Er is ook een onderscheid tussen ambtshalve en niet-ambtshalve benoemde waarnemers. De ambtshalve benoeming is steeds aan de orde bij een zware waarneming. Zij speelt ook bij de lichte waarneming waarbij geen 'vaste waarnemer' beschikbaar is.³⁰³ In geval van een ambtshalve benoeming als waarnemer kan de betrokkene slechts wegens gegronde redenen zijn benoeming weigeren.³⁰⁴

Deze regels kunnen enigszins worden aangepast in het licht van de door mij bepleite afschaffing van het individuele protocol van de notaris. In mijn opzet is iedere notaris en iedere toegevoegd notaris werkzaam in een (al dan niet gezamenlijke) notarispraktijk. Ieder van hen is bevoegd de tot die notarispraktijk behorende taken en bevoegdheden uit te oefenen. Een notaris kan een afschrift afgeven van een akte die door een andere notaris van dezelfde notarispraktijk is gepasseerd. Bij een dergelijke regeling zal aan het toekennen van de waarneming minder snel behoefte bestaan. De nieuwe regeling kan daarom inhouden dat een waarneming achterwege mag blijven, zolang niet alle notarissen van die notarispraktijk zijn

293 Zie 3.1.4 en 3.1.5.

294 Zie 3.6.5.

295 Art. 28, aanhef en sub a en b Wna.

296 Art. 29 lid 2 Wna.

297 Art. 30b lid 3 Wna.

298 Verordening overdracht protocol, art. 12.

299 Art. 29 lid 9 Wna.

300 Vgl. 3.3.6 (over beroepsaansprakelijkheid).

301 Art. 28, aanhef en sub c, d, e en f Wna. In art. 28 sub e wordt naast ontslag ook genoemd het geval waarin een notaris zich buiten het arrondissement van zijn vestigingsplaats vestigt.

302 Verordening overdracht protocol.

303 Art. 28 lid 2 Wna.

304 Art. 29 lid 5 Wna.

verhinderd. Onder normale omstandigheden mogen de notarissen van een notarispraktijk zelf bepalen of een waarnemer benoemd moet worden, zolang minstens één notaris of toegevoegd notaris beschikbaar is gebleven. Ook in dat laatste geval kan er behoefte aan waarnemingen zijn, om de totale 'passeercapaciteit' op peil te houden. Met instemming van de toezichhoudend notaris, moet ook een toegevoegd notaris een lichte waarneming kunnen aanvragen. In bijzondere gevallen moet altijd nog een waarneming voor een notaris kunnen worden opgelegd.

Ook de omvang van de bevoegdheden van een waarneming vraagt aandacht. De waarnemer is bevoegd om tijdens de waarneming alle ambtshandelingen te plegen. Behalve afschriften afgeven van door de notaris verleden akten, kan hij bijvoorbeeld door de notaris verleden akten rectificeren en over de derden-gelden beschikken.³⁰⁵ Zolang de waarnemer bevoegd is, is de notaris onbevoegd met betrekking tot zijn eigen protocol het notarisambt uit te oefenen.³⁰⁶

Het begrip ambtshandelingen mag hier zodanig ruim worden opgevat dat daaronder begrepen zijn alle handelingen betreffende de praktijkvoering die voor een verantwoorde praktijkuitoefening onontbeerlijk zijn.³⁰⁷ In een vernieuwde regeling over de waarneming kan dit verder worden uitgewerkt. Daarbij verdient aandacht in hoeverre de waarnemer als vertegenwoordiger van de betrokken praktijkhouder mag optreden. De waarnemer die voor rekening en risico van de praktijkhouder van de vervangen notaris optreedt, kan bijvoorbeeld kosten maken en facturen uitschrijven op naam van die praktijkhouder.

Onder omstandigheden die zich met name bij zware waarnemingen laten denken, kan het ook nodig zijn dat de vervangen notaris uit zijn aandeelhouders- en bestuursbevoegdheden bij de praktijkhouder wordt ontzet. En dat deze bevoegdheden tijdelijk aan de waarnemer worden toebedeeld. In een besluit tot ambtshalve benoeming van een zware waarnemer (of een later bijkomend besluit) moet dat uitdrukkelijk geregeld kunnen worden.

De lichte waarneming geschiedt volgens de wettekst voor rekening en risico van de vervangen notaris.³⁰⁸ Hetzelfde geldt voor de zware waarneming, indien in het benoemingsbesluit het honorarium van de waarnemer is vastgesteld, aldus de huidige wet.³⁰⁹ Dit kan scherper worden geformuleerd. Indien de vervangen notaris zijn praktijk in een praktijk-BV heeft ondergebracht, geschiedt de waarneming immers voor rekening van die praktijk-BV. Voor de zware waarnemer wordt 'zo nodig' een honorarium vastgesteld, zegt de wet.³¹⁰ De benoemende instantie bepaalt of dit 'nodig' is. Dit kan het geval zijn, indien de waarnemer en de waargenomen notaris of ex-notaris (of diens erfgenamen) onderling niet tot financiële afspraken zijn gekomen, of indien een honorarium juist uit de tussen hen gemaakte afspraken voortvloeit. Voor de instantie die 'zo nodig' een honorarium vaststelt, zijn dergelijke afspraken evenwel niet bindend.³¹¹

305 Vgl. art. 29 lid 8 Wna. Melis/Waaijer 2012, p. 325/326; Steneker 2018, par. 5.1; en Heyman 2018, p. 508.

306 Art. 29 lid 7 Wna.

307 Melis/Waaijer 2012, p. 326.

308 Art. 29a aanhef en sub a Wna.

309 Art. 29a aanhef en sub b Wna.

310 Art. 29 lid 2, laatste volzin Wna.

311 Aldus ook: Van Es 2013, par. 7.

De zware waarnemer voor wie geen honorarium is vastgesteld, neemt voor eigen rekening en risico (of voor rekening en risico van een door hem aan te wijzen derde) waar. De derde kan bijvoorbeeld zijn eigen, nieuwe praktijk-BV zijn. De derde kan ook de werkgever van de waarnemer zijn, indien de waarnemer als kandidaat-notaris of toegevoegd notaris in dienst is en blijft bij een ander kantoor dat hem voor de waarneming ter beschikking stelt. Daarbij kan de waarnemer met zijn werkgever afspreken dat die zijn loon doorbetaalt.

Indien uit de aanstelling van een zware waarnemer bij een vacante notarispraktijk voortvloeit dat diens taak op sluiting en vereffening van de waargenomen notarispraktijk gericht moet zijn, en op het overhevelen van notarieel werk naar een andere notarispraktijk, dan zal de gewezen notaris wiens vacante praktijk wordt waargenomen (of diens erfgenamen) dat moeten dulden.

De positie van de waarnemer in het geval een praktijkhouder faillieert, verdient eveneens verduidelijking. Hoe verhouden de posities van waarnemer en curator zich tot elkaar? Het uitgangspunt is eenvoudig: de curator beheert het vermogen van de praktijkhouder. De waarnemer voert het beheer over de notariële stukken en oefent de notariële taken en bevoegdheden uit. Deze notariële stukken, taken en bevoegdheden behoren *niet* tot het vermogen van de praktijkhouder. Zij vallen dus niet onder het faillissementsbeslag, maar onder de verantwoordelijkheid van de waarnemer. Niet de curator heeft op dat vlak bemoeienis, maar de waarnemer.

Wel is er een spanningsveld.³¹² Kan een waarnemer tegen de zin van de curator op naam van de failliete praktijkhouder optreden? Kan de waarnemer nog aanspraak maken op gebruik van de werknemers en de kantooroutillage van de failliete praktijkhouder? Kan de waarnemer zijn inspanningen op sluiting en vereffening van de notarispraktijk richten, terwijl de curator nog een doorstart wil beproeven, of omgekeerd? Deze punten kunnen in een nieuwe regeling worden uitgewerkt. Als leidend beginsel kan worden gehanteerd, dat de publieke belangen rond de notariële dienstverlening veiliggesteld moeten kunnen worden. Indien uit de aanstelling van de waarnemer voortvloeit dat diens taak op sluiting en vereffening van de betrokken notarispraktijk gericht moet zijn, en op het overhevelen van notarieel werk naar een andere notarispraktijk, dan zal de curator dat moeten dulden. De vereffeningskosten, waaronder een aan de waarnemer toegekend honorarium, doorlopende verzekerings-, IT-, personeels- en huisvestingskosten, dient de curator als boedelschulden te aanvaarden. Het honorarium van de vereffenaar kan als boedelschuld ingevolge de wet worden aangemerkt. Schulden door de waarnemer in zijn hoedanigheid aangegaan kunnen op één lijn worden gesteld met schulden door de curator in zijn hoedanigheid aangegaan.³¹³

312 Hierover ook: Van Es 2013, par. 8; Biemans 2015, p. 3-37; De Boer & Holtman 2018.

313 Vgl. over deze en andere typen boedelschulden: Polak/Pannevis, Insolventierecht 2017, par. 11.6.

3.3 Praktijkuitoefening

Bij modernisering van het notariaat past ook aandacht voor verschillende aspecten van de notariële werkzaamheden. Deze komen nu aan de orde. Specifieke aspecten van de notariële akte worden verderop apart besproken.³¹⁴ Eerder kwamen al enkele punten naar voren die mede voor de praktijkuitoefening van belang zijn. Ik verwijs met name naar de onderdelen over de advocaat-notaris, de toegevoegd notaris, het praktijkplan en de samenwerking met niet-notarissen.³¹⁵

3.3.1 Plaats van vestiging notaris; bijkantoren

Een notaris heeft volgens de wet een plaats van vestiging, waar hij kantoor moet houden.³¹⁶ Dit voorschrift kan worden opgeheven. Het beoordelingskader voor het wisselen van plaats van vestiging kan dan eveneens worden geschrapt.³¹⁷ Deze voorschriften komen voort uit een verouderd idee over nationale spreiding. Zoals de Commissie Hammerstein in 2005 al constateerde, is er thans geen noodzaak meer om de geografische toegankelijkheid te reguleren.³¹⁸ In de praktijk is gebleken dat zonder spreidingsbeleid van hogerhand er geen plek in Nederland is waar niet binnen redelijke afstand een notariskantoor te vinden is.

De belangrijkste consequentie van het afschaffen van de plaats van vestiging is dat een notaris vrijelijk van werkplek kan veranderen. Een notaris binnen een interregionaal kantoor kan eenvoudig op een andere vestiging van dat kantoor gaan werken. Een notaris binnen een landelijk netwerk kan een 'gat' gaan opvullen dat elders in het land is ontstaan. Een zelfstandig notaris kan om persoonlijke redenen zijn woonplaats én zijn kantoor van de stad naar een dorp verhuizen. Et cetera. Wat kan blijven is dat de notaris in Nederland werkzaam moet zijn.

De plaats waar de notaris zijn kantoor houdt, maakt onderdeel uit van zijn praktijkplan. Een wijziging van die plaats kan worden aangemerkt als een ingrijpende wijziging van het praktijkplan, die een tussentijdse actualisatie, evaluatie en toetsing van het praktijkplan rechtvaardigt.³¹⁹ Het zal van de specifieke context afhangen hoe ingrijpend de verandering feitelijk is. Voor de notaris die zijn op commercieel vastgoed gerichte praktijk in Rotterdam voor een algemene dorpspraktijk in Drenthe wil verruilen, zal de overgang groot zijn. Bij de notaris met een internationale ondernemingsrechtpraktijk die binnen zijn kantoor van Amsterdam naar Eindhoven verhuist, kan dit minder het geval zijn. Dit soort verschillen kunnen worden verdisconteerd in de intensiteit waarmee het geactualiseerde praktijkplan wordt getoetst.

Naast het voorschrift over de plaats van vestiging kent de huidige regeling een verbod. Een notaris mag buiten zijn plaats van vestiging geen bijkantoren hebben of zitdagen houden.³²⁰ Ook dit verbod kan worden opgeheven. Het vormt een onnodige concurrentiebeperking. De bescherming van plaatselijke notarissen die van het verbod uitgaat, vormt ook een onnodige sta-in-de-weg voor schaalvergroting en specialisatie. Bij opheffing van het verbod krijgt de notaris die naar de burger toe wil komen, meer ruimte.

314 Zie 3.3.

315 Zie 3.1.3, 3.1.4, 3.2.3, 3.2.4 en 3.2.5.

316 Art. 3 lid 1 en art. 12 Wna.

317 Art. 10 Wna.

318 Commissie Hammerstein 2005, p. 43.

319 Zie 3.2.4.

320 Art. 13 Wna.

3.3.2 Domeinmonopolies

Het ambt van notaris houdt de bevoegdheid in om notariële akten te verlijden in de gevallen waarin de wet dat aan hem opdraagt of een partij zulks van hem verlangt en andere in de wet aan hem opgedragen werkzaamheden te verrichten.³²²

Voor een aantal typen rechtshandeling is naar Nederlands recht een notariële akte vereist. Men spreekt van domeinmonopolies. Gezien de concurrentie binnen het notariaat is van een monopolie eigenlijk geen sprake. Afgezien van de ambtelijke status van de notaris, kan men net zo goed van een gereguleerde markt met een vergunningstelsel spreken (vgl. de financiële sector). Alleen degene met een notarisvergunning mag bepaalde diensten verrichten. Voor het verkrijgen van de benodigde vergunning dient te worden voldaan aan allerlei vereisten die vanuit maatschappelijke overwegingen worden gesteld. Met 'domeinmonopolie' wordt dus bedoeld dat men zich voor een bepaald type transactie moet laten bijstaan door een gecertificeerd deskundige (de notaris). Dat dient het belang van de burger.

Een overzicht van de op dit moment bestaande domeinmonopolies is opgenomen in Bijlage 1 bij deze discussienota.³²³ De meeste domeinmonopolies liggen op het vlak van het relatievermogens- en erfrecht, het registergoederenrecht en het rechtspersonenrecht. Zoals de Commissie Hammerstein al heeft aangegeven, zijn algemene criteria voor deze domeinmonopolies niet eenvoudig te geven. Voor iedere rechtshandeling waarvoor de inschakeling van de notaris werd voorgeschreven, kan een ander criterium de doorslag hebben gegeven. Uit de parlementaire geschiedenis blijken de criteria rechtszekerheid, onpartijdigheid, bewijskracht van de akte en derdenbescherming in het algemeen van grote betekenis te zijn geweest. Bij de verplichtstelling van een notariële akte voor de uitgifte en levering van de aandelen op naam in NV's en BV's kwam daar de verbeterde mogelijkheid tot fraudebestrijding bij, die uiteraard in het belang is van een goed functionerende rechtsorde. In het registergoederenrecht speelt het grote economische belang van de rechtszekerheid die door de twee-eenheid van het Kadaster en het notariaat wordt geboden.³²⁴

Het argument van de preventieve rechtsbescherming van burgers krijgt niet altijd de aandacht die het verdient. De preventieve rechtsbescherming hangt samen met de taken van de notaris op het gebied van advisering, informatieverstopping en wilscontrole. Lekkerkerker heeft het krachtig verwoord:³²⁵

“De notaris in zijn rol van onpartijdig ambtsdrager staat ervoor, dat partijen zich werkelijk realiseren wat zij willen en dat hetgeen zij willen binnen de gegeven kaders ook rechtsgevolg krijgt. Zijn inventarisatie en explicatie zijn primair hierop gericht. De onpartijdige notariële tussenkomst dient dit materiële belang.”

Zo waarborgt de notaris dat partijen hun wil in vrijheid en gefundeerd kunnen bepalen, voordat zij tot het verrichten van bepaalde rechtshandelingen overgaan. De notaris bevordert ook dat voldoende

322 Art. 2 lid 1 Wna.

323 Het betreft een geactualiseerde versie van het mooie overzicht dat als bijlage 3 in Commissie Hammerstein 2005 is opgenomen.

324 Commissie Hammerstein 2005, p. 44-46.

325 Lekkerkerker 2010, p. 35. Idem: KNB 2010.

aandacht wordt besteed aan de rechten en gerechtvaardigde belangen van indirect betrokkenen. Bij een aandelenoverdracht zal hij op de positie van de medeaandeelhouders letten (blokkeringsregeling) en bij een juridische fusie op de positie van minderheidsaandeelhouders (zijn zij voldoende geïnformeerd over de implicaties van de voorgenomen fusie en zijn hun vergaderrechten gerespecteerd). Hij doet dit niet alleen omwille van de rechtszekerheid, maar ook ter preventieve rechtsbescherming van de betrokkenen.

De notaris heeft een zekere vrijheid bij de invulling van zijn taak. Hij bekijkt per geval of een persoonlijk gesprek nodig is.³²⁶ Bij een eenvoudige moeder/dochter-fusie zal de notaris vaak sneller met de preventieve rechtsbescherming klaar zijn dan bij een ruziesplitsing. De notaris beoordeelt per geval hoeveel en wat hem te doen staat. Notariële domeinmonopolies vormen aldus een waarborg voor preventieve rechtsbescherming 'op maat'.

Het voorschrijven van een notariële akte vereist steeds een grondige afweging van de kosten en baten, en een regelmatige herijking van de maatschappelijke relevantie.³²⁷ De kosten van notariële dienstverlening in Nederland zijn naar mijn indruk betrekkelijk laag, mede door de aanzienlijke concurrentie binnen de beroepsgroep. Bij de maatschappelijke relevantie van notariële tussenkomst zal mede gelet worden op de geboden efficiëntie en toegevoegde waarde en op alternatieven om die 'baten' te realiseren. Zo zal een deel van de rechtszekerheid die in de notariële registergoederen- en ondernemingsrechtpraktijk wordt gegenereerd door blockchain-technologie kunnen worden overgenomen. Dit neemt niet weg dat de notaris in een blockchain een belangrijke rol zal behouden in de sfeer van de informatieversteviging, advisering en wilscontrole, bij de identificatie van partijen en in zijn rol als poortwachter.³²⁸ Het is van belang dat de beroepsgroep blijft werken aan de kwaliteit van haar dienstverlening. Dit onderdeel – kwaliteitsbewaking en kwaliteitsverbetering – krijgt in deze discussienota nadrukkelijk aandacht.³²⁹

Deze punten zijn van belang voor domeinmonopolies die onder vuur liggen, zoals in het Wetsvoorstel wegnemen notariskosten bij algehele gemeenschap van goederen.³³⁰ Voor domeinmonopolies die nu nog een 'rustig bezit' lijken, zijn deze punten evenzeer relevant.³³¹ Bovendien rijst de vraag of de notariële domeinmonopolies uitbreiding verdienen. Ook daarbij zal een afweging van kosten en baten plaatsvinden en een ijkling aan maatschappelijke relevantie. Een terrein waarop dit concreet aan de orde is, betreft het personenvennootschapsrecht. Men wil onder meer juridische fusie tussen twee VOF's mogelijk maken. Of daarbij notariële tussenkomst zal worden voorgeschreven, zoals bij een fusie tussen twee BV's, is op dit moment onzeker.³³² Van de KNB mag worden verwacht dat zij zich in deze kwesties actief blijft opstellen.

326 Zie ook 3.4.3.

327 Aldus ook: Commissie Hammerstein 2005, p. 46.

328 In deze richting ook: Tjong Tjin Tai 2015; Tjong Tjin Tai 2018; Van Velten 2018, p. 381; Hillen-Muns 2018, p. 565.

329 Zie onder meer 3.2.3 en 3.2.4 (praktijkplan en periodieke review daarvan).

330 Consultatiedocument d.d. 26 februari 2018 van het ministerie van J&V. De KNB heeft hierop een inhoudelijk sterke reactie gegeven bij brief d.d. 29 maart 2018.

331 Vgl. bijvoorbeeld De Vries 2016, die op p. 704 constateert: "Over het algemeen leiden aandelenoverdrachten in Nederland tot weinig technische problemen met een vrij zeker resultaat tegen een redelijke prijs." Dit is ook mijn indruk.

332 In het voorstel voor titel 7.13 BW dat de Werkgroep Personenvennootschappen in 2016 heeft gepresenteerd wordt voorgesteld dergelijke fusies zonder notariële akte mogelijk te maken. Ik heb juist voor notariële tussenkomst gepleit. Stokkermans 2017, p. 443-444.

3.3.3 Ministerieplicht

De notaris is verplicht de hem bij of krachtens de wet opgedragen of de door een partij verlangde werkzaamheden te verrichten.³³³ Een notaris mag doorverwijzen naar een andere notaris, indien deze dit aanvaardt. Bij doorverwijzing naar een notaris buiten de eigen 'onderneming' of het eigen 'samenwerkingsverband' moet het bovendien gaan om werkzaamheden die niet algemeen gebruikelijk zijn en moet het belang van de verzoekende partij met de doorverwijzing zijn gediend.³³⁴ Met deze mogelijkheid van doorverwijzing is de ministerieplicht opgeschoven van een individuele naar een meer collectieve verantwoordelijkheid van 'het notariaat'.³³⁵ Als zodanig vormt zij de keerzijde van de domeinmonopolies en kan zij gehandhaafd blijven.

Dienstweigering is geboden, indien de notaris daartoe 'gegronde redenen' heeft. Daarvan is volgens de wet in elk geval sprake wanneer naar redelijke overtuiging of vermoeden van de notaris de werkzaamheid die van hem verlangd wordt leidt tot strijd met het recht of de openbare orde of wanneer zijn medewerking wordt verlangd bij handelingen die kennelijk een ongeoorloofd doel of gevolg hebben.³³⁶

De woorden 'gegronde redenen' worden wel eng uitgelegd. Verdedigd wordt dat de notaris tot het verlenen van zijn ministerie verplicht is, indien hij meent dat er een 'notarieel pleitbaar standpunt' is dat gegronde redenen voor dienstweigering ontbreken.³³⁷ In deze visie kan de notaris zich bijvoorbeeld niet op een mogelijke fraus legis beroepen om zijn notariële diensten te weigeren. Een dergelijk beroep zou voorbehouden zijn aan de belastinginspecteur en de belastingrechter. De notaris is geen rechter en bij de beoordeling of hij dienst moet weigeren, dient hij zich terughoudend op te stellen, zegt Schols.³³⁸ Deze visie legt een sterk accent op de lijdelijkheid van de notaris. Een zo ver gaande notariële verplichting tot dienstverlening laat de notaris m.i. onvoldoende ruimte.³³⁹ Zij doet afbreuk aan de maatschappelijk verantwoorde rol die het notariaat kan spelen en aan het imago van het notariaat als instituut.

De samenleving (en daarmee de beroepsgroep zelf) is meer gediend bij een opvatting waarin de notaris in zekere zin wél als rechter wordt opgevat, als vooruitgeschoven post van de rechterlijke macht.³⁴⁰ In deze visie dient de notaris zich een eigen rechtsoordeel te vormen over de toelaatbaarheid van zijn dienstverlening.³⁴¹ Aantastbaarheid of onrechtmatigheid van de in de akte neer te leggen rechtshandelingen betekent niet per se dat de akte niet gepasseerd mag worden. In twijfelgevallen zal de balans soms ten gunste van passeren uitvallen. Denk aan de waarschijnlijk wilsonbekwame die op zijn sterfbed een testament wil maken. De tijd voor grondig checken van de wilsonbekwaamheid ontbreekt dan, terwijl het testament eventueel achteraf nog kan worden aangetast. Heeft de cliënt daarentegen alle gelegenheid een verplichting

333 Art. 21 lid 1 Wna.

334 Art. 21 leden 3 en 4 Wna. Voor een nadere regeling hiervan (zie lid 5) is art. 7 van de Verordening beroeps- en gedragsregels 2011 gereserveerd.

335 Over de ontwikkeling in die richting: Plaggemars 2003.

336 Art. 21 lid 2 Wna, uitgewerkt in art. 6 van de Verordening beroeps- en gedragsregels 2011.

337 De term 'pleitbaar standpunt' is afkomstig uit het fiscale boeterecht. Zie § 4 Besluit Bestuurlijke Boeten Belastingdienst.

338 Schols 2017. Zie te terughoudend over dienstweigering ook Quist 2018, p. 344-345 (waarover Stokkermans 2018a, sub 5).

339 Zie ook Commissie Hammerstein 2005, p. 13: de notaris mag in zijn ambtsuitoefening niet te lijdelijk zijn.

340 Waaijer 2017, p. 9. Vgl. ook de aanduiding van de notaris als 'preventief magistraat' in België; zie 2.3.3.

341 Een rechtsoordeel is geen moreel oordeel; recht en ethiek zijn wel verweven.

tot medewerking van de notaris bij de (echte) rechter af te dwingen, dan kan eerder voor niet-passeren worden gekozen. Niet onder het mom van: ik heb geen idee, laat de rechter het maar uitzoeken. Maar als onderdeel van het eigen rechtsoordeel van de notaris over de vraag of hij tot passeren bevoegd en gehouden is. Bestaan er meerdere 'pleitbare standpunten', dan zal de notaris, om tot zijn rechtsoordeel te komen, daartussen een beredeneerde keuze mogen – en ook moeten – maken.

Zoals aangegeven levert een redelijk vermoeden dat passeren strijd met het recht of de openbare orde oplevert, een gegronde reden voor dienstweigerings op. Een redelijk vermoeden is dus genoeg. Iemand die het er niet mee eens is, kan uiteindelijk door de rechter laten beoordelen of passeren daadwerkelijk in strijd met het recht of de openbare orde zou zijn. Het besluit van de notaris tot dienstweigerings is in zoverre vergelijkbaar met een voorlopige maatregel zoals een rechter die in kort geding kan opleggen.³⁴²

De verantwoordelijkheid die de notaris voor zijn keuze draagt, dient hem uiteraard niet onnodig kwetsbaar te maken voor tuchtrechtelijke veroordeling of beroepsaansprakelijkheid.³⁴³ Bij de erkenning van het feit dat de notaris geregeld voor lastige dilemma's staat,³⁴⁴ past respect voor diens stellingname. Wel is vereist dat de notaris zijn rechtsbronnen raadpleegt,³⁴⁵ de kwestie goed doordent, wellicht advies inwint bij anderen en zijn oordeel motiveert. Een beroep op het standpunt van een KNB-werkgroep is uiteraard niet zonder betekenis, maar ook niet per se doorslaggevend. Elk geval is uniek. De beslissingstaak berust bovendien bij de notaris, niet bij een werkgroep.³⁴⁶ Ook zonder tegen een notaris sancties of aansprakelijkheid uit te spreken, kan de (tucht)rechtspraak een minder gelukkige beoordeling door de notaris afwijzen en zo bijdragen aan de rechtsontwikkeling.

Overwogen kan worden in zaken van dienstweigerings aan de notaris een procesvergoeding en inhoudelijke ondersteuning vanuit de KNB te geven. Ook als hij de procedure verliest moet de notaris niet in de kosten veroordeeld kunnen worden. Dit kan bijdragen aan een opener debat over de optimale grenzen van de ministerieplicht. Het voorkomt ook dat de notaris die zich maatschappelijk verantwoord opstelt 'dubbel gepakt' wordt (hij heeft al geen inkomen uit de geweigerde transactie en dreigt ook nog eens op te draaien voor advocaten- en proceskosten).

Daarnaast zou de KNB op zich moeten nemen om in publieke mededelingen en via de ambtelijke en politieke kanalen vaker kwesties aan de orde te stellen die in de beroepsgroep worden gesignaleerd en maatschappelijk aandacht verdienen.³⁴⁷

Partijen kiezen geregeld voor notariële vastlegging waar dat strikt genomen niet nodig is. Dat biedt het voordeel van de vaste dagtekening, een zeker bewijsrechtelijk voordeel en/of bijvoorbeeld een executoriale titel. Dit gebeurt in de praktijk bijvoorbeeld geregeld bij stille cessie of verpanding van vorderingen

342 Art. 223 Rv. Vgl. ook de voorlopige maatregelen in het kader van een enquêteprocedure. Art. 2:349a lid 2 BW (voorlopige voorzieningen) en art. 2:350 lid 1 BW (bij gegronde redenen om aan een juist beleid te twijfelen).

343 Over beroepsaansprakelijkheid, zie ook 3.3.6.

344 Een dilemma is niet een onmogelijke positie of spagaat. Daar denken in termen van tegenstellingen is *old school*. Het dragen van maatschappelijke verantwoordelijkheid is bepaald niet onverenigbaar met ondernemerschap, eerder in tegendeel.

345 De voortreffelijke beschouwing in Waaijer 2017 zal in veel gevallen een goed vertrekpunt zijn.

346 Vgl. Schols 2017, die aan de standpunten van dergelijke werkgroepen kracht van notariële wet toeschrijft.

347 Dit werd al gesignaleerd in: Lekkerkerker 2010, p. 53 en KNB 2010. Het is nog steeds actueel.

3.3.4 Beroepsgeheim

De notaris heeft een geheimhoudingsplicht.³⁵⁰ Als uitvloeisel daarvan heeft hij ook een verschoningsrecht.³⁵¹ Telkens wanneer een uitzondering op de geheimhoudingsplicht wordt gemaakt, komt tevens het verschoningsrecht te vervallen. Ten aanzien van de derdengeldrekening zijn er beperkte uitzonderingen op het beroepsgeheim.³⁵² Ook ten behoeve van de kwaliteitstoetsen, het tuchtrecht en het toezicht door het BFT gelden uitzonderingen.³⁵³ Daarnaast zijn notarissen verplicht om ongebruikelijke transacties te melden bij FIU-Nederland.³⁵⁴ Een afgeleid geheimhoudings- en verschoningsrecht rust op eenieder die uit hoofde van zijn dienstbetrekking, functie, hoedanigheid of werkzaamheid kennis neemt van informatie die onder de geheimhoudingsplicht van de notaris valt.

Het beroepsgeheim vormt een groot goed, omdat rechtzoekenden zich zonder vrees en voorbehoud tot een notaris moeten kunnen wenden voor notariële bijstand. Dit dient de belangen van individuele rechthebbenden, maar ook een meer algemeen maatschappelijk belang. Waar de belangen die het beroepsgeheim dragen conflicteren, met elkaar of met andere belangen, zal telkens een belangenafweging moeten plaatsvinden. Het beroepsgeheim is belangrijk, maar niet onbegrensd of absoluut.³⁵⁵ Het kan zich ook in de tijd ontwikkelen. Het heeft volgens de wet betrekking op informatie waarvan de notaris 'uit hoofde van zijn werkzaamheid als zodanig' kennisneemt.³⁵⁶ Advisering buiten de context van (mogelijke) akten, en als partijadviseur, is meer en meer tot een maatschappelijk geaccepteerd terrein van het gewone notariële werk gaan behoren. Daardoor zal m.i. ook dit deel van de notariële praktijk (wellicht beter dan voorheen)³⁵⁷ door het beroepsgeheim worden afgedekt. In de adviespraktijk ligt vergaande convergentie met het beroepsgeheim van advocaten voor de hand.³⁵⁸ Geregeld wordt voor een bepaalde notaris als juridisch adviseur gekozen, en niet voor een advocaat, vanwege de persoonlijke expertise van die notaris. Hoe die keuze uitvalt behoort voor de omvang van het beroepsgeheim van de adviseur niet uit te maken. Daarvoor staan advocatuur en notariaat te dicht bij elkaar. De open wijze waarop geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht in de Wna zijn geformuleerd laat de benodigde ruimte voor rechtsontwikkeling en verdient handhaving.

In de digitale wereld vraagt het beroepsgeheim bijzondere aandacht. Cliënt- en dossierinformatie moet goed beschermd worden.³⁵⁹ Zo dient vertrouwelijke informatie die cliënten voor de notaris op een website achterlaten, beschermd te zijn tegen de commerciële belangen van de webhost en, in diens faillissement,

350 Art. 22 Wna. Zie ook art. 49 Wna (vertrouwelijkheid rond de inhoud van notariële akten) en art. 4 van de Verordening beroeps- en gedragsregels 2011.

351 Het verschoningsrecht is op verschillende plaatsen vastgelegd. Voor het notariaat zijn het belangrijkste: art. 165 lid 2 Rv, art. 218 Sv en art. 53a AWR.

352 Art. 25 leden 8 en 9 Wna.

353 Art. 61a lid 3, art. 94 lid 2 en art. 111a lid 3 Wna.

354 Financial Intelligence Unit Nederland. Art. 16 Wwft. Het notariaat is hier plichtsgetrouw in. Tegenover andere meldingsplichtige instanties gebruikt het FIU-Nederland het notariaat vaak als voorbeeld van hoe het kan.

355 Uitgebreid over beroepsgeheim en verschoningsrecht: Kraan 2007; en Melis/Waaijer 2012, hoofdstukken 12 en 13.

356 Art. 22 lid 1 Wna.

357 In de door mij geschetste richting al: Melis/Waaijer 2012, par. 13.3.2 en 23.5. Anders nog, sprekend over de 'gedenaturaliseerde notaris': Kraan 2007, p. 86 en 99.

358 Het beroepsgeheim van advocaten is in 2015 (voor het eerst) gecodificeerd in art. 11a Advocatenwet. Zie *Kamerstukken II* 2011-2012, 32 382, nr. 10 (Tweede nota van wijziging), met een uitgebreide toelichting op p. 50-53.

359 Van der Woude & Sleeking 2015; Korteweg & Linnemann 2015.

tegen de belangen van de curator. Bezien kan worden of het notariaat dit via beveiligde IT-oplossingen afdoende kan oplossen of dat de wetgever hierbij te hulp moet schieten. Waarborging van het beroepsgeheim bij de in te voeren landelijke digitale aktebank (CACTUS) komt verderop aan de orde.³⁶⁰

Adequate mogelijkheden voor politie en justitie om criminaliteit te kunnen opsporen, vertegenwoordigen eveneens een groot maatschappelijk belang. Overleg met het ministerie van Financiën (en andere spelers?) is nodig om te zien waar zij eventuele lacunes in de opsporingsmogelijkheden zien. Op basis daarvan kan worden bekeken of de geldende regels aanpassing behoeven.

Verder wordt vanuit het notariaat wel eens vernomen dat kwaadwillende lieden aan wie een notaris zijn dienst heeft geweigerd, zich vervolgens met een ‘slimmer’ verhaal bij een andere notaris vervoegen en aldus daar wel gedaan krijgen wat hen voor ogen staat. Om dit soort dingen te voorkomen wordt wel eens geopperd om binnen de beroepsgroep een signaleringssysteem in te voeren. De vraag is of dit gelet op het beroepsgeheim mogelijk is; voor dit soort gevallen kan aan een collectief beroepsgeheim worden gedacht. De regelgeving over persoonsregistraties vraagt eveneens aandacht. Het is de vraag of het überhaupt nodig is in deze richting verder te denken. Zijn er niet al voldoende mogelijkheden om (dreigende) misstanden te melden? Dit vraagstuk vereist nadere overweging.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

360 Zie [3.4.4](#).

3.3.5 Derdengeldrekeningen

Een notaris heeft een of meer derdengeldrekeningen.³⁶¹ Doorlopend staan daar enorme bedragen op. Ultimo 2017 bedroeg het totaal ongeveer € 6,7 miljard.³⁶² Een solide bescherming van notariële derdengelden is dus niet zonder belang.

Van gemeenschap naar trust-oplossing

Het vorderingsrecht dat voortvloeit uit de derdengeldrekening (lees: het saldo van die rekening) behoort krachtens wettelijke bepaling toe aan degenen voor wie dat saldo wordt aangehouden (de belanghebbenden).³⁶³ Dit zijn hoofdzakelijk de partijen bij de in notariële akten neergelegde transacties. Deze constructie (rekening staat op naam notaris, maar die is geen rechthebbende) is onnodig ingewikkeld en roept allerlei juridisch-technische vragen op die nog onvoldoende zijn beantwoord. Zoals door verschillende deskundigen bepleit, kan het beste alsnog worden gekozen voor de constructie waarin de rekeninghouder zelf, in een afgescheiden vermogen, tot het saldo van de rekening gerechtigd is (trust-oplossing). Ik verwijs naar mijn bijdrage in het WPNR over dit onderwerp.³⁶⁴ België is Nederland op dit punt voorgegaan.³⁶⁵ Bij het overwinnen van de aanvankelijke aarzelingen tegen de trustoplossing die ook in België bestonden, hebben de analyses in de Nederlandse juridische literatuur nota bene een belangrijke rol gespeeld.³⁶⁶

Voor de bescherming die het depositogarantiestelsel biedt maakt het niet uit of de huidige gemeenschapsconstructie gehandhaafd blijft of door de trustoplossing wordt vervangen. De bescherming tot € 100.000 wordt bij een gemeenschappelijke rekening geboden aan de afzonderlijke deelgenoten en bij een trustrekening aan de begunstigden.³⁶⁷

Rekeninghouder

Een derdengeldrekening moet volgens de wettekst op naam van de notaris staan. Indien meer notarissen in een maatschap samenwerken, kan de derdengeldrekening ten name van de notarissen tezamen, de maatschap of vennootschap worden gesteld. In geval van samenwerking met beoefenaren van een ander beroep moet uit de tenaamstelling blijken dat de notaris deze rekening houdt.³⁶⁸ Soms is uit de tenaamstelling van een rekening onvoldoende duidelijk of er sprake is van een derdengeldrekening.³⁶⁹ Wordt niet langer de individuele notaris, maar de notarispraktijk centraal gesteld,³⁷⁰ dan past daar een algemene derdengeldrekening voor de gehele notarispraktijk bij.

361 Art. 25 Wna.

362 Drenth & Tilleman 2018, par. 1.3.

363 Art. 25 lid 3, eerste volzin Wna.

364 Stokkermans 2018, met verwijzingen. Zie ook Steneker 2018, par. 2.

365 Art. 8/1 van de Hypotheekwet (onderdeel van het Belgische Burgerlijk Wetboek), geïntroduceerd bij Wet van 22 november 2013. Zie ook art. 34 en 34bis van de Belgische Wet op het notarisambt.

366 Dirix 2017.

367 Art. 3.259 lid 2 Wft jo. art. 29.02 BBPM.

368 Art. 25 lid 1 Wna.

369 Drenth & Tilleman 2018, par. 3.1.1.

370 Zie [3.2.2](#).

Een aantal notarissen heeft de derdengeldrekening ondergebracht in een aparte stichting derdengelden. Dit valt buiten de tekst van de wet.³⁷¹ Binnen samenwerkingsverbanden kunnen met zo'n stichting de gevolgen van toe- en uittreden van partners voor het beheer van de derdengeldrekening vrij eenvoudig worden gereguleerd.³⁷² Het gebruik van een stichting derdengelden is ook het duidelijkst naar het publiek toe. Bij een dergelijke stichting hoeft het karakter van derdengeldrekening niet uit de tenaamstelling van de rekening te blijken. Doordat de rekening op naam staat van een stichting beheer derdengelden – de naam van de stichting is dus wel belangrijk – is kenbaar dat sprake is van een derdengeldrekening, aldus de Hoge Raad.³⁷³ Ook bij gebruik van een stichting heeft de trustoplossing zin, want hoewel het de stichting verboden zal zijn om privéschulden aan te gaan, is niet ondenkbaar dat de stichting toch privéschulden oploopt.³⁷⁴ Privéaansprakelijkheid van de stichting kan bijvoorbeeld voortvloeien uit fouten nadat derdenbeslag op derdengelden is gelegd.³⁷⁵ Dergelijke schulden moeten niet op de derdengelden verhaald kunnen worden.

Terecht wordt door velen aangenomen dat het gebruik van een stichting beheer derdengelden binnen het notariaat toelaatbaar is.³⁷⁶ Dit verdient verduidelijking in de wet. Omwille van de eenduidigheid valt te overwegen het gebruik van een stichting derdengelden verplicht te stellen, zoals in de advocatuur.³⁷⁷ Het bestuur van de notariële stichting derdengelden dient m.i. te bestaan uit de notarissen van de betrokken praktijkhouder. Gebruik van een stichting derdengelden kan de notaris overigens een zekere aansprakelijkheidsbeperking opleveren. Met derdengelden verband houdende verplichtingen zijn dan namelijk primair verplichtingen van de stichting en niet van de notaris persoonlijk.³⁷⁸ Voor de bescherming die het depositogarantiestelsel biedt, maakt het niet uit of de notaris dan wel een stichting beheer derdengelden als trustee optreedt.³⁷⁹

Transactiekosten

Door de notaris gemaakte transactiekosten (externe kosten, maar ook het eigen honorarium van de notaris) kunnen ten laste van het transactiebedrag op de derdengeldrekening naar de gewone kantoorrekening van de notaris worden overgemaakt, mits de bewaringspositie toereikend is.³⁸⁰ Of dit steeds ook mogelijk is in het onverhoopte geval waarin een of meer rechthebbenden op het saldo van de derdengeldrekening failliet zijn, is niet geheel zeker.³⁸¹ Voor de derdengeldrekening van een gerechtsdeurwaarder is deze rechtsonzekerheid in 2016 opgelost, althans voor de eigen vordering van de deurwaarder op zijn

371 Wel is art. 25 Wna van overeenkomstige toepassing. HR 23 juni 2017, *JOR* 2017/253 (*Stichting Beheer Derdengelden Advocatuur NautaDutilh*).

372 Ik ben het daarom oneens met S.C.J.J. Kortmann en A. Steneker die in hun noot sub 9 onder het arrest HR 23 juni 2017, *JOR* 2017/253, een verbod op de stichting beheer derdengelden advocatuur bepleiten.

373 HR 23 juni 2017, *NJ* 2017/436 (*Stichting Beheer Derdengelden Advocatuur NautaDutilh*).

374 Zie Stokkermans 2017, p. 187. Steneker 2018, par. 2.4 ziet dit over het hoofd.

375 Art. 477a Rv.

376 Anders: Melis/Waaijer 2012, par. 21.2.1.

377 Oorspronkelijk: Boekhoudverordening 1998; thans: Verordening op de advocatuur, art. 6.19 (sinds 1 januari 2017).

378 Zie wederom art. 477a Rv; zie ook 3.3.6.

379 Voor de bescherming van begunstigden van een trust onder het depositogarantiestelsel, zie art. 29.02 lid 3 BBPM.

380 Reglement verslagstaten 2010, art. 3.

381 Stokkermans 2018.

cliënt.³⁸² Een vergelijkbare voorziening kan in de Wet op het notarisambt worden opgenomen. Bij een keuze voor bovengenoemde trust-oplossing is dat niet nodig.

Administratieve organisatie en interne controle (ao/ic)

Een zwakte in de bestaande regelgeving rond de notariële derdengeldrekeningen is het gebrek aan strenge eisen in de sfeer van de administratieve organisatie en interne controle (ao/ic). De Administratieverordening vraagt slechts om 'zorgvuldige bewaring'.³⁸³ In de praktijk is de ao/ic vaak onvoldoende om dagelijks, laat staan op ieder moment, te kunnen vaststellen of alle verplichtingen zijn gedekt.³⁸⁴ Verder mag volgens de toelichting op de Administratieverordening de notaris in zijn eentje tekenen en wordt voor anderen uit de organisatie een vier-ogenregel voorgeschreven (met ten minste twee ogen van buiten de financiële administratie). Dit lichte regime en, in het geval van kleine kantoren, de vaak beperkte mogelijkheden van stevige interne controle brengen een verhoogd risico op vergissingen en fraude mee. Het lichte regime en incidenten tasten het betrouwbaarheids- en kwaliteitsimago van het notariaat aan.³⁸⁵ Er zijn al teveel fraudegevallen geweest.³⁸⁶ Het knaagt aan de grondvesten van het notariaat.

De wijze waarop in een notarispraktijk de ao/ic omtrent de derdengeldrekeningen is geregeld, vormt in mijn voorstel onderdeel van het praktijkplan.³⁸⁷ Bepaalde kantoren leggen zichzelf vrijwillig hoge zorgvuldigheidseisen op. Het is gewenst om zulke zorgvuldigheidseisen voor alle notariskantoren verplicht te stellen. Aansluiting kan worden gezocht bij de eisen die aan AIFMD-bewaarders³⁸⁸ worden gesteld.

Wat wordt gemist is een voorschrift dat naast de notaris (of ondergeschikten die onvoldoende onafhankelijk zijn) mensen met voldoende distantie worden ingeschakeld om de transacties te controleren en te autoriseren.³⁸⁹ Bij elke autorisatie moet vast staan dat de bewaringspositie als geheel toereikend is (op basis van de betrouwbaarheid van het systeem als geheel) én dat de betaling uit het transactiesaldo kan en moet worden voldaan (op basis van verifieerbare transactiegegevens). Dit kan het beste worden gecontroleerd op basis van een adequate digitale administratie waarin de bewaringspositie en verdere gegevens per transactie zichtbaar zijn.

Bij grotere kantoren kan een hoogwaardige ao/ic geheel intern worden georganiseerd en gebeurt dit ook. Voor kleine kantoren kan het vereiste van een hoogwaardig systeem wellicht betekenen dat zij een deel van de ao/ic zullen moeten uitbesteden (bijvoorbeeld poolen in een netwerkverband). Daarbij kan worden

382 Gerechtsdeurwaarderswet, art. 19 lid 2, laatste drie volzinnen, ingevoerd ingevolge de Wet van 17 februari 2016 tot wijziging van de Gerechtsdeurwaarderswet in verband met de evaluatie van het functioneren van de KBvG, alsmede de regeling van enkele andere onderwerpen in die wet (*Stb.* 2016/93), inw.tr. 1 juli 2016 (ingevolge KB van 29 maart 2016, *Stb.* 2016/132). Hierover: Tideman 2014.

383 Administratieverordening, art. 6.

384 Drenth & Tilleman 2018, par. 3.1.4.

385 In Melis/Waaijer 2012, par. 21.2.3 wordt bepleit dit met een aansprakelijkheid van de Staat op te lossen. Voor de opbrengst van executie door een hypotheekhouder geldt dit al (art. 3:270 lid 6 BW). Ik denk dat het notariaat zijn eigen broek moet ophouden. Zie ook 3.5.6 (geldmiddelen KNB en kwaliteitsfonds).

386 Bij tekorten op de kwaliteitsrekening die de notaris niet zelf heeft kunnen aanvullen, ging het de afgelopen tien jaar om gemiddeld om 1 à 2 gevallen per jaar, en een schadelast 650.000 euro per jaar voor tekorten. *Kamerstukken II* 2017-2018, 34 810, nr. 6, p. 2.

387 Over het praktijkplan en de periodieke review daarvan: 3.2.3 en 3.2.4.

388 Bewaarder van een alternatieve beleggingsinstelling (abi). Zie art. 21 van Richtlijn 2011/61/EU (de AIFMD-richtlijn).

389 Aldus ook Drenth & Tilleman 2018, par. 3.1.2 en 3.1.4.

geregeld dat voor overboekingen vanuit de derdengeldrekening steeds de medewerking van een derde met een controlerende taak is vereist (vgl. de bewaarder van een beleggingsfonds). Dit kan een financiële partij zijn, of bijvoorbeeld een andere notaris of een oud-notaris.³⁹⁰ Een verplichting hiertoe draagt niet alleen bij aan bescherming van het imago van de beroepsgroep als geheel. Het kan ook een *selling point* worden.

Versterking extern toezicht

Het externe toezicht op de derdengeldrekening behoeft eveneens versterking. Nu worden per kwartaal slechts saldoposten aan het BFT gemeld.³⁹¹ Zoals in België, kan worden voorgeschreven dat de actuele derdengeld-posities van alle notarissen dagelijks online voor de toezichthouder toegankelijk moeten zijn. Wellicht kan ook nog worden overwogen om medewerkers op een notariskantoor die een sleutelrol vervullen bij het betalingsverkeer onder het tuchtrecht te brengen. Ook binnen het BFT wordt in deze richtingen gedacht.³⁹²

Er wordt wel gepleit voor het oprichten van een aparte entiteit met een bankvergunning voor het gehele notariaat, waarbij dan alle notariële derdengeldrekeningen moeten worden ondergebracht.³⁹³ Mij gaat dit te ver. Dit zou ongetwijfeld nogal kostbaar worden. Het maken en collectiviseren van deze kosten is niet gerechtvaardigd. Bovendien geeft het enkele idee van een notarisbank nog geen helder antwoord op de urgente vragen rond de ao/ic die hierboven zijn gesteld.

Administratie en vermogensscheiding op transactieniveau

Het belang van een adequate digitale administratie waarin de bewaringspositie per transactie zichtbaar is, werd zojuist al benoemd.

Blockchain-technologie kan deze individualisering wellicht ondersteunen of aanvullen. Een bepaald (geïndividualiseerd)³⁹⁴ deel van het saldo op de derdengeldrekening kan bijvoorbeeld worden gekoppeld aan een in blockchain uitgevoerde overdracht van een onroerende zaak. De blockchain-technologie zorgt er dan voor dat de kans op vergissingen of fraude wordt uitgesloten, althans verminderd. Of blockchain-technologie een adequaat antwoord kan geven op alle zwakten van de huidige ao/ic-regels voor de derdengeldrekeningen, staat daarmee nog allerminst vast.³⁹⁵ Uiteindelijk berust die technologie op codeerbare automatismen, grote zorgvuldigheid bij het invoeren van de data, en het idee dat de betrokken partijen goed meekijken en opletten. Het valt nog te bezien of alle segmenten van de notariële praktijk zich daarvoor lenen. Ook los daarvan kunnen er gevallen blijven waarin partijen liever vertrouwen op de onafhankelijke en onpartijdige notaris. De verdere ontwikkeling van blockchain-technologie in de notariële praktijk laat daarom onverlet dat de ao/ic rond de derdengeldrekening op de hierboven bepleite, meer traditionele wijze versterking behoeft.

390 Deze laatste suggesties zijn gedaan door Drenth & Tilleman 2018, par. 3.1.2.

391 Reglement verslagstaten 2010, art. 3 lid 3.

392 Drenth & Tilleman 2018, par. 3.1.2, 3.1.4 en 3.2.1.3.

393 Stille 2018, p. 518.

394 Individualisatie kan bijvoorbeeld plaatsvinden met behulp van administratieve subrekeningen.

395 Zie over blockchain in relatie tot de notariële kwaliteitsrekening ook Tjong Tjin Tai 2018, par. 4.4.

In geval van een tekort op de generieke derdengeldrekening dat niet door de betrokken notaris(sen) of de verzekering wordt gedekt,³⁹⁶ wordt het tekort over de belanghebbenden omgeslagen.³⁹⁷ Dit betekent dat een belanghebbende een zeker risico loopt op een tekort dat zou kunnen ontstaan als gevolg van fouten bij de afhandeling van een transactie waaraan hij part noch deel heeft. Wat hier mist is een verdergaande vermogensscheiding op transactieniveau. Bescherming op transactieniveau kan m.i. nu al worden bereikt door voor een transactie een *bijzondere* derdengeldrekening te openen. Bij bepaalde grote transacties gebeurt dat ook wel. Het brengt wel een ongewenste administratieve last mee (het openen en later weer sluiten van een bankrekening).

Met de hierboven beschreven trustoplossing kunnen de gevolgen van fouten bij de afwikkeling van een transactie op transactieniveau ook binnen de generieke derdengeldrekening worden ingekapseld. Daartoe kan in de wet worden bepaald dat het voor een transactie op die rekening ontvangen bedrag een voor die transactie afgescheiden vermogen vormt. Het risico dat de bij een transactie betrokken partijen lopen op buiten hun transactie gelegen fouten, wordt daarmee beperkt. Om dit goed te laten werken is nodig dat de inkomsten en uitgaven per transactie zorgvuldig worden geadministreerd, hetgeen ik zojuist bij de bespreking van de ao/ic heb bepleit.

Ruimere toepassingen

Voor deze discussienota is voorts van belang dat de derdengeldrekening uitsluitend bestemd is voor gelden die de notaris in verband met zijn werkzaamheden als zodanig onder zich neemt.³⁹⁸ Wat hier precies onder valt, is niet geheel duidelijk. In de parlementaire geschiedenis is opgemerkt dat sprake is van misbruik, indien de notaris uitsluitend wordt ingeschakeld om geldverkeer via zijn derdengeldrekening te laten lopen.³⁹⁹ Waar de grenzen van het toelaatbare liggen, verdient verduidelijking. Daarbij verdient aandacht dat de vermogensscheiding bij de derdengeldrekening (trustfunctie) ook nuttig kan zijn buiten gevallen waarin een notariële akte wordt verleden. Natuurlijk is er het belang dat misbruik van de derdengeldrekening door derden wordt voorkomen. Dat belang kan worden gediend door voor bepaalde gevallen een bijzondere meldingsplicht op de notaris te leggen.⁴⁰⁰

Aan de notaris kan meer ruimte worden gelaten voor het met zijn derdengeldrekening vervullen van een trustfunctie. Het optreden als *escrow agent* past uitstekend bij de maatschappelijke rol van de notaris. Overwogen kan worden om voor dergelijke activiteiten het gebruik van een *bijzondere* derdengeldrekening voor te schrijven en geen dekking vanuit het kwaliteitsfonds te bieden.⁴⁰¹ Zo nodig kunnen voor dergelijke activiteiten randvoorwaarden worden gesteld.

396 Bij een gezamenlijke kwaliteitsrekening kan iedere betrokken notaris voor het tekort worden aangesproken (behoudens individuele disculpatiemogelijkheid). Art. 25 lid 3, derde volzin Wna.

397 Art. 25 lid 3, tweede volzin Wna. Heeft een notaris twee of meer generieke kwaliteitsrekeningen, dan wordt een tekort op één van die rekeningen m.i. omgeslagen over de belanghebbenden bij al die rekeningen. Stokkermans 2018, par. 2.

398 Art. 25 lid 1 Wna.

399 *Kamerstukken II* 2010-2011, 32 700, nr. 3, p. 2.

400 Zie ook 3.3.4.

401 Over het kwaliteitsfonds, zie ook 3.5.6.

3.3.6 Beroepsaansprakelijkheid

De tijd lijkt rijp voor een beperking van de beroepsaansprakelijkheid.⁴⁰² De beroepsaansprakelijkheid van de praktijkhouder kan worden beperkt tot het verzekerde bedrag en die van de daar werkzame beroepsbeoefenaren persoonlijk tot gevallen van opzet of bewuste roekeloosheid. Alvorens aan de ins en outs van dit voorstel toe te komen, bespreek ik de (primaire) aansprakelijkheid van de praktijkhouder-rechtspersoon en de maatstaf en intensiteit van de toetsing. De verzekering komt verderop ook nog apart aan bod.⁴⁰³

Primaire aansprakelijkheid van de praktijkhouder-rechtspersoon

Eerder in deze discussienota is er al op gewezen dat de cliënt als opdrachtgever van notariële diensten met de praktijkhouder contracteert.⁴⁰⁴ Dat schept een uitgangspunt voor de beroepsaansprakelijkheid. Ik neem de praktijkhouder-rechtspersoon die extern ook als zodanig optreedt tot uitgangspunt.

Waar de praktijkhouder-rechtspersoon de opdrachtnemer van notariële diensten is, ligt de primaire aansprakelijkheid voor beroepsfouten in beginsel bij deze praktijkhouder. De beroepsaansprakelijkheid kan berusten op wanprestatie (jegens cliënten) of onrechtmatige daad (jegens derden),⁴⁰⁵ of anderszins uit de wet voortvloeien.⁴⁰⁶ De beroepsfout van een bij de praktijkhouder werkzame beroepsbeoefenaar kan aan de praktijkhouder worden toegerekend.

Toerekening van een onrechtmatige daad aan een praktijkhouder-rechtspersoon kan plaatsvinden op basis van het *Babbel*-criterium.⁴⁰⁷ Een ruimhartige toerekening van onrechtmatige gedragingen aan de rechtspersoon volgt uit de rechtspraak. De rechtvaardiging hiervoor is mede dat vanuit het perspectief van de benadeelde de handelende persoon en de rechtspersoon tot op zekere hoogte met elkaar zijn te vereenzelvigen.⁴⁰⁸ Toerekening van een onrechtmatige daad aan de praktijkhouder laat onverlet dat tevens toerekening aan de handelende beroepsbeoefenaar kan plaatsvinden,⁴⁰⁹ maar nodig is dat niet. Aan de literatuur ontleen ik een aardig voorbeeld: de advocaat die nalaat in zijn advisering informatie te betrekken die wel bij kantoorgenoten bekend was, maar waarmee hij persoonlijk niet bekend was.⁴¹⁰ In een dergelijk geval kan het voorkomen dat de praktijkhouder wel en de betrokken advocaat niet onrechtmatig heeft gehandeld.

De verantwoordelijkheid voor een goede beroepsuitoefening komt meer en meer bij de praktijkhouder te liggen. Binnen de praktijkhouder als drager van de organisatie moet men zich bij het aannemen van een opdracht afvragen: kunnen 'we' het aan, hebben 'we' de benodigde specialismen in huis, hebben 'we' de

402 Hierover wordt al decennialang gesproken; België heeft inmiddels het goede voorbeeld gegeven.

403 Zie 3.3.7.

404 Zie 3.2.1.

405 Aansprakelijkheid jegens cliënten kan soms ook op onrechtmatige daad gebaseerd worden.

406 Bijvoorbeeld art. 25 lid 3, laatste volzin Wna (aanvullingsplicht bij tekort op de kwaliteitsrekening); bij gebruik van een praktijk-BV kan ook deze verplichting primair bij de praktijk-BV worden gelegd, in plaats van bij de notaris persoonlijk.

407 HR 6 april 1979, NJ 1980/34 (*Kleuterschool Babbel*).

408 HR 11 november 2005, NJ 2007/231 (*Ontvanger/Voorsluijs*). Asser/Maeijer & Kroeze 2-1* 2015/90; Asser/Kortmann 3-III 2017/147 en 150b.

409 HR 23 november 2012, NJ 2013/302 (*Spaanse villa*).

410 Van Emden & De Haan 2014, p. 5. Uitgebreid over toerekening van kennis: Katan 2017.

interne communicatie, de interne doorverwijzing en het interne toezicht op orde om deze klus te klaren? Ook dit draagt bij aan toerekenbaarheid van beroepsfouten aan de praktijkhouder. In deze benadering kan ook de aanvullingsverplichting bij een tekort op de derdengeldrekening primair op de praktijkhouder-rechtspersoon worden gelegd (ongeacht of het tekort het gevolg is van een beroepsfout of bijvoorbeeld een directe betaalfout)⁴¹¹ en kan de persoonlijke aansprakelijkheid van de notaris worden beperkt tot gevallen waarin hem een voldoende ernstig verwijt kan worden gemaakt.⁴¹²

Maatstaf en intensiteit van de toetsing

Voor beroepsaansprakelijkheid van een rechtspersoon is geen aparte maatstaf ontwikkeld. De voor de beroepsbeoefenaar geldende maatstaf leent zich mede voor toepassing op de rechtspersoon. Dit betekent dat een praktijkhouder-rechtspersoon tegenover cliënten en derden aansprakelijkheid is, indien de met de zaak belaste beroepsbeoefenaar of beroepsbeoefenaren bij het uitvoeren van een opdracht niet de zorgvuldigheid hebben betracht die van een 'redelijk bekwaam en redelijk handelend vakgenoot' mag worden verwacht.⁴¹³ Exoneratiebedingen bieden slechts in beperkte mate en in bepaalde gevallen soelaas.⁴¹⁴ De bijkomende vereisten van schade en causaal verband laat ik onbesproken.

Het maatman-criterium van de 'redelijk bekwaam en redelijk handelend vakgenoot' geldt ook – in eerste instantie zelfs – voor de eventuele eigen aansprakelijkheid van de beroepsbeoefenaar die een fout heeft gemaakt.⁴¹⁵ Dit betekent echter niet dat een door hem gemaakte beroepsfout die tot aansprakelijkheid van de praktijkhouder leidt, per se ook aansprakelijkheid voor hem persoonlijk meebrengt. Dit komt doordat de omvang van de toetsing verschillend kan zijn. Timmerman spreekt van een redelijkheidstoets. De redelijkheid en billijkheid kunnen meebrengen dat de rechter in bepaalde gevallen slechts beperkt toetst.⁴¹⁶ Ter vermijding van misverstanden: dat de toets beperkt is, heeft geen betrekking op het in kaart brengen van de feiten (dat moet steeds zo goed mogelijk gebeuren), maar op de intensiteit waarmee toetsing van de gevonden feiten in het voorliggende geval aan de maatman-maatstaf plaatsvindt. De vereiste intensiteit is afhankelijk van de omstandigheden.

Voor een verschil in intensiteit van de toetsing kunnen verschillende argumenten worden gegeven. Bij een praktijkhouder-rechtspersoon liggen de omstandigheden een slag anders dan bij de voor deze werkzame beroepsbeoefenaar. Het primaire versus secundaire karakter van de verantwoordelijkheid en de aansprakelijkheid speelt een rol. Datzelfde geldt voor de verzekeraarbaarheid en de vraag wie voor adequate verzekering moet zorgen (waarover hierna). Deze factoren kunnen ertoe bijdragen dat jegens de praktijkhouder vollediger en jegens de beroepsbeoefenaar beperkter wordt getoetst. Hiermee is niet gezegd dat bij de praktijkhouder altijd volledig en bij de beroepsbeoefenaar altijd beperkt getoetst moet worden. De omvang van de toetsing hangt van allerlei factoren af. Aan de beroepsbeoefenaar

411 Vgl. het voor de verzekering gemaakte onderscheid. Een indirecte betaalfout (bijvoorbeeld: notaris betaalt aan een partij die hij ten onrechte als rechthebbende ziet) valt onder de *beroepsaansprakelijkheidsverzekering*, een directe betaalfout niet. Hendriksen & De Jong Schouwenburg 2018, par. 3.3.

412 Vgl. het huidige art. 25 lid 3 Wna.

413 Aldus reeds HR 9 november 1990, *NJ* 1990/26 (*Speeckaert/Gradener*) over een arts; in latere jurisprudentie is dit herhaald voor andere beroepsbeoefenaren. Voor het notariaat: HR 20 december 2002, *JOR* 2003/158 (*Zürich/Aviarium*).

414 Voor een mooi overzicht van deze beperkingen: *Kamerstukken II* 1995-1996, 23 706, nr. 6, p. 43/44. Zie ook Melis/Waaijer 2012, par. 27.2.4.

415 De maatman is de ondergrens. Timmerman 2016.

416 Timmerman 2017.

kan bijvoorbeeld een discretionaire beoordelingsvrijheid toekomen die een beperkte toetsing jegens zowel beroepsbeoefenaar als praktijkhouder kan rechtvaardigen.⁴¹⁷

Voor de beroepsbeoefenaar die bij een praktijkhouder-rechtspersoon werkt, geldt geen categorisch beperkte toetsing, zoals dat voor de *bestuurder* van een rechtspersoon wel het geval is (in de vorm van het 'ernstig-verwijt'-criterium).⁴¹⁸ Daardoor ligt de lat voor beroepsaansprakelijkheid lager dan die voor bestuurdersaansprakelijkheid. In concreto ligt het echter niet zwart/wit. In de context van de *bestuurders*-aansprakelijkheid kan bij overtreding van bepaalde beschermingsbepalingen soms al snel een 'ernstig verwijt' worden gemaakt.⁴¹⁹ Omgekeerd kunnen de omstandigheden bij een *beroepsfout* aanleiding geven om jegens de betrokkene 'beperkt' te toetsen, waardoor bepaald handelen juist niet te snel tot aansprakelijkheid leidt, althans waar het de betrokkene persoonlijk betreft.

Naar beperkte beroepsaansprakelijkheid bij gebruik van een praktijkhouder-rechtspersoon

Kan in de sfeer van beroepsaansprakelijkheid tot een *categorisch* beperkte toetsing worden gekomen? Ik meen van wel. Dit is het geval voor de persoonlijke aansprakelijkheid van de beroepsbeoefenaar die voor een extern optredende praktijkhouder-rechtspersoon werkt, mits aan enkele bijkomende vereisten wordt voldaan: aansprakelijkheid van de praktijkhouder-rechtspersoon zonder verhoogde toetsingsdrempel; adequate verzekering door de praktijkhouder-rechtspersoon (volgens voor de beroepsgroep gelden regels; zie hierna); en toepasselijkheid van tuchtrecht op de beroepsgroep. Dit laatste vereiste is mede van belang om te zorgen dat beroepsbeoefenaren in de verhoogde drempel voor civielrechtelijke aansprakelijkheid geen vrijbrief voor nonchalance gaan zien.

Met deze randvoorwaarden kan voor de beroepsbeoefenaar persoonlijk aan beperkte toetsing volgens het 'ernstig verwijt'-criterium worden gedacht, maar ik ga een stap verder en pleit voor een categorische toetsing aan 'opzet of bewuste roekeloosheid'.⁴²⁰ Hiermee wordt aansluiting gezocht bij de al bestaande regeling voor de interne draagplicht van ondergeschikten,⁴²¹ en ook bij de regelingen die in Duitsland voor de Partnerschaft mbB en in België voor het notariaat gelden.⁴²²

Voor de beroepsbeoefenaar biedt deze aanpassing rust. Hij wordt niet meer aangezet tot het maken van min of meer artificiële huwelijksvoorwaarden, waarbij vermogen zoveel mogelijk voor beroepsaansprakelijkheid wordt afgeschermd. Ook zal aansprakelijkstelling van de praktijkhouder minder vaak gepaard gaan met gelijktijdige aansprakelijkstelling van de beroepsbeoefenaar in privé. Het soms oneigenlijke drukmiddel van conservatoir beslag op privégoederen van de beroepsbeoefenaar zal minder

417 Vgl. Stokkermans 2017a, waarin ik bij een discretionaire bevoegdheid van de notaris voor het 'ernstig verwijt'-criterium pleitte. Hetzelfde resultaat kan dus met een 'beperkte' toetsing worden bereikt.

418 HR 18 september 2015, *JOR* 2015/289, *NJ* 2016/66 (*Alasco Vastgoed BV*). Kritisch hierover: Meijer 2016. Vgl. voor bestuurdersaansprakelijkheid: art. 2:9 BW. De daar genoemde drempel van het 'ernstig verwijt' komt oorspronkelijk uit HR 10 januari 1997, *JOR* 1997/29, *NJ* 1997/360 (*Staleman/Van de Ven*). Uit dat arrest stamt ook het maatman-criterium voor bestuurdersaansprakelijkheid: de bestuurder die voor zijn taak is berekend en deze nauwgezet vervult.

419 HR 29 november 2002, *JOR* 2003/2, *NJ* 2003/455 (*Berghuizer Papier*). Zie bijvoorbeeld ook art. 2:248 leden 1 en 2 BW (over de maatstaf 'onbehoorlijke taakvervulling').

420 Eerdere pleidooien in deze richting werden gedaan door Van Rijckevorsel-Teeuwen & Hoekstra 2013; Biemans 2015, p. 35/36; en Van der Waals 2017, par. 7.4.3.3.

421 Art. 6:170 lid 3; art. 7:661 BW. Vgl. Art. 1:25 Wft (beperking aansprakelijkheid van AFM en DNB en hun bestuursleden en werknemers tot gevallen van opzet of grove schuld).

422 Zie 2.3.2 en 2.3.3.

snel aan de orde zijn, althans sneller kunnen worden afgewend. Voor de praktijkhouder brengt de aanpassing feitelijk geen verandering mee.

Voor cliënten en derden met aansprakelijkheidsclaims maakt de voorgestelde aanpassing eigenlijk ook niet veel uit. Doorgaans zijn zij voor hun dekking toch al op de verzekeringsdekking en de praktijkhouder aangewezen. Dit komt door contractuele exoneratieclausules en doordat er feitelijk niet veel meer te halen valt.

Voor verminderde zorgvuldigheid van beroepsbeoefenaren, of een vermindering van het interne toezicht bij de praktijkhouder, hoeft men niet bang te zijn. Praktijkhouder en beroepsbeoefenaren zullen prestige-verlies en een stijging van de verzekeringspremie willen voorkomen. Bovendien blijft er een bepaald risico voor niet-gedekte aansprakelijkheid. En de tuchtrechtelijke normen worden *niet* verlaagd.

Naar Belgisch voorbeeld kan tevens de aansprakelijkheid van de praktijkhouder-rechtspersoon voor beroepsfouten worden beperkt. Ik doel op een beperking in de omvang van de aansprakelijkheid tot het verzekerde bedrag. In België komt dit neer op een beperking tot € 5 miljoen per gebeurtenis. In Nederland kan worden aangesloten bij de veel hogere verzekeringslat van € 25 miljoen per gebeurtenis (waarover hierna). Ter onderbouwing hiervan kunnen dezelfde argumenten worden genoemd als hierboven aangegeven bij de beperking van de aansprakelijkheid van de beroepsbeoefenaar persoonlijk. Ten aanzien van de praktijkhouder-rechtspersoon komt er nog een argument bij. Veel meer dan vroeger vraagt de notariële beroepsbeoefening nu en in de toekomst om aanzienlijke investeringen. Die investeringen – zowel in het eigen vermogen als in het vreemde vermogen – worden gehinderd door het lastige risico van de beroepsaansprakelijkheid. Limitering van de omvang van de beroepsaansprakelijkheid van de praktijkhouder-rechtspersoon op het verzekerde bedrag draagt bij aan het investeringsklimaat.

Op basis van art. 6:110 BW kunnen de hier bepleite aanpassingen aan het aansprakelijkheidsrecht bij algemene maatregel van bestuur geregeld worden. Dit geldt in elk geval voor de maximering tot € 25 miljoen per gebeurtenis. Of de maximering op nihil voor beroepsbeoefenaren persoonlijk (behoudens opzet of bewuste roekeloosheid) onder art. 6:110 BW toelaatbaar is, kan wellicht worden betwijfeld. De tekst van deze faciliteit in het BW zou op dit punt kunnen worden aangescherpt. Overzichtelijker is het om deze kwestie voor het notariaat te regelen in de Wet op het notarisambt, met detailuitwerking in een ministerieel besluit.

3.3.7 Beroepsaansprakelijkheidsverzekering

Wie de notariële praktijk uitoefent, moet goed verzekerd zijn. De notaris is dat verplicht aan zichzelf en zijn medewerkers, en ook aan de cliënten en derden die door zijn werk geraakt kunnen worden. De notariële regelgeving bevat daarom voorschriften over de beroepsaansprakelijkheidsverzekering. De eveneens verplichte (collectieve) fraude-, vangnet- en betaalfoutenverzekeringen laat ik verder onbesproken.⁴²³

In het verlengde van de hierboven genoemde primaire aansprakelijkheid kan de verzekeringsplicht voor beroepsaansprakelijkheid bij de praktijkhouder worden gelegd.⁴²⁴ Op dit moment rust deze verplichting

423 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 15 lid 3. Zie ook Hendriksen & De Jong Schouwenburg 2018.

424 In dezelfde richting: Biemans 2015, p. 35/36; en Biemans 2018, par 2.2 en 2.6.

nog bij de notaris persoonlijk.⁴²⁵ In de praktijk is het overigens al zo dat de beroepsaansprakelijkheidsverzekering doorgaans op naam van de praktijkhouder staat. De door de praktijkhouder af te sluiten verzekering kan dekking bieden voor de eigen aansprakelijkheid van de praktijkhouder én voor de aansprakelijkheid van de daar werkzame beroepsbeoefenaren.

Wat is een adequaat dekkingsniveau voor de beroepsaansprakelijkheidsverzekering? De huidige beroepsvereisten schrijven een dekking tot € 25 miljoen per gebeurtenis voor.⁴²⁶ Dat is vrij streng. Dekking boven de € 10 miljoen per gebeurtenis heeft normaal gesproken het karakter van een calamiteitenverzekering. Om verschillende redenen, waaronder het vertrouwen dat het publiek in het notariaat moet kunnen stellen en de betrekkelijk lage kosten voor het deel dat de € 10 miljoen per gebeurtenis te boven gaat, heeft de Commissie Verzekeringen in 2014 aan de KNB geadviseerd het verplichte dekkingsniveau te handhaven.⁴²⁷ Ik ben het hiermee eens. Slechts bij uitzondering is voorstelbaar dat men bij een notarispraktijk waarin zeer grote belangen omgaan, redelijkerwijs niet met de voorgeschreven minimumdekking kan volstaan. Als men dan niet bijverzekert, kan onder omstandigheden wellicht aan de betrokken bestuurders en/of notarissen een ernstig verwijt van onderverzekering worden gemaakt.⁴²⁸ Dit geldt trouwens ook als men niet aan de verzekeringsplicht heeft voldaan.

In de huidige systematiek van de verzekeringen zorgt de notaris zelf voor een verzekering tot € 1 miljoen en loopt het excedent collectief via de KNB. Conform het advies van de Commissie Verzekeringen uit 2014 zie ik geen aanleiding om deze systematiek te wijzigen.

Er is nog een aspect van de beroepsaansprakelijkheidsverzekering dat aandacht verdient. De verzekeraars hanteren in hun polissen een *claims-made* systeem. Dit houdt in dat de verzekering moet lopen op het moment waarop een claim wordt ingediend en dus niet (alleen) op het moment waarop de eventuele beroepsfout is gemaakt. In de notariële regels wordt de doorverzekeringsplicht na defungeren bij de protocolopvolger gelegd. Dit werkt redelijk zolang er protocolopvolgers gevonden kunnen worden die bereid zijn de premies voor die oude risico's te blijven betalen. Bij opvolgingsproblemen is dit niet het geval en worden de kosten van de doorverzekering gecollectiviseerd (kwaliteitsfonds).⁴²⁹ Deze collectivisering betreft in feite het risico op het ontstaan van een opvolgingsprobleem. Bij een kantoor met suboptimaal intern toezicht en suboptimale continuïteitswaarborgen is dit risico hoog. Vanwege de met intern toezicht en continuïteitswaarborgen samenhangende kosten, levert collectivisering een ongerechtvaardigd concurrentievoordeel op voor notarissen waarbij dit speelt. De verantwoordelijkheid voor de doorverzekering kan meer bij de notaris zelf worden gelegd door de genoemde risicofactoren mee te nemen bij het bepalen van ieders bijdrage aan het kwaliteitsfonds.⁴³⁰

Vanwege de risico-indicatoren die erin schuil kunnen gaan, is van belang dat KNB en BFT voldoende mogelijkheden hebben om informatie te verkrijgen over de hoogte van de premie die een notaris betaalt

425 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 15.

426 Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 15.

427 Commissie Verzekeringen 2014.

428 Vgl. Rb. Amsterdam 1 februari 2012, *JOR* 2013/64. Advocaat mocht zich niet op contractuele exoneratieclausule beroepen wegens lage verzekeringsdekking, hoewel die aan de reguliere minimumeis voldeed. Hij had de cliënt uitdrukkelijk voor de beperkte dekking moeten waarschuwen.

429 Zie 3.6.5.

430 Zie 3.5.6.

en over schadeclaims.⁴³¹ Verder kan worden gezien of van verzekeraars een grotere inspanning tot risico-beheersing verlangd kan worden. Daardoor kunnen bij notarissen spelende risico-indicatoren sneller in beeld komen, kan sneller worden ingegrepen en kan worden voorkomen dat zaken uit de hand lopen.

Gezien de hoge premies die verzekeringsmaatschappijen vragen, zou nagedacht kunnen worden over de mogelijkheid van het oprichten van een eigen verzekeringsmaatschappij voor en door het notariaat. Ik ben er niet van overtuigd dat zo'n eigen verzekeringsmaatschappij bij gelijkblijvende dekking een substantiële besparing zal opleveren. Ook is maar de vraag of in de onderneming van een dergelijke verzekeraar hetzelfde professionele niveau gerealiseerd kan worden als bij de commerciële spelers. Bij voorkeur blijft de schoenmaker bij zijn leest. Het belangrijkste is dat door beter zicht op risicofactoren en meer kwaliteitsbewaking het aantal en de omvang van de claims worden teruggebracht. Daardoor wordt het voor commerciële verzekeringsmaatschappijen interessanter gemaakt het notariaat te verzekeren.

Ten slotte maak ik nog een algemene opmerking. De verplichte verzekeringen dekken niet alles. De burger is daardoor niet volledig tegen fouten van notarissen gedekt. Dat hoeft in mijn ogen ook niet. De burger wordt vergaand beschermd doordat voor bepaalde rechtshandelingen notariële tussenkomst is voorgeschreven, door de toelatingseisen tot het beroep en allerlei beroepsregels, door de kwaliteitstoetsen van de KNB, door het externe toezicht van het BFT, door het tuchtrecht en het burgerlijk recht, en ja, door een vergaande verzekeringsplicht voor notarissen. Voor schrijvende gevallen is er nu bovendien het kwaliteitsfonds.⁴³² Dat de burger zo goed beschermd wordt, geeft hem geen recht op harde garanties.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

431 Zie ook 3.6.2.

432 Zie 3.5.6.

3.4 De notariële akte

Ook de notariële akte ontkomt niet aan modernisering.

3.4.1 Terminologie

Sommige termen die in het notariaat worden gebruikt, zijn ouderwets en voor burgers onvoldoende duidelijk. Terminologische modernisering kan een beetje bijdragen aan het imago en (de perceptie van) de maatschappelijke relevantie van het notariaat. De ouderwetse termen 'kandidaat-notaris' en 'protocol' kwamen al aan de orde.⁴³³

Op notariële akten betrekking hebbende termen die voor vervanging in aanmerking komen, zijn:

- 'minuut' wordt: origineel van de akte.
- 'afschrift' wordt: gewaarmerkte kopie.
- 'grosse' wordt: executoriale kopie.

Executoriale kopieën van rechterlijke vonnissen heten ook 'grosse'.⁴³⁴ Als de grosse van een notariële akte een 'executoriale kopie' wordt, ligt het voor de hand die verandering ook bij vonnissen door te voeren.

3.4.2 Elektronische notariële akten

Een akte is een ondertekend 'geschrift', bestemd om tot bewijs te dienen.⁴³⁵ Het kan een onderhandse of een notariële akte zijn. De notariële akte is een authentieke akte en moet volgens de huidige regels 'duurzaam op deugdelijk materiaal' worden gesteld,⁴³⁶ waarbij als vanzelfsprekend wordt aangenomen dat het om hoogwaardig papier moet gaan.⁴³⁷ Maar een 'geschrift' bestaat uit een drager waarop leesbare tekens zijn gesteld. Het kan een papieren drager zijn, maar bijvoorbeeld ook een elektronische.

Of een elektronische handtekening dezelfde rechtsgevolgen heeft als een handgeschreven handtekening wordt sinds 1 juli 2016 beoordeeld op basis van de (Europese) eIDAS-verordening en het nieuwe art. 3:15a BW. De eIDAS-verordening kent voor elektronische handtekeningen drie niveaus van betrouwbaarheid. De meest betrouwbare is de 'gekwalficeerde elektronische handtekening'. Deze wordt omschreven als de geavanceerde elektronische handtekening die is aangemaakt met een gekwalficeerd middel voor het aanmaken van elektronische handtekeningen en die gebaseerd is op een gekwalficeerd certificaat voor elektronische handtekeningen.⁴³⁸ Een gekwalficeerde elektronische handtekening heeft hetzelfde rechtsgevolg als een handgeschreven handtekening.⁴³⁹

433 Zie 3.1.5. (de kandidaat-notaris) en 3.2.2 (van protocol naar notarispraktijk).

434 Art. 430 Rv.

435 Art. 156 lid 1 Rv.

436 Art. 41 lid 2 Wna.

437 Verordening aktepapier van de KNB d.d. 21 juni 2000, *Stcrt.* 2000/182.

438 Art. 3 lid 12 eIDAS-verordening.

439 Art. 25 lid 2 eIDAS-verordening.

Dit alles opent de weg voor notariële akten in elektronische vorm. In Frankrijk bestaat dat al. In Duitsland en België is het bijna zover.⁴⁴⁰ De verschijnende personen tekenen in aanwezigheid van de notaris; hun elektronische handtekeningen hoeven niet per se gekwalificeerd te zijn, aangezien de authenticiteit door de notaris wordt vastgesteld. Ondertekening, ook door de notaris zelf, geschiedt met behulp van elektronische hulpmiddelen. De notaris gebruikt een gekwalificeerde elektronische handtekening. Parafering van bladzijden door de notaris⁴⁴¹ kan achterwege blijven. Bij het passeren kunnen de verschijnende personen de akte meelesen op tablets of een ander scherm. Renvoien zijn in een elektronische akte niet aan de orde.⁴⁴² Wordt bij het passeren van de akte duidelijk dat nog wijzigingen nodig zijn, dan kunnen die ter plekke in het elektronische document worden aangebracht, zolang de ondertekening nog niet heeft plaatsgevonden.

Het voordeel van een elektronische akte is dat de notaris geen fysieke minuut meer heeft die hij ergens veilig moet opbergen. Dat is veiliger en kostenbesparend. De notaris hoeft niet zelf voor beveiligde digitale opslag te zorgen. De elektronische notariële akten kunnen namelijk worden opgenomen in een landelijke, digitale aktebank. De werking en voordelen daarvan komen verderop aan de orde.⁴⁴³ In die digitale aktebank wordt bij elke akte een aparte 'map' aangemaakt voor aantekeningen die op de akte geplaatst moeten worden (zoals bij rectificatie en de afgifte van een executoriale kopie). Van een elektronische akte kunnen zowel papieren als elektronische (gewaarmerkte) kopieën worden afgegeven. Deelname aan het systeem kan voor alle notarispraktijken verplicht worden gesteld.

In de voor een akte aangemaakte 'map' worden ook de bijlagen bij de akte opgenomen, zoals volmachten, een koopovereenkomst, etc. Van fysieke 'aanhechting' zal in het digitale tijdperk geen sprake meer zijn. Overigens kan een punt worden verduidelijkt. Volgens de huidige wettekst dient de notaris desgevraagd een akte van depot op te maken teneinde 'een akte in de zin van artikel 156, eerste lid, van het Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering' in zijn protocol op te nemen.⁴⁴⁴ Over het eventueel in het protocol opnemen van andere stukken, zoals tekeningen en foto's, zwijgt de wet. Hieruit wordt wel afgeleid dat dit laatste naar de letter van de wet niet zou zijn toegestaan.⁴⁴⁵ Volgens mij is die lezing te strikt: dat de wet er niets over zegt, betekent niet dat het verboden is. Ter voorkoming van misverstanden kan dit worden verduidelijkt. De overgang naar een elektronische aktebank zal meebrengen dat de bijlagen naar hun fysieke aard geschikt voor opname in die aktebank moeten zijn. Het voegen van een onderhandse akte bij een notariële akte krijgt dezelfde status als registratie. Op die manier kan bijvoorbeeld een onderhandse akte van stille verpanding rechtskracht krijgen door aanhechting aan een notariële akte van depot.⁴⁴⁶

Direct bij invoering of op termijn kan tevens de mogelijkheid worden geboden om een elektronische akte door twee notarissen samen te laten passeren. Dan gaat iedere partij naar zijn eigen notaris en wordt een video- of audioverbinding tussen beide kantoren tot stand gebracht. Zo wordt gezamenlijk gepasseerd (voorlezing, informatieverschaffing, wilscontrole) en is iedere notaris belast met het verzamelen van de handtekeningen aan zijn kant. Ook dit is in Frankrijk al praktijk.

440 Zie 2.3.

441 Vgl. het huidige art. 43 lid 3, tweede volzin Wna.

442 Vgl. het huidige art. 45 lid 1 Wna.

443 Zie 3.4.4.

444 Art. 48 Wna.

445 Melis/Waaijer 2012, par. 16.4.2.

446 Art. 3:98 jo. art. 3:94 lid 3 BW vereist een authentieke of onderhandse geregistreerde akte.

Wellicht kan het systeem ook worden gebruikt voor het faciliteren van elektronische legalisaties op elektronische, bij de notaris ondertekende onderhandse stukken.⁴⁴⁷

3.4.3 Elektronische akte 'op afstand'

Een door de KNB ingestelde issuegroep heeft onderzocht wat de mogelijkheden en knelpunten zijn van het behalen op afstand en onder welke voorwaarden dit zou moeten plaatsvinden.⁴⁴⁸ Deze issuegroep heeft in 2016 rapport uitgebracht. Mede op basis van tuchtrechtelijke jurisprudentie was haar conclusie dat de taak van de notaris tot wilscontrole, zijn informatieplicht en bijzondere waarschuwingsplicht in beginsel in een persoonlijk gesprek dienen te worden uitgeoefend, welk gesprek in de regel bij het passeren van de akte zal plaatshebben. Wanneer bij het passeren van de akte een partij bij volmacht verschijnt, zal dit gesprek op een eerder moment moeten geschieden. Dit betekent volgens de issuegroep dat een volledig gedigitaliseerd traject, waarin zowel in de voorfase als in de passeerfase geen face-to-face gesprek plaats heeft, vooralsnog niet past in de tuchtrechtelijke jurisprudentie. Daarbij heeft zij aangekend dat deze jurisprudentie transacties betrof waarbij particuliere partijen betrokken waren.⁴⁴⁹

Het standpunt van het KNB-bestuur naar aanleiding van dit rapport is door de ledenraad onderschreven.⁴⁵⁰ Dit standpunt kwam op twee punten met dat van de issuegroep overeen:

1. Ook wanneer het contact tussen de notaris en partijen tot stand is gekomen via communicatie op afstand, draagt de notaris er zorg voor dat hij volledig kan voldoen aan zijn onderzoeks- en controleverplichtingen, aan zijn algemene informatieplicht en aan zijn bijzondere waarschuwingsplicht.
2. Het ligt op de weg van de notaris om te kiezen voor een vorm van communicatie die het uitvoeren van voormelde verplichtingen mogelijk maakt. Hierbij moet rekening worden gehouden met de hoedanigheid van partijen en de aard en kwaliteit van de eerdere contacten met de betreffende partijen.

Het voorstel van de issuegroep om in beginsel een keer in het traject een persoonlijk gesprek te laten plaatsvinden vindt het bestuur te ver gaan. In sommige gevallen mag de notaris volgens het bestuur genoeg nemen met een andere vorm van communicatie dan een persoonlijk gesprek.⁴⁵¹ Ik sluit me bij het bestuur en de ledenraad van de KNB aan.

In de opvattingen van het bestuur en de ledenraad, en ook in die van de issuegroep, is het elektronisch passeren van notariële akten 'op afstand', door partijen bij wie geen notaris aanwezig is, niet op voorhand ontoelaatbaar. Mede vanwege de al bestaande mogelijkheden van elektronisch overgebrachte volmachten (waardoor er minder behoefte aan elektronisch passeren op afstand bestaat), en vragen over de eisen die gesteld zouden moeten worden aan de digitale omgeving waarin elektronisch passeren op afstand zou plaatsvinden, is een stap in die richting op dit moment wat vroeg. Het lijkt verstandig om eerst maar

447 Vgl. over de (on)mogelijkheid van elektronische legalisaties op dit moment: Waaijer 2015.

448 Over samenstelling, werkwijze en conclusie van deze issuegroep, zie Breedveld-De Voogd 2018

449 Breedveld-De Voogd 2018.

450 KNB-ledenraad van 14 juni 2016.

451 Breedveld-De Voogd 2018.

3.4.4 CACTUS: een landelijke digitale aktebank

Een centraal digitaal repertorium (CDR) is er al sinds 2012. Notarissen sturen elektronische afschriften van hun akten naar de KNB. De KNB zorgt sinds 2013 voor automatische registratie van de akten bij de belastingdienst.⁴⁵² Het digitaal repertorium bestaat uit het repertorium en een onderliggende digitale aktebak die door onder meer de belastingdienst wordt gebruikt ten behoeve van registratie en opsporing.⁴⁵³ Er is dus al een goed beveiligde omgeving waarin sedert 2013 alle akten digitaal (in PDF-vorm) worden opgeslagen.⁴⁵⁴ De verplichting van de notaris om binnen een maand na afloop van het kalenderjaar het aantal gepasseerde akten aan de KNB op te geven kan worden geschrapt;⁴⁵⁵ de KNB heeft die informatie al.

Een vervolgstap is om, in navolging van andere landen, tot een landelijke digitale aktebank te komen waarin elektronisch gepasseerd kan worden. Werknaam: CACTUS.⁴⁵⁶ Daarvoor zijn aanpassingen in de bestaande organisatie en computeromgeving nodig. Het ligt op de weg van de KNB om die tot stand te brengen. Dit vraagt om additionele ICT-investeringen. Wellicht kan worden aangesloten bij systemen die in andere landen in ontwikkeling zijn.⁴⁵⁷

In CACTUS worden alle elektronische notariële akten opgenomen. Iedere notarispraktijk wordt op CACTUS aangesloten. De akten van een notarispraktijk in CACTUS blijven bij die notarispraktijk behoren. Papieren akten kunnen op de huidige voet bewaard blijven worden. Ook kunnen bestaande papieren akten alsnog in het elektronische systeem worden opgenomen; deze moeten dan met bijlagen worden gescand.⁴⁵⁸ Hierbij kan zo nodig successievelijk worden teruggewerkt in de tijd, tot een datum waarop digitaliseren nog zin heeft. De overgebleven papieren akten kunnen naar de algemene bewaarplaats. De termijn waarop ambtelijke stukken naar de algemene bewaarplaats gebracht mogen worden,⁴⁵⁹ kan m.i. worden teruggebracht van 20 naar 10 jaar.

CACTUS biedt mogelijkheden tot verdergaande innovaties. In de eerste plaats kan een verbinding van CACTUS met andere elektronische systemen worden gerealiseerd. Te denken valt onder meer aan het handelsregister, het kadaster, het CTR en het centraal aandeelhoudersregister (dat er hopelijk komt).⁴⁶⁰ De notaris die de akte passeert kan enkele vinkjes zetten, waarmee een afschrift van de akte, of bepaalde informatie over en uit de akte, naar zo'n ander systeem wordt gestuurd. De stukken die bijvoorbeeld nodig zijn voor de titelrecherche bij een overdracht van BV-aandelen kunnen zo met een druk op de knop in beeld komen. Procedures kunnen zo worden versneld. Er wordt bespaard op administratieve lasten.

452 Dit is geregeld in de Registratiewet 1970. Het doel van de registratie is tweeledig: het vergroten van de rechtszekerheid en het gebruik voor de uitvoering van de belastingwetgeving. Van der Sar 2015.

453 Notarissen hebben zelf geen toegang tot deze aktebak.

454 Opmerkelijk is dat momenteel alleen de akten, niet de bijbehorende bijlagen, worden gescand en in de aktebak worden opgenomen.

455 Art. 38 lid 4 Wna.

456 Lees: Centraal Aktûh Systeem. En begrijp: zeer nuttig organisme, kan groot volume bereiken, scherp beveiligd, waardevolle inhoud, gedijt in uitdagende leefomgeving.

457 Vgl. 2.3.

458 De akten die nu in het CDR zitten zijn zonder bijlagen gescand. Om straks dubbel werk te voorkomen, kan het beste zo snel mogelijk worden voorgeschreven dat voortaan akten mét bijlagen bij het CDR worden aangeleverd.

459 Art. 58 lid 2 Wna.

460 *Kamerstukken* 34 661.

Voorts kan de burger meer macht krijgen over akten waarbij hij zelf partij is. Bepaald kan worden dat een burger toestemming kan geven aan een notaris om in CACTUS akten te zoeken en in te zien waarbij die burger partij is.⁴⁶¹ Zo kan een notaris die bijvoorbeeld over estate planning aan het adviseren is, de notariële voorgeschiedenis van zijn cliënt bekijken, ongeacht bij welke notaris de eerdere akten zijn gepasseerd. De toestemming van de burger kan bijvoorbeeld ook beperkt zijn tot een specifieke akte die in een andere notarispraktijk is gepasseerd.

CACTUS dient vanzelfsprekend met strenge waarborgen omkleed te worden om de privacy van de burger en de vertrouwelijkheid van stukken te waarborgen. De KNB kan een landelijk schakelpunt (LSP) vormen dat de toegang tot CACTUS reguleert. Een notaris krijgt pas toegang tot stukken van buiten zijn eigen notarispraktijk na overlegging van een (te allen tijde herroepbare) machtiging van de betrokken burger. De toegang wordt beperkt tot akten waarbij de machtiging-gever partij is. Het LSP legt consultaties van CACTUS door notarissen elektronisch vast in een logboek. Eventuele onregelmatigheden (zoals indicaties van hacken) worden gesignaleerd en opgevolgd. Het BFT krijgt toegang tot het logboek⁴⁶² en kan bij het LSP, notarispraktijken en burgers verificaties uitvoeren. Met dergelijke randvoorwaarden wordt de burger maximale bescherming geboden.

Binnen het notariaat wordt al een tijdje in deze richting gedacht. In discussies hierover valt de term 'nationaal protocol' wel eens. Zoals aangegeven, kan het woord 'protocol' beter uit het notariële vocabulaire worden geschrapt.⁴⁶³ Bovendien roept de term 'nationaal protocol' al gauw het misverstand op dat strikte vertrouwelijkheid in het notariaat niet langer voorop zou staan.⁴⁶⁴ De werknaam CACTUS vind ik aantrekkelijker. Misschien kan iemand nog een mooiere aanduiding bedenken.

3.4.5 Persoonsgegevens

Van elke natuurlijke persoon die partij of verschijnende persoon is bij een notariële akte moeten bepaalde persoonlijke gegevens in de akte worden vermeld. Voor een natuurlijke persoon die partij is bij de akte gaat het om naam, voornaam, geboortedatum en -plaats, alsmede woonplaats met adres en burgerlijke staat.⁴⁶⁵ De verplichting om iemands burgerlijke staat te vermelden kan worden geschrapt voor akten waarin die informatie irrelevant is. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de persoon die slechts een stichting opricht.

Het vermelden van persoonsgegevens in de akte kan bezwaarlijk zijn. Dit speelt bijvoorbeeld in het geval in een notariële akte in naam van een VOF of CV een overeenkomst wordt gesloten. VOF en CV zijn geen rechtspersonen, waardoor (in zekere zin) de vennoten van de vennootschap partij bij de akte zijn.⁴⁶⁶ Met het oog op dergelijke gevallen kunnen de regels over het vermelden van partijgegevens in een notariële akte iets worden versoepeld.

461 De inzage hoeft dan niet meer te lopen via de notaris die de akte heeft gepasseerd, zoals nu. Verordening beroeps- en gedragsregels 2011, art. 4 lid 2.

462 Zo kan het BFT zien wie in een akte heeft gekeken, maar er niet zelf in kijken.

463 Zie 3.2.2.

464 Vgl. de maatschappelijke discussie over het elektronisch patiëntendossier: bescherming van vertrouwelijkheid is cruciaal.

465 Art. 40 lid 2 sub a Wna. Voor de natuurlijke persoon die als vertegenwoordiger in de akte optreedt, moeten dezelfde gegevens worden opgenomen, behalve de burgerlijke staat (art. 40 lid 2 sub c Wna). In de praktijk wordt van de natuurlijke persoon die partij of comparant is ook een aanduiding van het geslacht in de akte opgenomen (de heer/mevrouw ...).

466 Stokkermans 2017, par. 3.3.3.2 en 3.4.4.2.

Ook laat zich denken dat iemand met een legitiem belang om bepaalde privé-informatie te laten afschermen in de GBA⁴⁶⁷ of het handelsregister⁴⁶⁸, die informatie ook niet in handen van min of meer toevallige derden wil laten komen, zoals de koper van een woning of de (beoogde) mede-eigenaren in een splitsingsproject. Onder de huidige regels is de notaris verplicht de bedoelde informatie met alle partijen bij de akte te delen.⁴⁶⁹ Kunnen niet wat privacy-vriendelijker regels worden bedacht? Bijvoorbeeld een regeling waarin bepaalde persoonlijke informatie mag worden weggelaten, indien de betrokkene daarbij een voldoende legitiem belang heeft. Aanvullend kan worden vereist dat de notaris een aparte identificatieakte opmaakt met de volledige persoonsgegevens, en dat daarnaar in de andere akte wordt verwezen. De notaris moet de weggelaten informatie later alsnog aan de wederpartij verschaffen, indien die aantoont daarbij een voldoende legitiem belang te hebben. Bijvoorbeeld als de betrokkene aansprakelijk gesteld moet worden.⁴⁷⁰

Iets geheel anders is het geldende vereiste dat getuigen de Nederlandse nationaliteit hebben.⁴⁷¹ Dit is onnodig strikt. Voor getuigen kunnen dezelfde nationaliteitseisen worden gesteld als voor notarissen:⁴⁷² de Nederlandse nationaliteit of de nationaliteit van een andere lidstaat van de Europese Unie of de Europese Economische Ruimte, of Zwitserland. Voor getuigen die werknemer van de instrumenterende notaris (althans diens praktijkhouder) zijn, kan tevens het vereiste vervallen dat zij hun woonplaats in Nederland moeten hebben. Dit maakt het gebruik van kantoorpersoneel als getuigen in de grensstreek wat makkelijker.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

467 In sommige gevallen kan iemand bij het GBA laten registreren dat hij een geheim adres heeft; in die gevallen wordt in openbaar te maken afschriften van notariële akten ook geen adres opgenomen.

468 Art. 23 Handelsregisterwet en uitwerking daarvan.

469 Art. 43 lid 1 Wna (voorlezing). Of alle gegevens van de partijen onderdeel moeten zijn van de tevoren toe te zenden concept-akte, en onder welke omstandigheden na passeren kan worden volstaan met toezending van een uittreksel van de akte (in plaats van een volledig afschrift), wordt bij mijn weten verschillend beoordeeld binnen het notariaat.

470 Dan nog kan het verschaffen van adresgegevens wellicht achterwege blijven, indien de betrokkene in de akte een domiciliekeuze had gemaakt. Art. 3:15 BW.

471 Art. 39 lid 3 Wna.

472 Art. 6 lid 1 Wna.

3.4.6 Opmaak en taal van de akte

Een notariële akte moet worden uitgelijnd. Witlijnen zijn verboden.⁴⁷³ Deze vereisten vormen een waarborg voor de integriteit van de akte. Voor de papieren akte kunnen deze voorschriften worden gehandhaafd.

Bij de elektronische akte kunnen zij worden gemist, omdat daarbij de techniek van de asymmetrische cryptografie wordt toegepast. De handtekening van de notaris is op wiskundige wijze verbonden met de inhoud van de akte. Elke kleine wijziging in de akte zorgt ervoor dat de *hashcodes* niet langer overeenstemmen en de handtekening al haar waarde verliest.

Dit biedt de mogelijkheid om toe te laten dat de elektronische akte in een meer gangbare tekstvorm wordt opgesteld (met bijvoorbeeld het gebruik van alinea's), wat de leesbaarheid ten goede komt. De grote marge links op elke pagina van de akte kan bij de elektronische akte eveneens achterwege blijven. Deze versoepelingen kunnen ook voor gewaarmerkte en executoriale kopieën van elektronische akten gaan gelden, ook in de gevallen waarin die op papier worden afgegeven.

Een notariële akte mag worden verleden in een andere dan de Nederlandse taal, indien partijen dat willen en de notaris de taal voldoende verstaat, tenzij de wet anders bepaalt.⁴⁷⁴ Voor de oprichtingsakte en de akte van statutenwijziging van een rechtspersoon schrijft Boek 2 BW bijvoorbeeld de Nederlandse taal voor.⁴⁷⁵ Hoewel dit strikt genomen buiten het bestek van een wijziging van de Wet op het notarisambt valt, kan een heroverweging van deze taalvereisten in dit kader worden meegenomen. Handhaving van deze vereisten dient geen te respecteren belang. Overwogen kan worden de genoemde akten ook in het Frans, Duits of Engels toe te laten. Daarbij kan worden verlangd dat een beëdigde, of een door een notaris gecertificeerde, Nederlandse vertaling samen met een gewaarmerkte kopie van het origineel in het handelsregister wordt ingeschreven.

Indien een verschijnende persoon⁴⁷⁶ de taal van de akte niet voldoende verstaat, verschijnt bij het passeren van een akte mede een *tolk*, zo mogelijk tevens beëdigd *vertaler*, die de zakelijke inhoud van de akte vertaalt.⁴⁷⁷ Dit verdient heroverweging in het licht van de in 2009 ingevoerde Wet beëdigde tolken en vertalers (Wbtv). Deze wet kent 'beëdigde tolken' en 'beëdigde vertalers'. De oude wet kende alleen beëdigde vertalers. De oude wet kende ook tolken, maar geen *beëdigde* tolken. In de Wet op het notarisambt ligt het voor de hand om een '*tolk*, die zo mogelijk ook *beëdigd tolk is*' voor te schrijven. De huidige regel dat in uitzonderingsgevallen met een niet-beëdigde tolk gewerkt kan worden, verdient handhaving. Het kan aan de notaris worden overgelaten om in een concreet geval te bepalen of een beroep op deze uitzondering gerechtvaardigd is. Dit kan bijvoorbeeld het geval zijn, indien het inschakelen van een beëdigd tolk excessieve kosten meebrengt, of indien een beëdigd tolk niet of niet tijdig beschikbaar is. De notaris blijft verantwoordelijk voor de wilscontrole en behoudt zijn informatieverplichting.

473 Art. 41 lid 1 Wna.

474 Art. 42 lid 1, tweede volzin Wna.

475 Art. 2:27, 2:65, 2:124, 2:176, 2:234, 2:286 BW. De bestaande uitzonderingen voor Friese verenigingen en stichtingen verdient uiteraard handhaving.

476 In art. 42 lid 1 Wna staat abusievelijk 'partij' in plaats van persoon.

477 Art. 42 lid 1, derde volzin Wna.

Een notariële akte kan in meer dan één taal worden verleden. Voor dat geval schrijft de wet voor dat de tekst in de ene taal wordt gevolgd door de tekst in een andere taal.⁴⁷⁸ In de praktijk is er ook behoefte aan een meertalige akte waarin de verschillende talen niet onder, maar naast elkaar staan (in kolommen). Het verdient aanbeveling dat wettelijk mogelijk te maken.

3.4.7 Het verlijden van akten

Onder het verlijden van een notariële akte wordt verstaan de gehele of gedeeltelijke voorlezing van de akte door de notaris aan de verschijnende personen en eventuele getuigen, gevolgd door de ondertekening van de akte door ieder van hen. De wet spreekt ook wel over het opmaken van een notariële akte;⁴⁷⁹ de praktijk gebruikt vooral de aanduiding 'het passeren van een akte'. De voorschriften met betrekking tot het verlijden van akten dienen om te komen tot een zodanige procedure, dat daardoor de door de wet aan de akte toegekende bijzondere betekenis kan worden gerechtvaardigd.⁴⁸⁰

De partijen bij de akte en de bij het verlijden van de akte eventueel verschijnende andere personen krijgen tijdig tevoren de gelegenheid om van de inhoud van de akte kennis te nemen. Alvorens tot het verlijden van een akte over te gaan, doet de notaris aan de verschijnende personen mededeling van de zakelijke inhoud daarvan en geeft daarop een toelichting. Zo nodig wijst hij daarbij tevens op de gevolgen die voor partijen of één of meer hunner uit de inhoud van de akte voortvloeien.⁴⁸¹ De mededeling van de zakelijke inhoud van de akte heeft ten doel te bewerkstelligen dat de verschijnende personen zich ervan kunnen overtuigen dat de te ondertekenen akte de door hen gewenste inhoud heeft.⁴⁸²

Van akten die in tegenwoordigheid van getuigen worden verleden, leest de notaris steeds de volledige tekst voor. Indien er geen getuigen zijn en de verschijnende personen verklaren van de inhoud van de akte kennis te hebben genomen en met beperkte voorlezing in te stemmen, mag worden volstaan met gedeeltelijke voorlezing. In dat geval leest de notaris in elk geval voor: (a) de voornamen, de naam en de plaats van vestiging van de notaris en de datum van het verlijden van de akte; (b) de gegevens van de verschijnende personen en van de partijen; en (c) het slot.⁴⁸³

De notaris kan in alle gevallen de tegenwoordigheid van twee getuigen verlangen indien hij dit wenselijk acht. Getuigen zijn geen partij bij de akte en ook geen verschijnende personen in de hiervoor bedoelde zin.⁴⁸⁴

Deze voorschriften rond het verlijden van akten verdienen modernisering. De voorleesverplichting kan worden beperkt, omdat de functie ervan in veel gevallen te beperkt is. Zo is onnodig om alle personalia van een comparant voor te lezen, indien deze al zorgvuldig zijn gecheckt. Ook is de zakelijke opgave met toelichting overbodig in het geval bijvoorbeeld de kandidaat-notaris die de akte heeft voorbereid als enig

478 Art. 42 lid 2 Wna.

479 Bijvoorbeeld art. 3:89 BW.

480 Melis/Waaijer 2012, par. 7.2.1.

481 Art. 43 lid 1, eerste drie volzinnen Wna.

482 Melis/Waaijer 2012, par. 7.2.3.

483 Art. 43 lid 1, vierde volzin, en lid 2 Wna.

484 Melis/Waaijer 2012, par. 7.3.1, 7.5.1 en 7.5.3; art. 39 lid 2 Wna.

comparant optreedt. Het voorschrift over de zakelijke opgave en toelichting doet onvoldoende recht aan het feit dat de inhoudelijke bespreking met de cliënt vaak in een eerder stadium dan bij het passeren plaatsvindt.⁴⁸⁵ Dossiervorming over de gegeven adviezen en toelichting gebeurt inmiddels hoofdzakelijk buiten de akte om (wel kan dat in de praktijk hier en daar nog beter).⁴⁸⁶ In de plaats van een beperking van formaliteiten bij het verlijden kan een iets algemenere verklaring van de notaris in de akte worden opgenomen, ter bevestiging dat de nodige informatie is verschaft en de nodige gegevens zijn gecheckt. Dat er iets wordt voorgelezen, mag wel blijven. Het draagt ertoe bij dat de betrokkenen zich bewust zijn van wat zij doen.

Op basis hiervan geef ik de volgende tekst voor het slot van een akte in overweging. Zij is toegesneden op een partijakte. Uit de tekst wordt wel duidelijk welke gedeelten van de akte zouden moeten worden voorgelezen:

“Waarvan akte. Als notaris stel ik vast dat de voor mij verschenen personen [en de partijen die zij vertegenwoordigen] van de inhoud van deze akte kennis hebben kunnen nemen en dat de inhoud van deze akte aan hen is toegelicht. De juistheid van de in deze akte vermelde persoonlijke gegevens over de verschenen personen heb ik zorgvuldig geverifieerd. [Dit geldt ook voor de juistheid van de gegevens over hun vertegenwoordigingsbevoegdheid en van de persoonlijke gegevens over de partijen die zij vertegenwoordigen.]

De verschenen personen hebben aangegeven geen prijs te stellen op volledige voorlezing van deze akte. In aanwezigheid van de verschenen personen heb ik het onderwerp van deze akte genoemd. Uit het hoofd van deze akte heb ik voorgelezen: de datum van deze akte, de gegevens over mijzelf als notaris en de namen van de verschenen personen [en van de personen die zij vertegenwoordigen]. Vervolgens heb ik vastgesteld dat de verschenen personen met de inhoud van deze akte hebben ingestemd.

De voorgaande vier (gecursiveerde) zinnen en de daarin genoemde passages uit het hoofd van deze akte heb ik voorgelezen. Vervolgens hebben de verschenen personen deze akte ondertekend. Daarna heb ik, notaris, de akte eveneens ondertekend⁴⁸⁷.”

Ik geef in overweging deze tekst, of een tekst van gelijke strekking standaard voor te schrijven voor elke partijakte.⁴⁸⁸ De tekst benoemt enkele essentiële taken van de notaris op het gebied van voorlichting, advies en verificatie. Behalve voor zover vermeld in dit ‘slot’ hoeft de wet geen voorlezing voor te schrijven. De notaris dient er wel voor te zorgen dat gebeurd is wat in dit ‘slot’ staat vermeld. De notaris dient zich uiteraard ook met de nodige zorgvuldigheid van niet-genoemde taken te kwijten, zoals het checken van de wilsbekwaamheid en het zo nodig wijzen op de gevolgen die voor een partij uit de inhoud van de akte voortvloeien.

In het (zeldzame) geval dat er getuigen optreden, kan de voorgestelde tekst van het slot van de akte iets worden aangepast. Ook in dat geval hoeft de wet m.i. geen volledige voorlezing te verlangen, indien de notaris, de comparanten en de getuigen zelf daarmee instemmen.

485 Van Es 2014.

486 Zie hierover ook Waaijer & Van der Woude 2004; Blokland 2015; Van Emden & De Haan 2018; en Van Orsouw & Godwaldt 2018, p. 157.

487 Waar voorgeschreven of gewenst kan hier worden ingevoegd: “om [volgt tijdstip]”

488 Indien het een proces-verbaal akte betreft, kan de tekst mutatis mutandis worden aangepast.

Eigen notities

3.5 De KNB

Ten aanzien van de KNB is het verstandig de organisatiestructuur onder de loep te nemen.⁴⁸⁹ Ook de geldmiddelen van de KNB en het kwaliteitsfonds verdienen aandacht.

3.5.1 Doelstelling van de KNB

De KNB heeft tot wettelijke taak het bevorderen van een goede beroepsuitoefening door de leden en van hun vakbekwaamheid. Dit betreft de publieke belangen die met de uitoefening van het notarisambt zijn gemoeid. De KNB is ook verantwoordelijk voor het uitvoeren van kwaliteitstoetsen bij haar leden,⁴⁹⁰ en zij houdt onder meer het centraal testamentenregister en het register voor het notariaat bij.⁴⁹¹ De KNB heeft een bestuur, een ledenraad, een algemene ledenvergadering (ALV) en ringen. Zij heeft ook een bureau, ter ondersteuning van het bestuur.⁴⁹²

De KNB is een organisatie van en door de leden. Haar functie is op dit moment tweeledig. Enerzijds is het een orde die als zodanig het publieke belang vooropstelt. Anderzijds kan zij worden gepercipieerd als een organisatie die de belangen van haar leden behartigt. Overwogen kan worden die twee functies te scheiden, zoals in België is gebeurd. Dat is m.i. onnodig en onverstandig. Er is sprake van een valse tegenstelling. Het onderscheid tussen publieke belangen en het eigen groepsbelang is in de praktijk dikwijls moeilijk te maken.⁴⁹³ Dit komt doordat notarissen zich terdege bewust zijn van hun maatschappelijke functie. Zij handelen en denken daar ook naar. Zolang dat het geval blijft, heeft het maatschappelijk zin om daarop voort te bouwen. Een opsplitsing van de KNB in twee organisaties die elk één van beide functies vervult – een orde en een lobbyclub – ondergraaft die maatschappelijke betrokkenheid. Het zou de notaris ertoe aanzetten meer eenzijdig vanuit zijn persoonlijk belang te denken. Mede als gevolg daarvan zou de lobbyclub maatschappelijk minder serieus worden genomen en daardoor voor notarissen minder effectief kunnen zijn dan de KNB nu is.

Handhaving van de dubbelfunctie binnen de KNB betekent wel dat bepaalde bevoegdheden moeilijk bij de KNB belegd kunnen worden. Zo worden de leden van de bestaande Commissie Toegang Notariaat en de commissie van deskundigen, die bij de benoeming van notarissen een rol spelen, door de minister benoemd. Het ligt niet voor de hand die commissies bij de KNB onder te brengen.

Elders in deze discussienota wordt gepleit voor een sterkere rol van de KNB op bepaalde punten. De KNB kan meer aandacht vragen voor maatschappelijke kwesties die zich daarvoor lenen en binnen de beroepsgroep worden gesignaleerd.⁴⁹⁴ Ook is al gesproken over gerichte intensivering van de door de KNB georganiseerde kwaliteitstoetsen,⁴⁹⁵ en over de taken die in het kader van de landelijke digitale aktebank (CACTUS) aan de KNB zullen toekomen.⁴⁹⁶ Er zijn ook niet genoemde onderwerpen waarop de KNB zich

489 De navolgende voorstellen wijken deels af van ideeën die in 2013 en 2014 binnen het notariaat zijn besproken en uiteindelijk niet tot wezenlijke aanpassingen hebben geleid (nota's "De verbeterde orde" en Voortgang "De verbeterde orde").

490 Art. 61 en 61a Wna.

491 Art. 1 lid 2 Wet op het centraal testamentenregister; art. 5 Wna.

492 Art. 62 en 63 Wna.

493 Aldus ook: Lekkerkerker 2010, p. 51 en KNB 2010.

494 Zie 3.3.3.

495 Zie 3.2.4 en 3.6.4.

496 Zie 3.4.2 en 3.4.4.

3.5.2 De algemene ledenvergadering

De ruim 3.200 leden van de KNB zijn verenigd in de ALV.⁴⁹⁷ Dit orgaan vergadert ten minste eenmaal per jaar.⁴⁹⁸ De ALV 'beraadslaagt en beslist zo nodig' over het verslag van de werkzaamheden van het bestuur van de KNB en over de financiële verantwoording, het accountantsverslag, de ontwerpbegroting voor het komende jaar en over de adviezen die over een en ander door de ledenraad zijn uitgebracht.⁴⁹⁹ In de praktijk worden de jaarstukken en de begroting jaarlijks ter goedkeuring aan de ALV voorgelegd, met een advies van de ledenraad.

De beperkte omvang van de beroepsgroep en de beperkte toegevoegde waarde van de ringen als tussenstation (zie hierna) pleiten ervoor om de ALV te handhaven. Dit orgaan kan op een tweetal punten worden versterkt:

- De bevoegdheid tot benoeming en ontslag van ledenraadsleden kan worden overgeheveld van de ringen naar de ALV (zie ook hierna);
- Besluitvorming door de ALV dient meer dan nu met digitale middelen te worden ondersteund, zodat de leden goed geïnformeerd en eenvoudig digitaal kunnen stemmen, zonder naar een fysieke landelijke vergadering te hoeven afreizen.

De bevoegdheid van het bestuur om een ALV bijeen te roepen en de bevoegdheid van 50 of meer leden om daartoe een verzoek in te dienen, kunnen worden gehandhaafd.⁵⁰⁰

3.5.3 Ringen en regiobijeenkomsten

Er zijn elf ringen, één per arrondissement.⁵⁰¹ Vroeger waren er 19 ringen (en arrondissementen). Er heeft dus schaalvergroting plaatsgevonden. De in het arrondissement gevestigde en werkzame notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen zijn lid van de ring.⁵⁰² De ring heeft een bestuur en een ringvergadering.⁵⁰³ De ledenraad wordt samengesteld vanuit de ringen en het bestuur van de ring brengt aan de ledenraad advies uit over de voorstellen voor verordeningen van de KNB.⁵⁰⁴ De ledenraadsleden die vanuit een ring worden afgevaardigd vormen in het huidige model een *linking pin* tussen ringleden en ledenraad.

De legitimiteit van dit model staat onder druk vanwege de lage opkomst op ringvergaderingen (vaak rond de 15%) en de alternatieve manieren waarop leden van zich kunnen laten horen (zoals in regiobijeenkomsten en door internetconsultaties). Bovendien vormt de geografisch bepaalde representatie van KNB-leden

497 Art. 60, tweede volzin Wna.

498 Art. 78 Wna. Er is ook een Reglement algemene ledenvergadering.

499 Art. 80 Wna.

500 Art. 78, tweede volzin Wna.

501 Art. 82 lid 1 Wna. De ringindeling volgt aldus de indeling van de rechterlijke macht: een arrondissement is het werkgebied van een rechtbank. De huidige indeling in elf arrondissementen is tot stand gekomen bij de Wet herziening gerechtelijke kaart uit 2012.

502 Art. 82 lid 1 Wna.

503 Art. 82 lid 3 Wna.

504 Art. 67 en 83, tweede volzin Wna.

in de ledenraad (via de ringen) geen geëigende basis meer voor het invullen van de ledenraad (zie ook hierna). Bij zaken die in de beroepsgroep leven, gaat het niet of nauwelijks om ring-specifieke vraagstukken. Daar komt bij dat leden in een ander arrondissement kunnen wonen dan waar zij werken. De plek waar men werkt, wisselt in veel gevallen ook nog eens geregeld. Denk aan de in Dordrecht woonachtige kandidaat-notaris die als zzp'er in een bepaalde periode twee dagen van de week in Delft werkt en twee dagen in Den Bosch. Bij welke ring moet die horen? Het loslaten van de verplichte plaats van vestiging voor een notaris, zoals hierboven bepleit,⁵⁰⁵ zal de geografische legitimiteit van de ringen ook niet bevorderen.

Daarom valt te overwegen om de rol van de ringen te herzien, met name hun centrale rol bij de samenstelling van de ledenraad (zie hierna). Dit neemt niet weg dat de ringen een platform kunnen blijven bieden voor het bespreken van onderwerpen die in de ledenraad aan de orde komen. Niet zozeer de 'eigen' ledenraadsleden, maar bestuurs- en ledenraadsleden met de relevante portefeuille en expertise kunnen uitleg komen geven. Ook kunnen de ringen hun rol op vakinhoudelijk en sociaal gebied (voordrachten, borrels en diners) continueren en wellicht versterken. Wat de vakinhoudelijke kant betreft, kan de Stichting tot Bevordering der Notariële Wetenschap wellicht ondersteuning bieden, bijvoorbeeld door sprekers voor ringvergaderingen aan te dragen.

De criteria voor het lidmaatschap van een ring kunnen worden versoepeld. Aan ieder KNB-lid kan de keuze worden gelaten van welke ring men lid is, en het recht om dat lidmaatschap te allen tijde te verruilen voor dat van een andere ring. Daarbij kan wel als beperking worden gesteld dat er voldoende verbondenheid of nabijheid met de werkplek of woonplaats van de betrokkene moet zijn (ter uiteindelijke beoordeling van de KNB). Ook de toegang tot ringvergaderingen kan worden versoepeld door te bepalen dat leden van andere ringen steeds toegang hebben.⁵⁰⁶

De informele rol die de regiobijeenkomsten op dit moment spelen kan worden behouden.⁵⁰⁷ De regiobijeenkomsten worden positief beoordeeld door de leden. Zij bieden een kleinschaliger – en daarom wellicht aantrekkelijker – podium dan de ALV voor het uitwisselen van gedachten met (vertegenwoordigers van) de ledenraad en het bestuur. Voor de effectiviteit van regiobijeenkomsten is van belang dat bestuurs- en ledenraadsleden daarin deelnemen (informatie geven, verantwoording afleggen en aanspreekbaar zijn).

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

505 Zie 3.3.1.

506 Nu hebben zij alleen toegang op uitnodiging van het ringbestuur. Art. 3 lid 1 van de Verordening ringen.

507 Regiobijeenkomsten worden sinds 2009 georganiseerd.

3.5.4 De ledenraad

De positie van de ledenraad en hoe die zich verder moet ontwikkelen is op dit moment niet heel duidelijk. Ligt de kracht van dit orgaan vooral in het zijn van een klankbord voor het bestuur? In het doorgeven van signalen vanuit de ringen aan 'Den Haag' en vice versa? Of komt haar een sterkere rol ten aanzien van het beleid en het toezicht op het bestuur toe? Mijn pleidooi gaat in die laatste richting. Dit komt tot uitdrukking in een aantal aspecten die aan de taken en de samenstelling van de ledenraad raken, en aan de positie van zijn voorzitter. De ledenraad groeit in deze plannen in de richting van een krachtige raad van commissarissen, maar het blijft een orgaan dat uit leden bestaat.

Taken

De belangrijkste taken van de ledenraad zijn de vaststelling van het algemeen beleid en de verordeningen van de KNB, het inwinnen van advies bij de ringen, overleg met en toezicht op het bestuur, benoeming en ontslag van de bestuurders, en advisering aan de ALV.⁵⁰⁸

Deze taken kunnen worden gehandhaafd, met twee aanpassingen.

1. De medebeleidsbepalende taak van de ledenraad kan aldus worden gewijzigd dat dit orgaan het algemeen beleid en de verordeningen niet langer 'bepaalt', maar goedkeurt. De 'bepaling' geschiedt dan voortaan door het bestuur. De ledenraad krijgt er in dit model ook een taak bij: het geven van advies aan het bestuur. Dit zijn geen grote verschillen met de huidige praktijk. De ledenraad vormt tussen de ALV (die te groot is) en het bestuur (dat te klein is) een passend tussenstation voor de goedkeuring van belangrijke besluiten.
2. De taak van de ledenraad om toezicht te houden op en advies te geven aan het bestuur, kan stevig worden opgepakt. De ledenraad kan zich spiegelen aan de raden van commissarissen bij stichtingen en verenigingen bij semipublieke instellingen als onderwijs- en zorginstellingen. De verantwoordelijkheden van dergelijke raden van commissarissen zijn de afgelopen jaren aangezet en worden in de Wet bestuur en toezicht rechtspersonen nader geformaliseerd.⁵⁰⁹ Dit betekent: volwassen toezicht en advies.

Het inwinnen van advies bij de ringen kan worden aangevuld met digitale consultaties van de leden en regiobijeenkomsten. Goed contact tussen leden en ledenraadsleden is belangrijk. De ledenraadsleden zijn echter niet gebonden aan de adviezen die hen vanuit de achterban worden aangereikt. Zij zijn geen lasthebbers van de achterban. De ledenraad is een orgaan met een eigen collectieve verantwoordelijkheid. De leden van dit orgaan moeten zich laten leiden door het belang van het notariaat als geheel. De belangen van individuele leden en de belangen die met het notariaat als maatschappelijk instituut zijn gemeoid, maken daar onderdeel van uit.

508 Art. 68, 69, 70, 71, 72 en 73 Wna.

509 Wetsvoorstel bestuur en toezicht rechtspersonen, *Kamerstukken* 34 491.

Samenstelling

De samenstelling van de ledenraad verdient heroverweging. Nu vaardigen de ringen hun voorzitters en anderen naar de ledenraad af.⁵¹⁰ Die koppeling is niet meer vanzelfsprekend. Er zijn andere manieren voor goede en snelle communicatie met de leden. De benoeming van de ledenraadsleden vanuit de ringen legt bovendien teveel accent op geografisch bepaalde loyaliteiten, terwijl het notariaat in de huidige tijd een veel complexere veelkleurigheid en dynamiek kent dan voorheen.

Dit pleit voor verandering van de selectie- en benoemingsregels voor ledenraadsleden.

Het is verstandig om de ledenraad een profielschets voor de eigen samenstelling te laten opstellen en deze met de ALV te laten bespreken. In de profielschets kunnen bepaalde competenties (leiderschap, ervaring met toezicht, ICT, financieel, human resources, ethiek, etc.) alsook bepaalde achtergronden (spreiding qua type kantoororganisatie; praktijktype, regio, leeftijd, sekse) een plaats krijgen, naast functiespreiding (notaris, toegevoegd notaris, kandidaat-notaris). De profielschets kan ook iets inhouden over het gewenste aantal ledenraadsleden. Het huidige aantal van 22 is te groot voor vruchtbare discussies en actieve inbreng van alle ledenraadsleden. Dat alleen KNB-leden lid van de ledenraad zijn, kan worden gehandhaafd, want het karakter van ledenorganisatie is een sterk punt van de KNB.

De ledenraadsleden kunnen worden benoemd door de ALV. Het ligt op de weg van de ledenraad om kandidaten voor te dragen, maar dit hoeft geen bindende voordracht te zijn. Wel zal elke benoeming binnen de profielschets van de ledenraad als geheel moeten passen, om te waarborgen dat de juiste competenties in de ledenraad aanwezig zijn en de ledenraad een goede afspiegeling van de veelkleurige achterban blijft vormen. De voorzitter van de ring is in dit model niet meer automatisch ledenraadslid, wat de taak van de ringvoorzitter kan verlichten. Gezien het professionaliseringstraject waar de ledenraad in zit, mag verwacht worden dat het lidmaatschap van de ledenraad in de toekomst meer tijd zal vergen dan nu. De maximale zittingsduur van ledenraadsleden (2x3 jaar) kan worden gehandhaafd. Een voordracht tot herbenoeming is niet vanzelfsprekend, maar kan wegens in de eerste termijn getoonde inbreng gerechtvaardigd en wenselijk zijn.

Als alternatief voor de benoeming van alle ledenraadsleden door de ALV kan gedacht worden aan een systeem waarbij elke ring één ledenraadslid kiest. Dan behouden de ringen enige directe grip op de samenstelling van de ledenraad. Daarbij zal steeds enige afstemming met de ledenraad nodig zijn om te bevorderen dat de profielschets van de ledenraad als geheel wordt gerespecteerd. De overige leden van de ledenraad kunnen in dit model door de ALV worden benoemd, op voordracht van de ledenraad. Dit alternatief laat minder focus op competenties toe, minder ruimte voor andere dan geografische vormen van verscheidenheid, en minder ruimte voor het terugbrengen van het aantal ledenraadsleden. Regionale spreiding kan bovendien al onderdeel van de profielschets zijn. Daarom heeft dit alternatief niet mijn voorkeur.

510 Art. 67 Wna. Zie ook de Verordening ledenraad 2015.

Voorzitter ledenraad

Daarnaast is het gewenst de positie van de voorzitter van de ledenraad te verstevigen. Dit kan het intern functioneren van de ledenraad en de communicatie met het bestuur ten goede komen.⁵¹¹ Gedacht kan worden aan de mogelijkheid van een langere benoemingstermijn voor de voorzitter. De huidige regel van verkiezing van de voorzitter voor telkens een jaar is onvoldoende op diepgang en continuïteit gericht.⁵¹² Dat de voorzitter van de ledenraad uit de ringvoorzitters gekozen moet worden,⁵¹³ kan vervallen, in verband met de voorgestelde ontkoppeling tussen ringen en ledenraad. Wel kan het recht om de voorzitter aan te wijzen bij de ledenraad blijven berusten.

Overwogen kan worden de benoemingstermijn van de ledenraadsvoorzitter ongeregeld te laten. Een ledenraadslid kan dan tot voorzitter worden aangewezen voor ten hoogste de (resterende) duur waarvoor hij als ledenraadslid is benoemd. Wat is gezegd voor de voorzitter geldt ook voor de plaatsvervangend voorzitter van de ledenraad. In een reglement kunnen de bevoegdheden van de ledenraadsvoorzitter verder worden uitgewerkt, bijvoorbeeld op het punt van de ondersteuning van de ledenraad vanuit het bureau van de KNB.⁵¹⁴

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

511 Ter vergelijking kan men denken aan het belang van een stevige voorzitter in de raad van commissarissen bij een semipublieke of commerciële instelling.

512 Art. 67 lid 3 Wna.

513 Eveneens art. 67 lid 3 Wna.

514 Op basis van art. 67 lid 3, laatste volzin Wna.

3.5.5 Het bestuur

Het bestuur is belast met de algemene leiding van de KNB en met de uitoefening van haar (wettelijke) taken en met het beheer en de beschikking over haar vermogen. Het geeft voorts algemene leiding aan het bureau van de KNB en regelt zijn werkzaamheden.⁵¹⁵

De bestuursleden worden benoemd door de ledenraad.⁵¹⁶ Bestuursleden worden voor maximaal 2x3 jaar benoemd,⁵¹⁷ en iemand mag niet in zijn eerste jaar voorzitter zijn.⁵¹⁸ Iemand kan dus maximaal vijf jaar voorzitter zijn. Voor iemand die al langer dan een jaar bestuurslid is alvorens voorzitter te worden, duurt het maximale voorzitterschap korter. Deze regels kunnen worden gehandhaafd. Ook voor het bestuur kan een profielschets worden opgesteld. Gepreciseerd kan worden dat een voordracht tot herbenoeming als bestuurslid geen vanzelfsprekendheid is.

Om het democratisch gehalte van de KNB te versterken, is nog een verdergaande stap denkbaar, te weten dat de profielschets voor het bestuur met de ALV moet worden besproken en dat individuele benoemingen aan de ALV worden overgelaten, op een voordracht van de ledenraad. Een dergelijke bepaling zou de legitimatie van de bestuursleden versterken. Wellicht is dat de moeite waard, maar voor een stap in die richting is het m.i. te vroeg. Het zou aan de orde kunnen komen bij een structureel hogere participatiegraad van leden bij het beleid en het reilen en zeilen van de KNB. Zolang dat niet is gerealiseerd, is het huidige model van indirecte democratie, waarin de ledenraad de bestuurders benoemt, evenwichtiger.

Verder geef ik in overweging om de mogelijkheid te scheppen dat één of twee bestuursleden van buiten de kring van KNB-leden worden benoemd.⁵¹⁹ Dat kan bijdragen aan professionalisering van het bestuur. Het biedt ook de mogelijkheid om dossiers waarin persoonlijke en bedrijfsgevoelige informatie over specifieke notarispraktijken aan de orde is, (mede) onder te brengen bij bestuursleden die niet zelf collega of concurrent zijn. Dergelijke externe bestuursleden zouden m.i. geen voorzitter moeten zijn. Wel zou ten minste één van hen een hoog 'grijze haren'-gehalte moeten hebben, om in het bestuur, maar op de achtergrond, een soort coach-rol te vervullen.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

515 Art. 64 lid 1 Wna.

516 Art. 71 lid 1 Wna.

517 Art. 65 Wna.

518 Art. 4 van het Reglement benoeming en aftreden van de leden van het bestuur.

519 Vgl. Plaggemars 2011, par. 4.4 en Brinkman e.a. 2015, p. 143, waar wordt gesteld dat het feit dat alleen KNB-leden in de ledenraad en het bestuur zitting hebben, de schijn wekt dat het geen onafhankelijke bestuursorganen zijn.

3.5.6 Geldmiddelen KNB en kwaliteitsfonds

Wat betreft de geldmiddelen van de KNB en het kwaliteitsfonds bespreek ik eerst de huidige situatie en vervolgens enkele mogelijkheden tot modernisering.

Huidige situatie

De KNB draagt alle kosten die uit de uitvoering van de aan haar opgedragen taken voortvloeien.⁵²⁰ Ter dekking van deze kosten kan de KNB van de leden jaarlijks bijdragen (contributies) heffen. De ALV stelt op voorstel van het bestuur de hoogte van de contributies vast. De contributie verschilt naar gelang de categorie waar het lid in valt.⁵²¹

Hieronder volgt een overzicht van de contributiecategorieën, het aantal personen in elke categorie en de contributie per persoon (begrote cijfers voor 2018):⁵²²

Categorie	Aantal personen	Contributie pp (in € excl. btw)
A notarissen	1.270	3.250
AA toegevoegd notarissen	120	3.000
B kano in de maatschap	50	3.250
C kano > 6 jaar	1.175	804
D kano > 3 jaar	240	331
E kano < 3 jaar	375	214

Het totaal van deze contributies is € 5,8m. De contributies zijn uitgesplitst in posten; onder het kopje 'algemene bijdrage' wordt meer dan 70% van het totaal geheven; de overige posten zijn voor public relations, bestuursorganen, kwaliteitstoetsing en opdrachtgeverschap pensioenfonds (en onevenredig over de contributiecategorieën verdeeld).⁵²³ Van die overige posten is kwaliteitstoetsing de grootste; deze wordt alleen geheven in de contributiecategorieën A, AA en B; ieder in deze categorieën betaalt € 550 voor de kwaliteitstoetsen (totaal: € 0,8m). Om enig verder inzicht te geven in de financiën van de KNB noem ik nog enkele cijfers, gebaseerd op de aangepaste begroting voor 2018.⁵²⁴ De totale baten van de KNB bedragen € 14,2m. De contributies vormen daarmee 41% van de totale baten. Vier posten vormen samen 83% van de uitgaven: ICT & Procesoptimalisatie (€ 6,7m), KNB Bureau (€ 3,9m), CTR (€ 2,1m) en kwaliteitstoetsen (€ 0,8m). Over 2018 is per saldo een negatief exploitatiesaldo voor belasting begroot van een kleine € 2m.

Sinds begin 2018 komen ook de kosten van toezicht (het BFT) en de tuchtrechtspraak, en de daarmee samenhangende kosten, voor rekening van de KNB.⁵²⁵

520 Art. 87 lid 1, eerste volzin Wna.

521 Art. 87 lid 1, laatste drie volzinnen Wna. Reglement inzake de financiële bijdragen. Kandidaat-notarissen die voor eigen rekening en risico waarnemen vallen in categorie A; voor kandidaat-notarissen die in deeltijd werken gelden bijzondere regels.

522 Cijfers ontleend aan het jaarverslag 2016/2017 van de KNB, p. 16/17 en bijlage kengetallen leden.

523 Jaarverslag 2016/2017 van de KNB, p. 16/17.

524 Jaarverslag 2016/2017 van de KNB, p. 14/15 (aangepaste begroting 2018).

525 Art. 87 lid 1, tweede volzin Wna, ingevoegd bij de Wet doorberekening kosten toezicht en tuchtrecht juridische beroepen (Stb. 2016/500), die op 1 januari 2018 in werking is getreden (Stb. 2017/86). De 'subsidie' aan het BFT (art. 111 Wna) wordt dus door de KNB aan de Staat vergoed.

Verder is onlangs de wet over het kwaliteitsfonds aangenomen en in werking getreden.⁵²⁶ Op basis van deze wet richt de KNB een fonds (het kwaliteitsfonds) in voor de vergoeding van:

- kosten die verband houden met opvolgingsproblemen (uitloopverzekering; beheer- en afwikkelkosten die redelijkerwijs niet voor rekening van de vaste waarnemer of de protocol-opvolger behoren te komen), voor zover de oorspronkelijke protocolhouder geen verhaal biedt; en
- tekorten op een notariële derdengeldrekening.⁵²⁷

Het bestuur van de KNB heeft besloten het kwaliteitsfonds in een aparte stichting onder te brengen, waarvan het bestuur uit dezelfde mensen bestaat als het KNB-bestuur. Het KNB-bestuur heeft ook besloten om de kosten van het toezicht (BFT) en de tuchtrechtspraak via het kwaliteitsfonds te laten lopen.⁵²⁸

Ter financiering van het kwaliteitsfonds wordt volgens besluit van het bestuur van de KNB aan de notarissen een bijdrage van € 9,95 (inclusief 21% btw) per akte opgelegd.⁵²⁹ Voor een notaris die 1.000 akten per jaar passeert is dat € 10.000 per jaar. Verwacht mag worden dat daarmee binnen een jaar meer dan € 15 miljoen aan het kwaliteitsfonds gedoteerd zal zijn. Het aantal akten bedroeg in 2017 immers meer dan 1,6 miljoen;⁵³⁰ naar verwachting zal dat in 2018 niet minder zijn. Volgens de wet moet het bestuur van de KNB er bij de inrichting van het kwaliteitsfonds voor zorgen dat de werkwijze van het fonds voor de leden van de KNB controleerbaar is.⁵³¹ Als onderdeel daarvan dient de stichting kwaliteitsfonds m.i. jaarlijks een financieel verslag openbaar te maken, althans onder de leden te verspreiden.⁵³²

Mogelijkheden tot modernisering

Gezien de taken en werkzaamheden van de KNB en het aantal mensen in het notariaat dat voor de kosten opdraait, mogen de contributies aan de KNB bescheiden worden genoemd; de bijdragen aan het kwaliteitsfonds daarentegen zijn aanzienlijk. Het besluit om onderscheid te maken tussen enerzijds de ledencontributies aan de KNB en anderzijds de bijdragen aan het kwaliteitsfonds, verdient steun.

526 Wet van 25 april 2018, tot wijziging van de Wna, *Stb.* 2018/158, inw.tr. 1 juli 2018 (zie *Stb.* 2018/200). Bij deze wet zijn de art. 2, 29a en 87 Wna gewijzigd en is een nieuw art. 88a Wna ingevoegd. *Kamerstukken* 34 810.

527 Nieuw art. 88a Wna.

528 De bevoegdheid hiertoe berust op het gewijzigde art. 87 lid 2 Wna.

529 Bericht van de KNB van 28 juni 2018. De bevoegdheid hiertoe berust op het gewijzigde art. 87 lid 2 en het nieuwe art. 88a lid 2 Wna.

530 Zie [2.1.3](#).

531 Nieuw art. 88a lid 3, laatste volzin Wna.

532 Vgl. het Voorzieningsfonds, dat geen jaarstukken publiceert.

De systematiek van de ledencontributies aan de KNB zou als volgt herzien kunnen worden (op basis van een puntensysteem):

Categorie	punten pp	aantal personen	Pro-forma 2018⁵³³ €€ pp
A notaris ⁵³⁴	100	1.320	3.050
B toeno/kano > 9 jaar	50	648	1.525
C toeno/kano > 6 jaar	30	647	915
D kandidaat-notaris > 3 jaar	15	240	458
E kandidaat-notaris < 3 jaar	8	375	244

In de hier geschetste pro-forma berekening voor 2018 komt het bedrag per punt op € 30,50 (afgerond). Dit is € 5,8m (totale contributies 2018) gedeeld door 190.410 (het totaal aantal toegekende punten). De gekozen staffel is zodanig gekozen dat de bijdrage per toegevoegd notaris en kandidaat-notaris laag is. Hierdoor wordt het in dienst nemen en houden van deze mensen niet te veel belast. Er is geen onderscheid gemaakt tussen toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen met meer dan zes jaar ervaring. Hierdoor vormt de hoogte van de ledencontributie geen argument om iemand de positie van toegevoegd notaris te ontzeggen.

Voor de contributies aan de KNB kan vervolgens jaarlijks een totaalbedrag worden vastgesteld door de ALV, op voorstel van het bestuur. Door het totaalbedrag te delen door het aantal toegekende punten kan het bedrag per punt worden berekend, waarna eenvoudig kan worden vastgesteld wat ieder lid aan de KNB moet betalen.

Verder kan worden overwogen om ook de kosten en contributies voor de kwaliteitstoetsen naar het kwaliteitsfonds over te hevelen. Het kwaliteitsfonds krijgt dan vijf bestemmingen: kosten kwaliteitstoetsen KNB, kosten toezicht BFT, kosten tuchtrecht, kosten opvolgingsproblemen en dekking tekorten op derden-geldrekeningen. De bijdragen aan het kwaliteitsfonds kunnen bij de praktijkhouders in rekening worden gebracht, om tot uitdrukking te brengen dat kwaliteitsbeleid en kwaliteitsbeheersing op de notarispraktijk als geheel betrekking hebben.

De ingeslagen weg waarbij het kwaliteitsfonds wordt gevuld op basis van een heffing per akte is – mede vanwege de eenvoud – goed verdedigbaar.⁵³⁵ Bezien kan worden of met het oog op deze heffingen robuuste kwaliteits- en risicocriteria ontwikkeld kunnen worden. Dat is niet gemakkelijk, maar lijkt mij wel gewenst.⁵³⁶ Dan kunnen die criteria in de hoogte van ieders bijdrage worden verdisconteerd. Het niet belonen van preventieve inspanningen en het niet bestraffen van slechte risico's kan uiteindelijk tot een verhoging van de risico's leiden.⁵³⁷ Bovendien past het collectiviseren van risico's niet bij vrij ondernemerschap en

533 Basis voor deze pro forma berekening: totale contributie 2018 ad € 5,8m; en 50% van toeno's en kano's > 6 jaar is aangemerkt als toeno/kano > 9 jaar.

534 Inclusief de uitzonderlijke gevallen van de toegevoegd notaris of kandidaat-notaris in de maatschap; vgl. 3.1.3 en 3.1.4.

535 Het bezwaar van De Boer & Holtman 2018, dat richting burger het verkeerde signaal uitgaat dat die voor kwaliteitsgebrek betaalt, heeft een kern van waarheid, maar vind ik niet doorslaggevend.

536 Vgl. 3.6.2, waar ter sprake komt dat een beoordeling 'goed' ook recht kan geven op een verlicht regime voor kwaliteits-toetsing en toezicht.

537 Hartlief 2004, p. 585.

werkt het concurrentievervalsend. Door de verzekeringssystematiek⁵³⁸ worden de individuele risico's nu onvoldoende bij de afzonderlijke notarissen in rekening gebracht. Bij het bepalen van ieders bijdrage aan de excedentverzekering zou mede gelet kunnen worden op risicofactoren die bij de particuliere verzekeringen tot € 1 miljoen naar boven komen. Solidariteit is goed, het afschuiven van risico's niet.

Bij de bespreking van de geldmiddelen van de KNB past ten slotte nog een opmerking over de uitgavenkant. Per 1 januari 2018 is bij de kamers voor het notariaat een beleidsregel ingevoerd op basis waarvan de kosten van een tuchtrechtelijke procedure voor de veroordeelde notaris zijn (tenzij er iets heel bijzonders aan de hand is). De kosten bedragen rond de € 4.500 per geval. Wordt geen kostenveroordeling uitgesproken, dan komen deze kosten uiteindelijk voor rekening van (de gezamenlijke leden van) de KNB. De door de kamers geformuleerde beleidsregel is prima. Om redenen van een gezonde concurrentie verdient een ruimhartig vergoedingsbeleid vanuit de KNB in het algemeen niet de voorkeur.⁵³⁹ Maar hoe dan ook: de wet is soepel op dit punt. Zij dwingt niet tot een kostenveroordeling, maar laat die wel toe.⁵⁴⁰ Dit kan zo blijven. Andersom kan ik mij voorstellen dat gezocht wordt naar een beloning voor kantoren die door een goede eigen klachtenregeling (binnen het kantoor of de netwerk-organisatie) de druk op het formele tuchtrecht helpen verlichten. Dit kan worden meegenomen bij de voor de kwaliteitsfondsheffingen te ontwikkelen kwaliteits- en risicocriteria.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

538 Zie 3.3.7 over het *claims-made* systeem.
539 Zie wel de voorstellen die in 3.3.3 (ministerieplicht) zijn gedaan.
540 Art. 103b Wna. De beleidsregel is tijdelijk; het is de bedoeling deze na circa een jaar te evalueren. Jaarverslag 2017 van de tuchtcolleges voor het notariaat.

3.6 Extern toezicht en tuchtrecht

Ten slotte volgen nog enkele suggesties in de sfeer van het externe toezicht en het tuchtrecht. Met ‘extern toezicht’ bedoel ik toezicht van buiten de notarispraktijk of het netwerk waarvan de notarispraktijk deel uitmaakt. Dit betreft niet alleen het toezicht vanuit het BFT, maar tevens de kwaliteitstoetsing die de KNB organiseert. Deze audits, met het karakter van intensieve kwaliteitsondersteuning, zou men immers net zo goed ondersteunend *toezicht* kunnen noemen. Hierna komen ook nog de opvolgingsproblemen aan bod, die in het verlengde liggen van toezicht dat ontoereikend is gebleken.

3.6.1 Het BFT

Het BFT houdt toezicht op het werk van notarissen, gerechtsdeurwaarders en enkele Wwft-plichtige beroepsgroepen, zoals accountants en administratiekantoren. De naam van het BFT suggereert een nadruk op financieel toezicht, maar het BFT doet meer. Bij het notariaat houdt het BFT toezicht op de naleving van al hetgeen bij of krachtens de Wet op het notarisambt is bepaald.⁵⁴¹

Bulktoezicht is belastend voor zowel de sector als het BFT zelf, en weinig effectief. De weg van minder bulktoezicht naar meer door specifieke risico-indicatoren gedreven toezicht, is de afgelopen jaren ingezet.⁵⁴² Voortbouwen op deze ingeslagen weg verdient steun. Volgens een recent SEO-rapport waarin het BFT is geëvalueerd kan het BFT meer doen aan het identificeren van risico's en proberen meer zicht te krijgen op de mate waarin handhaving leidt tot gedragsverbetering.⁵⁴³ Effectief toezicht begint bij het verzamelen en analyseren van informatie, en bij beleid gericht op het steeds beter herkennen van risicofactoren. Het BFT zal ook over de capaciteit moeten beschikken om in bepaalde gevallen snel en diepgravend onderzoek te doen.

Waar moet het kwaliteit bevorderende beleid van de KNB overgaan in toezicht door het BFT? Volgens de huidige praktijk van het BFT is dat pas in een vrij laat stadium. Als het BFT daaraan wil vasthouden, is het des te belangrijk dat het vanaf dat moment ook snel, goed geïnformeerd en krachtdadig kan optreden.

Uit het genoemde SEO-rapport over het BFT citeer ik:⁵⁴⁴

“Het bureau is nu toe aan een volgende stap, door het verbreden van het perspectief naar een integrale analyse van de markt en de maatschappelijke context van het toezicht, het dieper analyseren van de onderliggende oorzaken van problemen, en het experimenteren met alternatieve toezichtinterventies. Deze volgende stap zal de al bestaande druk op de relatief beperkte capaciteit van het BFT vergroten. De verdere ontwikkeling van het BFT zal een groter beroep doen op de analytische en projectmatige vaardigheden van de medewerkers. Mogelijk zijn niet alle gevraagde nieuwe competenties in voldoende mate in huis. Het BFT zal scherpe bestuurlijke keuzes moeten maken (...).”

541 Art. 110 Wna.

542 SEO-rapport 2018. De verplichting tot het jaarlijks inleveren van een samenstellingsverklaring is recentelijk vervallen.

543 SEO-rapport 2018.

544 SEO-rapport 2018, p. v.

3.6.2 Rapportages en meldingen van de notaris

De notaris heeft een verplichting tot jaarlijkse rapportage aan het BFT van financiële gegevens over kantoor en privé.⁵⁴⁶ Aan het BFT worden ook kwartaalcijfers over het kantoor gerapporteerd.⁵⁴⁷ Financiële gezondheid van notarissen draagt bij aan het voorkomen van incidenten die de maatschappelijke waarde van het notariaat kunnen ondermijnen. Het is gewenst de administratieve lasten die aan deze rapportages kleven zo veel mogelijk terug te dringen. Hiervoor lijkt geen wetswijziging nodig.

Daarnaast heeft de notaris een meldingsplicht bij het BFT ten aanzien van gebeurtenissen die aanmerkelijke nadelige gevolgen kunnen hebben voor zijn financiële positie.⁵⁴⁸ Dit betreft onder meer langdurige buitengewone omstandigheden die de persoon van de notaris betreffen, waaronder afwezigheid in verband met arbeidsongeschiktheid waardoor de continuïteit gevaar kan lopen en verhindering om een andere reden van persoonlijke aard. Het kan ook gaan om risico's in de bewaringspositie en ernstige zakelijke of persoonlijke financiële problemen. In 2015, twee jaar na de invoering van deze meldplicht, werd deze nog onvoldoende nageleefd.⁵⁴⁹ Hopelijk is dat nu verbeterd.

Deze regels worden in deze discussienota aangevuld met een verplichting tot periodieke en, in bepaalde gevallen tussentijdse, actualisatie en evaluatie van het bij een notarispraktijk behorende praktijkplan.⁵⁵⁰

In aanvulling op het praktijkplan zou gewerkt kunnen worden met toezending aan de KNB van per notarispraktijk in te vullen jaarlijkse monitorvragenlijsten. Daarin kunnen vragen worden gesteld die betrekking hebben op *compliance* en bepaalde risicofactoren. Door dergelijke monitorvragenlijsten goed gefocust en niet te uitgebreid te maken, kan de administratieve last worden beperkt.

Een andere manier waarop de administratieve lasten voor het notariaat beperkt kunnen worden, is het ontwikkelen van criteria waarop de interne kwaliteitsbeheersing van een notarispraktijk als 'goed' bestempeld kan worden.⁵⁵¹ Dit kunnen KNB en BFT samen doen. Een als 'goed' beoordeelde notarispraktijk kan dan aanspraak maken op een verlicht regime voor kwaliteitstoetsen (KNB) en toezicht (BFT).

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

.....

.....

546 Art. 24 Wna. Dit is uitgewerkt in de Administratieverordening.

547 Reglement verslagstaten 2010, art. 3 lid 3.

548 Art. 25a Wna. Dit is uitgewerkt in de art. 8 en 9 van de Regeling op het notarisambt. Naast deze incidentenmeldingsplicht kent art. 10 lid 1 van de Regeling op het notarisambt ook een 'meldrecht' voor de notaris.

549 Drenth & Tilleman 2015.

550 Zie 3.2.3 en 3.2.4.

551 'Goed' (8) is meer dan 'ruim voldoende' (7).

3.6.3 Klokkenluidersregeling

Om het externe toezicht en het zelfreinigend vermogen van het notariaat verder te versterken is gewenst om notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen te verplichten om melding te maken van een ernstig vermoeden van misstanden bij een beroepsgenoot.⁵⁵²

Ook is een regeling gewenst die niet-juridische medewerkers in een notarispraktijk de mogelijkheid biedt om vermoedens van ernstige misstanden naar buiten te brengen. Op dit moment biedt de KNB informeel al de mogelijkheid om dergelijke meldingen vertrouwelijk en anoniem te doen. Dat kan tot een formele klokkenluidersregeling worden uitgewerkt. Iedere medewerker op een notaris kantoor dient vervolgens nadrukkelijk op het bestaan van de regeling te worden gewezen. Door de klokkenluidersregeling bij de KNB en niet bij het BFT onder te brengen, wordt mensen die een melding overwegen een laagdrempelige ingang geboden. De KNB is immers kwaliteit ondersteunend, geen repressieve toezichthouder.

Goede regelingen op dit vlak faciliteren vertrouwelijke meldingen en waarborgen een adequate opvolging.

3.6.4 Kwaliteitstoetsen

De KNB organiseert kwaliteitstoetsen, die worden verricht door deskundigen die zijn aangewezen door het bestuur van de KNB.⁵⁵³ Deze kwaliteitstoetsen kunnen inhoudelijk worden versterkt met de besproken periodieke review van praktijkplannen.⁵⁵⁴ Zij worden sinds enige tijd al met het BFT afgestemd, om te vermijden dat een notaris kantoor zonder bijzondere risico-indicatie de ene dag met de mensen van het BFT in de weer is, en de andere dag toetsers van de KNB over de vloer heeft. Zonder bijzondere aanleiding is zo'n dubbele aandacht voor een notarispraktijk onnodig hinderlijk en vanuit toezichtoogpunt inefficiënt.

Bij de kwaliteitstoetsing en uit meldingen aan de KNB kunnen risico-indicaties naar boven komen. Op dit moment ontbreekt een uitdrukkelijke wettelijke basis voor de KNB en haar toetsers om dergelijke informatie met het BFT te delen; wel hebben KNB en BFT hierover onlangs een convenant gesloten.⁵⁵⁵ Hiervoor kan een uitdrukkelijke wettelijke basis worden gecreëerd. Bij gericht toezicht dat zo veel mogelijk vanuit risico-indicatoren gedreven wordt, moeten de KNB en haar toetsers bepaalde informatie met het BFT kunnen delen. Het gaat uiteraard niet om de kleine fouten, zoals die overal worden gemaakt.

Het is waardevol om het uitgangspunt van de kwaliteitstoetsen (sparring partner, geen boeman), overeind te laten. Toezicht is een mix tussen sanctioneren en stimuleren. Bij de kwaliteitstoetsen ligt de nadruk op dat laatste. Het is belangrijk dat de KNB zich hierbij verdiept in reflectieve vragen zoals welke factoren effect hebben op het lerend vermogen en hoe deze factoren zijn te beïnvloeden. Een hoge mate van autonomie voor notaris kantoren in combinatie met het afleggen van verantwoording kan tot goede resultaten leiden. Er is behoefte aan een 'verbetercultuur' die door alle betrokkenen intrinsiek wordt beleefd. Naar het voorbeeld van de 'Staat van het Onderwijs' die de Inspectie van het Onderwijs periodiek uitbrengt,

552 Onder de huidige regeling hebben toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen wel een mogelijkheid, niet een verplichting om incidenten aangaande de notaris te melden. Art. 10 lid 2 van de Regeling op het notarisambt.

553 Art. 61a Wna. Zie ook de Verordening op de kwaliteit en het Reglement op de kwaliteit.

554 Zie 3.2.4.

555 Gezamenlijke verklaring BFT-KNB d.d. 12 maart 2018.

3.6.5 Opgvolgingsproblemen

Met een opvolgingsprobleem bedoel ik het geval waarin een notaris geschorst of gedefungeerd is en er rond de zware waarneming en de opvolging problemen rijzen die bijvoorbeeld voortkomen uit een faillissement van de betrokken praktijkhouder, gepleegde fraude, of andere misstanden en risicofactoren.⁵⁵⁷ De reputatie van het notariaat als beroepsgroep is dan in het geding, en de continuering van de beroepsaansprakelijkheidsverzekering en de dienstverlening aan de burger kunnen op het spel staan.

Elders in deze discussienota zijn al voorstellen gedaan die (mede) ten doel hebben om het ontstaan van opvolgingsproblemen te voorkomen. Dit geldt bijvoorbeeld de invoering en de periodieke actualisatie en toetsing van praktijkplannen en de aanscherping van de regels over de ao/ic bij derdengeldrekeningen.⁵⁵⁸ Voorkomen is beter dan genezen. In de nieuwe regeling past ook aandacht voor het feit dat niet alleen de notaris, maar ook (waar van toepassing) zijn praktijkhouder-rechtspersoon kan failleren. In verband daarmee ligt voor de hand om aan de regel dat een failliete notaris geschorst wordt,⁵⁵⁹ toe te voegen dat hij ook wordt geschorst bij faillissement van zijn praktijkhouder. Dit kan helpen voorkomen dat een risicosituatie onnodig uit de hand loopt.

Ook mijn voorstel om het 'protocol' te schrappen is relevant. Het individuele protocol wordt vervangen door een in veel gevallen *collectieve* notarispraktijk.⁵⁶⁰ Dit kan ertoe bijdragen dat het vraagstuk van continuïteitsproblemen zich voortaan minder snel zal voordoen. Als notarissen zelf voor de continuïteit van hun notarispraktijk hebben gezorgd, komen problemen minder snel op het bordje van anderen terecht. Ontbreken eigen continuïteitswaarborgen dan is dat een risicofactor die bij de kwaliteitstoetsen en het externe toezicht een rol kan spelen.

Deze maatregelen nemen niet weg dat opvolgingsproblemen zich kunnen blijven voordoen. Deze behoeven dan een adequate oplossing. Onder de huidige regeling kan na schorsing of defungeren van een notaris een 'zware waarnemer' worden benoemd. Zo nodig kan iemand (tegen zijn zin) als zware waarnemer worden aangewezen.⁵⁶¹ Bij defungeren wordt na de zware waarnemer een protocolopvolger aangewezen.⁵⁶² Ook dit kan zo nodig onder dwang gebeuren.

Onder omstandigheden kan de (beoogde) zware waarnemer of protocolopvolger zijn aanstelling redelijkerwijs afhankelijk stellen van een financiële tegemoetkoming ter dekking van zijn beheerwerkzaamheden en het afdekken van de uitloopaansprakelijkheid. Waar dit speelt, zijn deze kosten tot nog toe vanuit de KNB en/of het voorzieningsfonds gegarandeerd of gedekt. Volgens de KNB ligt het langjarig gemiddelde van de kosten van probleemgevallen boven de € 500.000 per jaar. Voortaan worden deze kosten vanuit het kwaliteitsfonds gedekt. Er zijn inspanningen nodig om deze kosten omlaag te brengen.

557 Zie hierover ook De Boer & Holtman 2018.

558 Zie 3.2.4 en 3.3.5.

559 Art. 26 lid 1, aanhef en sub d Wna.

560 Zie 3.2.2.

561 Over de waarneming, zie 3.2.6.

562 Art. 15, 28 en 29 Wna.

In de nieuwe opzet, waarin het 'protocol' vervalt,⁵⁶³ kan door schorsing of defungeren van de enige notaris of alle notarissen een notarispraktijk onbeheerd achterblijven. Dan kan een zware waarnemer worden benoemd. Die handelt voor rekening van, of tegen een vergoeding van, de praktijkhouder in wiens notarispraktijk hij waarneemt.⁵⁶⁴

Opvolging kan de vorm aannemen van het benoemen van een nieuwe notaris in de onbeheerde notarispraktijk. De nieuwe notaris zal dan deel moeten hebben of krijgen aan de zeggenschap en het bestuur over, en het economisch belang bij, de betrokken praktijkhouder. Een andere mogelijkheid is dat de vacante notarispraktijk wordt opgeheven. De notariële stukken, taken en bevoegdheden van die notarispraktijk worden dan bij een andere praktijkhouder ondergebracht. Zij gaan dan onder de verantwoordelijkheid van de notarissen van die andere praktijkhouder vallen. Dit kan een nieuwe of een bestaande praktijkhouder zijn. Verwacht mag worden dat de opheffing van het verbod op bijkantoren⁵⁶⁵ de 'overnamemarkt' voor notarispraktijken zal versterken.

Een opvolgend praktijkhouder neemt niet de beroepsaansprakelijkheid van de opgevolgde praktijkhouder over.⁵⁶⁶ Wel is de opvolger verplicht tot voortgezette verzekering voor die beroepsaansprakelijkheid. De opvolger kan nog door onverzekerde oude problemen worden getroffen, als hij de erfenis van de opgevolgde praktijkhouder onder zijn eigen verzekering schuift. Immers, zijn eigen risico en zijn maximum aantal claims per jaar kunnen door de erfenis worden 'opgegeten'. De opvolging kan ook aanleiding geven tot een premieverhoging. Deze risico's en kosten kunnen onder omstandigheden tot gevolg hebben dat niemand staat te springen om op te volgen. In dat geval kan zo nodig vanuit het kwaliteitsfonds een bijdrage worden toegezegd, om alsnog iemand bereid te vinden. Eventueel kan de uitloopaansprakelijkheid van de opgevolgde praktijkhouder door de opvolger apart verzekerd blijven, zodat deze niet interfereert met de beroepsaansprakelijkheidsverzekering voor eigen fouten van de opvolger.

In bepaalde gevallen is het wellicht beter om de notariële stukken van de problematische notarispraktijk in een aparte rechtspersoon (praktijkhouder) onder te brengen, met een permanente zware waarnemer. Dit kan bijvoorbeeld worden gedaan nadat in een gewone zware waarneming de belangrijkste vereffeningswerkzaamheden zijn afgerond. De zeggenschap over en (indien van toepassing) de aandelen in een dergelijke rechtspersoon zouden bij de KNB kunnen worden ondergebracht. Het kan een BV of een stichting zijn. De permanente zware waarnemer past op de winkel voor het geval uit de 'erfenis' nog iets naar boven mocht komen (afgifte van gewaarmerkte kopieën; begeleiding van eventuele nagekomen claims). De rechtspersoon wordt gefinancierd vanuit het kwaliteitsfonds. Zij continueert de oude verzekering voor maximaal twintig jaar, uitsluitend ter dekking van de erfenis. Nagegaan kan worden of dit voor de verzekerbaarheid een gunstige oplossing biedt.

Het kwaliteitsfonds moet zijn bijdragen inzake beheer en verzekering kunnen verhalen op de onbeheerd achtergebleven praktijkhouder én op de oud-notarissen aan wie ten aanzien van de ontstane problemen een persoonlijk voldoende ernstig verwijt gemaakt kan worden. Bepaald kan worden dat een notaris die defungeert zonder dat de continuïteit van de notarispraktijk gewaarborgd is, een ernstig verwijt treft,

563 Zie 3.2.3.

564 Cf. art. 29a Wna.

565 Zie 3.3.1.

566 Lekkerkerker 2013.

3.6.6 Tuchtrect

Ik geef een korte schets van het huidige tuchtrect en vraag aandacht voor twee onderwerpen: de rechtseenheid en het grote aantal tuchtzaken.

Korte schets van het tuchtrect⁵⁶⁷

Notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen zijn onderworpen aan tuchtrect. De tuchtrectspraak in eerste instantie wordt uitgeoefend door de kamers voor het notariaat. In de hoofdplaats van ieder ressort is een kamer voor het notariaat gevestigd: Amsterdam, Arnhem, Den Bosch en Den Haag.⁵⁶⁸ Elke kamer heeft een voorzitter (president van de rechtbank) en vier leden (een rechter, twee notarissen en een belastinginspecteur). Met ingang van 1 januari 2018 kan de kamer voor het notariaat zaken op zitting met drie leden behandelen. Hoger beroep kan worden ingesteld bij het gerechtshof Amsterdam. Het hof is de hoogste instantie; beroep (in cassatie) instellen tegen een beslissing van het hof is dus niet mogelijk. De notariskamer van het gerechtshof Amsterdam bestaat de facto steeds uit drie raadsheren: een voorzitter, een rechterlijk lid en een notaris-lid (al is dit niet wettelijk vastgelegd).⁵⁶⁹ Met ingang van 1 januari 2018 is voor tuchtclachten een griffierecht van € 50 (indexeerbaar) verschuldigd.⁵⁷⁰ Partijen mogen zich laten bijstaan door een advocaat, maar dat is niet verplicht.

Bij de kamers voor het notariaat zijn in 2017 landelijk 485 zaken binnengekomen. De voorzitter kan de klacht terstond in een met redenen omklede beslissing afwijzen (verkort afdoen), indien hij van oordeel is dat de klacht kennelijk niet ontvankelijk, dan wel kennelijk ongegrond is, of van onvoldoende gewicht. In 2017 zijn in totaal 126 van dergelijke voorzittersbeslissingen genomen (waaronder in Den Bosch 27 keer dezelfde klager). Tegen de beslissing van de voorzitter tot afwijzing van een klacht kan een klager verzet doen. Dit is in 2017 in totaal 68 keer gebeurd (waaronder in Den Bosch wederom 27 keer dezelfde klager). Een verzet wordt behandeld door de kamer voor het notariaat. Bij gegrondverklaring van het verzet behandelt deze de zaak ook inhoudelijk. Tegen een beslissing van de kamer tot niet-ontvankelijkverklaring of ongegrondverklaring van het verzet staat geen rechtsmiddel open.

Indien de voorzitter van de kamer voor het notariaat van oordeel is dat een klacht vatbaar is voor minnelijke schikking, roept hij de klager en de notaris op om een middellijke schikking te onderzoeken. In 2017 zijn er in totaal 38 van dergelijke gesprekken geweest, waarop 25 klachten zijn ingetrokken. Om andere redenen zijn er in 2017 in totaal 51 klachten ingetrokken. De kamers voor het notariaat hebben in 2017 in totaal 263 beslissingen genomen. In 79 gevallen werd de klacht geheel of ten dele gegrond verklaard.

Het gerechtshof Amsterdam is zoals gezegd de hoogste tuchtrecter. Dit brengt mee dat de notariskamer van dit gerechtshof naast rechtsbescherming ook rechtseenheid en rechtsontwikkeling dient te waarborgen. In hoger beroep werd in 2017 in totaal 85 keer uitspraak gedaan. In 25 gevallen werd de klacht geheel of ten dele gegrond verklaard.

567 Deze schets is gebaseerd op de art. 93-109 Wna en het Jaarverslag 2017 van de tuchtcolleges voor het notariaat.

568 Een ressort is het werkgebied van een gerechtshof en omvat een aantal arrondissementen (en dus ringen).

569 De tuchtrectelijk bevoegde instantie is het gerechtshof Amsterdam. De notariskamer van dit gerechtshof is niet een afzonderlijke instantie zoals bijvoorbeeld de Ondernemingskamer dat wel is. De notaris in de notariskamer is plaatsvervangend raadsheer.

570 Art. 99 leden 2 en 7 Wna, ingevoerd bij de wet doorberekening kosten toezicht en tuchtrect juridische beroepen, *Stb.* 2016/500, inw.tr. 1 januari 2018 (*Stb.* 2017/86).

Volledigheidshalve meld ik nog dat, naast het tuchtrecht, iedere notaris een kantoorklachtenregeling heeft. Als een klacht niet naar tevredenheid van de cliënt is opgelost, verwijst de notaris de cliënt door naar de Geschillencommissie Notariaat. Deze geschillencommissie is opgericht door de KNB, samen met de Consumentenbond. Zij is op grond van een schriftelijke overeenkomst tussen notaris en cliënt bevoegd in geschillen over de totstandkoming of uitvoering van een opdracht aan de notaris en financiële geschillen van beperkte omvang. De geschillencommissie is pluriform samengesteld. Zij bevordert een schikking tussen partijen, maar kan het geschil ook door een uitspraak beslechten (bindend advies).⁵⁷¹ De Klachtencommissie Notariaat behandelde in 2017 in totaal 111 zaken. In dat jaar deed zij in 47 zaken uitspraak, waarbij de cliënt in 17 zaken geheel of ten dele gelijk kreeg.⁵⁷² Indien een bij de kamer voor het notariaat ingediende tuchtklacht zich leent voor behandeling door de geschillencommissie, kan de voorzitter van de kamer voor het notariaat de behandeling in de kamer schorsen.⁵⁷³

Rechtseenheid

Ter bevordering van de rechtseenheid heeft het gerechtshof Amsterdam in 2015 zich al eens voorgenomen om oriëntatiepunten te ontwikkelen voor maatregeltoemeting. In dit verband kan ook worden gewezen op het plan van de KNB om door middel van digitale analyse van gepubliceerde tuchtrechtspraak tot een overzicht van bestaande (materiële) sub- en vuistregels komen.⁵⁷⁴ Het heeft tot op heden aan tijd en middelen ontbroken om deze goede voornemens op te volgen. Het is belangrijk dit alsnog ter hand te nemen, zowel uit een oogpunt van gelijke behandeling (proportionaliteit) als om de voorspelbaarheid van het tuchtrecht te vergroten. Een betere voorspelbaarheid bevordert de rechtszekerheid en de preventieve werking van het tuchtrecht en kan wellicht ook bijdragen aan een afname van het aantal tuchtklachten (waarover hierna).

Een alternatief voor het creëren van meer rechtseenheid in eerste aanleg zou kunnen zijn om het aantal kamers voor het notariaat terug te brengen van vier naar één. De accountants en de gerechtsdeurwaarders hebben (eveneens) maar één landelijke klachtinstantie in eerste aanleg.⁵⁷⁵ Toch heeft dit niet mijn voorkeur. Het zou de feitelijke ruimte voor noodzakelijke rechtsontwikkeling beperken. Bovendien zou het de fysieke afstand van de meeste burgers tot het tuchtrecht vergroten. Deze nadelen wegen m.i. niet op tegen de voordelen. Ik pleit ervoor om gelijke tred te houden met de advocatuur, waar men eveneens vier (geografisch verspreide) tuchtcolleges in eerste aanleg kent.

Het grote aantal tuchtzaken

In 2017 zijn 485 klachten tegen notariële beroepsbeoefenaren ingediend. Dit betekent dat gemiddeld meer dan één op de drie notarissen met een klacht is geconfronteerd, gericht tegen hemzelf of een medewerker. Alleen al in 2017. De kamer Den Bosch spreekt van een toegenomen klaagcultuur die steeds meer als ontwrichtend wordt ervaren. Deze kamer werd geconfronteerd met 27 kennelijk ongegronde klachten afkomstig van eenzelfde klager; aan deze persoon is een klachtverbod opgelegd.⁵⁷⁶

571 Art. 55 Wna, Verordening Klachten- en geschillenregeling en Reglement Geschillencommissie Notariaat.

572 Jaarverslag 2017 van de Geschillencommissie Notariaat.

573 Art. 99 lid 10 Wna.

574 Biemans & Bauw 2018.

575 Zie 2.4.1 en 2.4.3.

576 Voor de cijfers, zie 2.1.3.

Overzicht van de wijzigingsvoorstellen

Concreet zijn in de discussienota de volgende voorstellen tot wijziging van wet- en regelgeving opgenomen. Benadrukt wordt dat deze voorstellen bedoeld zijn als aanzet voor een open discussie.

1. De notarisbenoeming; vereisten en procedure. De commissie van deskundigen en de commissie toegang notariaat worden samengevoegd onder de naam Commissie Toegang Notariaat. De richttermijn voor de benoemingsprocedure gaat terug naar zes maanden, maar een harde wettelijke termijn is niet nodig.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

2. Opleidings- en ervaringseisen. In de notariële opleiding wordt meer vrijheid in het vakkenpakket gelaten, waardoor meer ruimte ontstaat om opleidingseisen voor het notariaat te combineren met opleidingseisen voor advocatuur en magistratuur. Ook worden de notariële opleidingen geïntegreerd met de opleidingen voor de togaberoepen. Dit geldt zowel voor de universitaire opleiding als voor de beroepsopleiding. Binnen de universitaire studie Rechtsgeleerdheid kan een aantekening 'notarieel effect' worden behaald.

De opleidingskwalificaties van een (aspirant-)notaris moeten blijkens diens praktijkplan (waarover hierna) aansluiten op het type praktijk waarin de betrokkene wil werken.

In de opleiding wordt ruim aandacht besteed aan ethiek en digitalisering.

Naast de universitaire opleiding wordt een 'toets notarieel effect' gecreëerd met dezelfde status als een universitair diploma met notarieel-effect aantekening.

De regel dat een oud-notaris na defungeren nog maar één jaar kandidaat-notaris kan blijven wordt geschrapt.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

3. De advocaat-notaris. Het verbod op de advocaat-notaris wordt afgeschaft.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

4. De toegevoegd notaris. De regel dat de toegevoegd notaris ‘namens’ de notaris optreedt, wordt afgeschaft. Toegelaten wordt dat de toegevoegd notaris zich extern notaris noemt. Hij wordt voortaan benoemd door de minister van J&V op voordracht van de notaris(sen) van de betrokken praktijkhouder. Het maximum van drie toegevoegd notarissen per notaris en de eis dat de notaris en de toegevoegd notaris op hetzelfde kantoor moeten werken, komen te vervallen. Voor de toegevoegd notaris wordt het 21u-vereiste afgeschaft.

Zijn in een notarispraktijk twee of meer notarissen werkzaam, dan valt de toegevoegd notaris voortaan onder hun collectieve verantwoordelijkheid (toezichttaak en instructiebevoegdheid). Zij wijzen onderling een eerstverantwoordelijke aan.

De toegevoegd notaris die van werkgever wisselt hoeft voortaan niet opnieuw een persoonlijke geschiktheidstoets af te leggen. Defungeert de notaris/werkgever, maar blijft de toegevoegd notaris in de betrokken notarispraktijk werkzaam, dan kan hij zijn positie als toegevoegd notaris behouden. Voor de toegevoegd notaris die wordt opgenomen in de ‘maatschap’ van zijn kantoor, wordt een tijdelijke uitzondering op het loondienst-vereiste gemaakt.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

5. De kandidaat-notaris. Voor ervaren kandidaat-notarissen wordt de positie van toegevoegd notaris aantrekkelijker gemaakt (zie boven). Het beleid wordt erop gericht dat veruit de meeste kandidaat-notarissen van wie de stage erop zit, maar die (nog) niet notaris worden, als toegevoegd notaris worden aangesteld. Voor de lichte waarneming wordt het 21u-vereiste afgeschaft.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

6. Functie en rechtsvorm van de praktijkhouder. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de notaris als persoon, die ambtsdrager is, en de praktijkhouder waarin de notarispraktijk is ondergebracht en waarin de notaris werkzaam is. Een 'notarispraktijk' is een als eenheid georganiseerd notarieel werkverband. De term 'praktijkhouder' ziet op de houder van de notarispraktijk. Bij de eenmanszaak vallen notaris (ambtsdrager) en praktijkhouder samen. Is de notarispraktijk ondergebracht in een rechtspersoon, dan is die de praktijkhouder. De praktijkhouder wordt bij de KNB geaccrediteerd.

Op termijn – als de fiscale bezwaren daartegen zijn weggenomen – wordt verplicht dat de praktijkhouder een rechtspersoon is waarvan de vennoten, aandeelhouders of leden niet of beperkt aansprakelijk zijn. Bij de praktijkhouder-rechtspersoon worden eisen gesteld op het gebied van doelomschrijving, bestuur en aandeelhouderschap of lidmaatschap. De onafhankelijkheid van de betrokken notarissen mag niet worden belemmerd door onevenwichtige interne zeggenschapsverhoudingen. De zeggenschap over de notarispraktijk berust bij de betrokken notarissen als collectief. Het uitgangspunt is daarbij: iedere notaris één stem.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

7. Van protocol naar notarispraktijk. De term 'protocol' van de notaris wordt afgeschaft. In elke notariële akte worden voortaan de naam en de vestigingsplaats van de verbonden notarispraktijk genoemd:

"Op [datum] verscheen voor mij, mr. [naam notaris of toegevoegd notaris], als notaris werkzaam bij [naam notarispraktijk], gevestigd te [vestigingsplaats notarispraktijk], etc."

Zijn binnen een praktijkhouder twee of meer notarissen werkzaam, dan zijn die notarissen collectief voor de betrokken notarispraktijk verantwoordelijk. Binnen de praktijkhouder zijn zij gezamenlijk de bewaarders van de in de notarispraktijk gepasseerde akten. Ieder van hen kan afschriften afgeven van de tot die notarispraktijk behorende akten.

In plaats van een 'protocoloverdracht' wordt voortaan gesproken over het uittreden uit en het toetreden tot en het overdragen van een notarispraktijk. Daarnaast is mogelijk dat slechts de tot een notarispraktijk behorende ambtelijke stukken, taken en bevoegdheden worden overgenomen.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

8. Van ondernemingsplan naar praktijkplan. Het ondernemingsplan waarover een aspirant-notaris moet beschikken, wordt omgevormd tot een praktijkplan. De interne organisatie, samenwerking, kwaliteitsambities en kwaliteitsbeleid krijgen daarin een prominente plaats, net als gedegen financiële, commerciële en ICT-paragrafen. Het is het praktijkplan van de praktijkhouder. De verantwoordelijkheid voor het praktijkplan ligt bij de notaris of notarissen die in de betrokken notarispraktijk werkzaam zijn.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

9. Periodieke review praktijkplan. Evaluatie en actualisatie van het praktijkplan liggen primair in de handen van de notarissen van de betrokken notarispraktijk. Toetsing gebeurt periodiek in het kader van de reguliere kwaliteitstoetsen die de KNB organiseert (dus elke drie tot vijf jaar). Kwaliteitstoetsing (inclusief review praktijkplan) kan ook tussentijds plaatsvinden, indien de omstandigheden daartoe aanleiding geven. De toetsers kunnen voor een lichte of een zwaardere toetsing kiezen. Bij een actualisatie van het praktijkplan in het kader van een beoogde notarisbenoeming is er een beoordeling door de Commissie Toegang Notariaat.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

10. Samenwerking met niet-notarissen. Waar in de Wna nu staat dat de notaris een samenwerkingsverband kan aangaan *met beoefenaren van een ander beroep*, mits hierdoor zijn onafhankelijkheid en onpartijdigheid niet wordt of kan worden beïnvloed, worden de door mij gecursiveerde woorden vervangen door ‘met anderen’

Het provisieverbod wordt aldus beperkt dat het nog (slechts) geldt tenzij de notaris kan aantonen dat hij hierbij niet handelt in strijd met de notariële kernwaarden.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

11. De waarneming. Een waarneming mag achterwege blijven, zolang niet alle notarissen van de betrokken notarispraktijk zijn verhinderd. De notarissen van een notarispraktijk bepalen zelf of een waarnemer benoemd moet worden, zolang minstens één notaris beschikbaar is gebleven. Met instemming van de toezichhoudend notaris kan ook de toegevoegd notaris een lichte waarneming aanvragen. In bijzondere gevallen kan altijd nog een waarneming worden opgelegd.

Uitgewerkt wordt in hoeverre de waarnemer als vertegenwoordiger van de betrokken praktijkhouder mag optreden. Onder omstandigheden die zich met name bij zware waarnemingen laten denken, kan de vervangen notaris uit zijn aandeelhouders- en bestuursbevoegdheden bij de praktijkhouder worden ontzet en kunnen deze bevoegdheden tijdelijk aan de waarnemer worden toebedeeld.

Indien uit de aanstelling van een zware waarnemer bij een vacante notarispraktijk voortvloeit dat diens taak op sluiting en vereffening gericht is, en op het overhevelen van notarieel werk naar een andere notarispraktijk, dan zal de gewezen notaris wiens vacante praktijk wordt waargenomen (of diens erfgenamen) dat moeten dulden. De positie van de waarnemer in het geval een praktijkhouder faillieert, wordt eveneens verduidelijkt. Leidend is dat de publieke belangen rond de notariële dienstverlening veiliggesteld moeten kunnen worden. De vereffeningkosten, waaronder een aan de waarnemer toegekend honorarium, doorlopende verzekerings-, IT-, personeels- en huisvestingskosten, worden aangemerkt als boedelschulden.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

12. Plaats van vestiging notaris; bijkantoren. De regel dat een notaris een plaats van vestiging heeft, waar hij kantoor moet houden, wordt geschrapt. Het verbod op bijkantoren en zitdagen wordt eveneens opgeheven.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

13. Domeinmonopolies. [Geen concrete wijzigingsvoorstellen.]

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

14. Ministerieplicht. In zaken van dienstweigering kan de KNB aan de notaris een procesvergoeding en inhoudelijke ondersteuning geven. Ook als de notaris de procedure verliest, moet hij niet in de kosten veroordeeld kunnen worden.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

15. Beroepsgeheim. [Geen concrete wijzigingsvoorstellen.]

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

16. Derdengeldrekeningen. De notariële derdengeldrekening wordt vormgegeven als een afgescheiden vermogen met de rekeninghouder als rechthebbende (trust-oplossing). Per notarispraktijk is er een stichting beheer derdengelden die als rekeninghouder optreedt.

Naast de notaris (of ondergeschikten die onvoldoende onafhankelijk zijn) worden mensen met voldoende distantie ingeschakeld om overboekingen vanuit de derdengeldrekening te controleren en te autoriseren. Bij elke autorisatie moet vast staan dat de bewaringspositie als geheel toereikend is én dat de betaling uit het transactiesaldo kan en moet worden voldaan (op basis van de betrouwbaarheid van het systeem als geheel, verifieerbare transactiegegevens en een adequate digitale administratie waarin de bewaringspositie en verdere gegevens per transactie zichtbaar zijn).

De actuele derdengelden-posities van alle notarissen zijn dagelijks online voor het BFT toegankelijk.

Volgens de wet gaat het voor een transactie op de derdengeldrekening ontvangen bedrag een voor die transactie afgescheiden vermogen vormen.

De notaris krijgt meer ruimte voor het met zijn derdengeldrekening vervullen van een trustfunctie, bijvoorbeeld als *escrow agent*.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

17. Beroepsaansprakelijkheid. Bij de praktijkhouder-rechtspersoon die conform de beroepseisen verzekerd is, wordt de beroepsaansprakelijkheid van die praktijkhouder-rechtspersoon beperkt tot het verzekerde bedrag en wordt de beroepsaansprakelijkheid van de daar werkzame beroepsbeoefenaar beperkt tot gevallen van opzet of bewuste roekeloosheid.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

18. Beroepsaansprakelijkheidsverzekering. De verzekeringsplicht voor de beroepsaansprakelijkheid ligt voortaan bij de praktijkhouder. De met een notarispraktijk verbonden risicofactoren worden meegenomen bij het bepalen van ieders bijdrage aan het kwaliteitsfonds. KNB en BFT krijgen meer mogelijkheden om informatie te verkrijgen over de hoogte van de premie die een notaris betaalt en over schadeclaims.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

19. Terminologie. Minuut, afschrift en grosse heten voortaan origineel van de akte respectievelijk gewaarmerkte en executoriale kopie.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

20. Elektronische notariële akten. Notariële akten worden elektronisch gepasseerd. Direct bij invoering of op termijn wordt tevens de mogelijkheid geboden om een elektronische akte door twee notarissen samen te laten passeren.

Het voegen van een onderhandse akte bij een notariële akte krijgt dezelfde status als registratie bij de Belastingdienst. Op die manier kan bijvoorbeeld een onderhandse akte van stille verpanding rechtskracht krijgen door aanhechting aan een notariële akte van depot.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

21. Elektronische akte 'op afstand'. Ook het elektronisch passeren van notariële akten 'op afstand', door partijen bij wie geen notaris aanwezig is, wordt gefaciliteerd.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

22. CACTUS: een landelijke digitale aktebank. Er komt een landelijke digitale aktebank waarin elektronisch gepasseerd wordt. Werknaam: CACTUS. De akten van een notarispraktijk in CACTUS blijven bij die notarispraktijk behoren.

De burger kan toestemming geven aan een notaris om in CACTUS akten te zoeken en in te zien waarbij die burger partij is. CACTUS wordt met strenge waarborgen omkleed om de privacy van de burger en de vertrouwelijkheid van stukken te waarborgen.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

23. Persoonsgegevens. De verplichting om iemands burgerlijke staat te vermelden vervalt voor akten waarin die informatie irrelevant is.

Bepaalde persoonlijke informatie kan uit een akte worden weggelaten, indien de betrokkene daarbij een voldoende legitiem belang heeft en de notaris een aparte identificatieakte opmaakt met de volledige persoonsgegevens, waarnaar in de andere akte wordt verwezen. De notaris moet de weggelaten informatie later alsnog aan de wederpartij verschaffen, indien die aantoont daarbij een voldoende legitiem belang te hebben.

Voor getuigen gelden voortaan dezelfde nationaliteitseisen als voor notarissen. Voor getuigen die werknemer van de instrumenterende notaris (althans diens praktijkhouder) zijn, vervalt het vereiste dat zij hun woonplaats in Nederland moeten hebben.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

24. Opmaak en taal van de akte. De elektronische akte mag in een meer gangbare tekstvorm worden opgesteld dan voor de papieren akte is toegestaan. De grote marge links op elke pagina van de akte kan bij de elektronische akte eveneens achterwege blijven.

De oprichtingsakte en de akte van statutenwijziging van een rechtspersoon mogen ook in het Frans, Duits of Engels worden opgemaakt. Daarbij wordt dan een beëdigde, of een door een notaris gecertificeerde, Nederlandse vertaling samen met een afschrift van het origineel in het handelsregister ingeschreven.

In de regels over de verschijnende persoon die de taal van de akte niet voldoende verstaat, wordt de passage 'tolk, die zo mogelijk ook beëdigd *vertaler* is' vervangen door 'tolk, die zo mogelijk ook beëdigd *tolk* is'.

Bij een meertalige notariële akte mogen de verschillende talen desgewenst naast elkaar staan (in kolommen).

Eigen notities

25. Het verlijden van akten. De voorlezingsverplichting bij het verlijden van de akte en het voorschrift over de zakelijke opgave en toelichting worden beperkt. In plaats daarvan wordt een iets algemenere verklaring van de notaris in de akte opgenomen, ter bevestiging dat de nodige informatie is verschaft en de nodige gegevens zijn gecheckt. Dat er iets wordt voorgelezen, blijft.

Eigen notities

26. Doelstelling van de KNB. [Geen concrete wijzigingsvoorstellen.]

Eigen notities

27. De algemene ledenvergadering. De bevoegdheid tot benoeming en ontslag van ledenraadsleden wordt overgeheveld van de ringen naar de ALV. Besluitvorming door de ALV wordt meer dan nu met digitale middelen ondersteund.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

28. Ringen en regiobijeenkomsten. Ieder KNB-lid mag kiezen van welke ring hij lid is. De toegang tot ringvergaderingen wordt versoepeld door de leden van andere ringen steeds toegang te geven.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

29. De ledenraad. Het algemeen beleid van de KNB en de verordeningen worden voortaan vastgesteld door het bestuur, onder goedkeuring van de ledenraad. De ledenraad krijgt er als taak bij om advies te geven aan het bestuur. De ledenraadsleden moeten zich laten leiden door het belang van het notariaat als geheel. De ledenraad stelt een profielschets op voor de eigen samenstelling en bespreekt deze met de ALV. De voorzitter van de ledenraad hoeft geen ringvoorzitter te zijn.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

30. Het bestuur. Ook voor het bestuur wordt een profielschets opgesteld. Eén of twee bestuursleden kunnen van buiten de kring van KNB-leden worden benoemd.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

31. Geldmiddelen KNB en kwaliteitsfonds. De systematiek van de ledencontributies aan de KNB wordt omgevormd tot een puntensysteem waarin de bijdrage per toegevoegd notaris en kandidaat-notaris laag is en geen onderscheid wordt gemaakt tussen toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen met meer dan zes jaar ervaring. De kosten en contributies voor de kwaliteitstoetsen worden overgeheveld naar het kwaliteitsfonds. De heffingen voor het kwaliteitsfonds worden voortaan aan de praktijkhouders opgelegd.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

32. Het BFT. [Geen concrete wijzigingsvoorstellen.]

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

33. Rapportages en meldingen van de notaris. De notarispraktijken worden verplicht jaarlijks een monitorvragenlijst van de KNB in te vullen met vragen over *compliance* en bepaalde risicofactoren.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

34. Klokkenluidersregeling. Notarissen, toegevoegd notarissen en kandidaat-notarissen worden verplicht om bij de KNB melding te maken van een ernstig vermoeden van misstanden bij een beroepsgeenoot. Ook wordt een klokkenluidersregeling ingevoerd die niet-juridische medewerkers in een notarispraktijk de mogelijkheid biedt om vermoedens van ernstige misstanden naar buiten te brengen.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

35. Kwaliteitstoetsen. De mogelijkheid voor de KNB om bepaalde informatie met het BFT te kunnen delen, krijgt een uitdrukkelijke wettelijke basis.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

36. Opvolgingsproblemen. Een notaris bij een praktijkhouder-rechtspersoon wordt voortaan ook geschorst bij faillissement van de praktijkhouder.

Het wordt mogelijk om de notariële stukken van een problematische notarispraktijk in een aparte rechtspersoon onder te brengen, met een permanente zware waarnemer. Dit kan bijvoorbeeld worden gedaan nadat in een gewone waarneming de belangrijkste vereffeningwerkzaamheden zijn afgerond. Die rechtspersoon kan bij de KNB worden ondergebracht. De permanente zware waarnemer past op de winkel voor het geval uit de 'erfenis' nog iets naar boven mocht komen (afgifte van afschriften; begeleiding van eventuele nagekomen claims). De rechtspersoon wordt gefinancierd vanuit het kwaliteitsfonds.

Indien het kwaliteitsfonds heeft moeten bijdragen, kan het de kosten verhalen op de notaris die is gedefungeerd, tenzij deze bewijst dat hem geen ernstig verwijt treft. Hierop wordt een uitzondering gemaakt voor het geval van defungeren door overlijden.

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

37. Tuchtrect. [Geen concrete wijzigingsvoorstellen.]

Eigen notities

.....

.....

.....

.....

Bijlage 1 – Overzicht van notariële domeinmonopolies

Domeinmonopolies notariaat, volgend uit diverse wetten.⁵⁸²

Boek 1 BW

- Art. 80b aangaan van partnerschapsvoorwaarden
Art. 115 aangaan van huwelijksvoorwaarden

Boek 2 BW

- Art. 18 omzetting rechtspersoon
Art. 27 + 28 oprichting vereniging met volledige rechtsbevoegdheid
Art. 43 statutenwijziging vereniging met volledige rechtsbevoegdheid
Art. 54 oprichting coöperatie en onderlinge waarborgmaatschappij⁵⁸³
Art. 53a statutenwijziging coöperatie en onderlinge waarborgmaatschappij
Art. 64 oprichting naamloze vennootschap⁵⁸⁴
Art. 86 uitgifte en levering van aandelen op naam in een NV, niet zijnde een aandeel als bedoeld in art. 86c, of de vestiging of levering van een beperkt recht daarop
Art. 124 statutenwijziging NV
Art. 175 oprichting besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid
Art. 196 uitgifte en levering van aandelen in een BV of de vestiging of levering van een beperkt recht daarop
Art. 234 statutenwijziging BV
Art. 286 oprichting stichting
Art. 293 statutenwijziging stichting
Art. 318 juridische fusie van vereniging, coöperatie, onderlinge waarborgmaatschappij, stichting, NV, BV
Art. 330 bij NV's en BV's notulen van de algemene vergaderingen waarin tot fusie wordt besloten of waarin deze wordt goedgekeurd
Art. 333i notarisverklaring bij *outbound* grensoverschrijdende fusie
Art. 334n juridische splitsing van vereniging, coöperatie, onderlinge waarborgmaatschappij, stichting, NV, BV
Art. 334ee bij NV's en BV's notulen van de algemene vergaderingen waarin tot splitsing wordt besloten of waarin deze wordt goedgekeurd

Boek 3 BW

- Art. 31 *Waar een wetsbepaling die betrekking heeft op registergoederen, een notariële akte of een notariële verklaring voorschrijft, is een akte of verklaring van een Nederlandse notaris vereist.*
Art. 89 voor overdracht van onroerende zaken vereiste levering

582 Deze bijlage is een geactualiseerde versie van Bijlage 3 bij Commissie Hammerstein 2005. De opsomming is niet limitatief, maar beperkt tot vaker voorkomende werkzaamheden van de notaris. De opsomming dient ter illustratie.

583 Bepaalde regels over de coöperatie, waaronder oprichtingsvereisten, gelden eveneens voor een Europese coöperatieve vennootschap (SCE) met zetel in Nederland. Verordening van de Raad (EG) Nr. 1435/2003, art. 8 en 17.

584 Bepaalde regels over de NV, waaronder oprichtingsvereisten, gelden eveneens voor een Europese vennootschap (Societas Europaea, SE) met zetel in Nederland. Verordening van de Raad (EG) Nr. 2157/2001, art. 3.

Art. 96	levering van een aandeel in een goed, indien de levering van het goed bij notariële akte geschiedt
Art. 98	vestiging, overdracht en afstand van beperkte rechten
Art. 183	verdeling van een gemeenschap, indien een deelgenoot of derde wiens medewerking vereist is niet het vrije beheer over zijn vermogen heeft (tenzij de rechter anders bepaalt)
Art. 186	levering tot overgang van het aan ieder der deelgenoten toegedeelde, voor zover het goederen betreft waarvan de levering tot overdracht bij notariële akte geschiedt
Art. 195	verdeling van een gemeenschap waaraan niet alle deelgenoten en andere personen wier medewerking vereist was, hebben deelgenomen
Art. 205	notariële beschrijving van de goederen door vruchtgebruiker
Art. 260	vestiging van hypotheek en volmacht van de hypotheekgever
Art. 268	openbare verkoop door hypotheekhouder
Art. 270	koper moet koopsom voldoen aan notaris; notaris keert uit aan verkoper en hypotheekhouder
Art. 301 lid 3	een uitspraak waaraan een voorwaarde verbonden is mag alleen ingeschreven worden als uit een notariële akte of authentiek afschrift daarvan de vervulling van die voorwaarde blijkt

Boek 4 BW

Art. 16 lid 2	kantonrechter kan bepalen dat de boedelbeschrijving bij notariële akte kan geschieden
Art. 18 lid 1	door echtgenoot ongedaan maken van een verdeling nalatenschap
Art. 94	maken van uiterste wil
Art. 95	in bewaring nemen onderhandse uiterste wil
Art. 188	verklaring van erfrecht
Art. 197	(optreden als boedelnotaris)

Boek 5 BW

Art. 31	vastlegging van de grens door de eigenaars van land en water
Art. 60	mandeligheid
Art. 61	beëindiging mandeligheid
Art. 93 lid 2	instemming eigenaar met voortleven ondererfpacht na einde erfpacht
Art. 109	splitsing in appartementsrechten
Art. 139 lid 5	wijziging akte van splitsing
Art. 143 lid 2	opheffing van de splitsing

Boek 6 BW

Art. 252 lid 2	vestiging van een kwalitatieve verplichting
----------------	---

Boek 7 BW

Art. 3 lid 2	inschrijving van koop registergoed tijdens de bedenktijd
Art. 3 lid 6	inschrijving van koop registergoed
Art. 102	in te schrijven huurkoopovereenkomst onroerende zaak
Art. 114	huurkoopovereenkomst woonruimte

Art. 177 schenking die strekking heeft dat deze pas na het overlijden van de schenker zal worden uitgevoerd

Boek 8 BW

Art. 202 hypotheekverlening op een teboekstaand zeeschip of op een recht waaraan een zodanig schip is onderworpen

Art. 800 sloopkoop van een in het in artikel 783 genoemde register teboekstaand binnenschip

Art. 1308 + 1309 vestiging zakelijk recht op een teboekstaand luchtvaartuig

Boek 10 BW

Art. 45 verklaring dat het huwelijksvermogensregime niet wordt beheerst door het Nederlandse recht

Art. 79 verklaring dat het partnerschapsregime niet wordt beheerst door het Nederlandse recht

Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering

Art. 514 executoriale verkoop van onroerende zaken

Art. 570 executoriale verkoop van schepen

Art. 658 + 668 ver- en ontzegeling

Art. 671 opstellen boedelbeschrijving, tenzij alle partijen zich verenigen met een onderhandse akte en het vrije beheer over hun goederen hebben

Art. 677 verdeling gemeenschap op grond van vonnis waarbij de rechter niet zelf de verdeling aan zich houdt

Faillissementswet

Art. 7 lid 2 verzegeling van de boedel hangende het onderzoek

Art. 93 lid 1 verzegeling van de boedel na faillietverklaring

Kadasterwet

Art. 26, 27, 30, 33, 34, 35, 36

opstellen verklaring ter inschrijving in de openbare registers van:

- een rechtshandeling naar burgerlijk recht (26);
- verkrijging van registergoederen door erfopvolging, executeur-testamentair, testamentair bewind of benoeming vereffenaar (verklaring van erfrecht, 27 leden 1 en 2);
- verkrijging van registergoederen door de Staat (27 lid 3);
- vervulling van een voorwaarde, verschijning van een onzeker tijdstip en dood van de vruchtgebruiker (30);
- naamsverandering, omzetting, fusie en splitsing van een rechtspersoon (33);
- een verjaring (34);
- verklaring van waardeloosheid (35);
- het feit dat het nut van een mandelige zaak voor elk der erven is geëindigd, het bestaan van een recht als bedoeld in art. 150 lid 1 Overgangswet nieuw BW en het ontstaan van een erfdiensbaarheid door bestemming of herleving (36)

Art. 77 opstellen akte van vernieuwing

Wet ambtelijk toezicht bij openbare verkopen

Art. 1 toezicht op openbare verkopen van roerende zaken die niet aan een overheidslichaam toebehoren (ook gerechtsdeurwaarders zijn hiertoe bevoegd)

Wetboek van koophandel

Art. 353 opstellen scheepsverklaring

Rijksoctrooiwet 1995:

Art. 69 openbare verkoop van een octrooi door een pandhouder of beslaglegger

Rijkswet vrijwillige zetelverplaatsing van rechtspersonen

Art. 2 + 10 wijziging van de akte van oprichting in verband met zetelverplaatsing BV/NV

Wet vrijwillige zetelverplaatsing derde landen

Art. 3, 4 en 5 besluit tot zetelverplaatsing, terugbrengen van de zetel van en naar Nederland

Uitvoeringswet Verordening tot instelling van Europese economische samenwerkingsverbanden

Art. 8 omzetting EESV in coöperatie met wettelijke aansprakelijkheid

Wet educatie en beroepsonderwijs

Art. 9.1.2 overdracht van de instandhouding van een openbare instelling

Wet nationaliteit zeeschepen in rompbevrachting

Art. 4 opgave in verband met inschrijving van een zeeschip in het rompbevrachtingsregister

Wet op de expertisecentra

Art. 52 + 58 overdracht van de instandhouding van een school

Wet op het primair onderwijs

Art. 49 + 56 overdracht van de instandhouding van een school

Wet op het voortgezet onderwijs

Art. 42c + 50 overdracht van de instandhouding van een school

Zaai- en plantgoedwet 2005

Art. 69 openbare verkoop van een kwekersrecht door een pandhouder of beslaglegger

Bijlage 2 – Gebruikte afkortingen

ACM	Autoriteit Consument en Markt
AFM	Autoriteit Financiële Markten
ALV	algemene ledenvergadering
ao/ic	administratieve organisatie en interne controle
art.	artikel
AWR	Algemene Wet Rijksbelastingen
BFT	Bureau Financieel Toezicht
BBPM	Besluit bijzondere prudentiële maatregelen, beleggerscompensatie en deposito-garantie Wft
BV	besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid
BW	Burgerlijk Wetboek
cat.	categorie
cf.	conform
CDR	Centraal Digitaal Repertorium (zie 3.4.4.)
CTR	Centraal Testamentenregister
CV	commanditaire vennootschap
d.d.	de dato
diss.	dissertatie
e.a.	en anderen
eIDAS-verordening	Verordening (EU) nr. 910/2014 betreffende elektronische identificatie en vertrouwensdiensten voor elektronische transacties in de interne markt en tot intrekking van Richtlijn 1999/93/EG.
etc.	et cetera
EU	Europese Unie
excl.	exclusief
EZ	Economische Zaken
fte	full time equivalent
GBA	Gemeentelijke basisadministratie
hbo	hoger beroepsonderwijs
HR	Hoge Raad
IDS	interdisciplinaire samenwerking
ICT	informatie- en communicatietechnologie
IT	informatietechnologie
inw.tr.	inwerkingtreding / in werking getreden
IVOR	Instituut voor Ondernemingsrecht
JBN	Juridische Berichten voor het Notariaat
JOR	Jurisprudentie ondernemingsrecht
J&V	Justitie & Veiligheid (voorheen V&J)
KvK	Kamer(s) van Koophandel
KB	Koninklijk Besluit
KBvG	Koninklijke Beroepsorganisatie van Gerechtsdeurwaarders
KNB	Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie
m	miljoen
m.m.v.	met medewerking van

MvT	memorie van toelichting
MvV	Maandblad voor Vermogensrecht
NBA	Koninklijke Nederlandse Beroepsorganisatie van accountants
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NJV	Nederlandse Juristen-Vereniging
NOB	Nederlandse Orde van Belastingadviseurs
NOvA	Nederlandse Orde van Advocaten
nr.	nummer
NV	naamloze vennootschap
p.	pagina
pp	per persoon
Rb.	rechtbank
Rdnr.	Randnummer
red.	redactie
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
Stb.	Staatsblad
Stcrt	Staatscourant
Sv	Wetboek van Strafvordering
TAV	Tijdschrift Aansprakelijkheids- en Verzekeringsrecht
t/m	tot en met
u	uur
VDHI	Van der Heijden Instituut
vgl.	vergelijk
VOF	vennootschap onder firma
V&J	Veiligheid & Justitie (thans J&V)
Wft	Wet op het financieel toezicht
Wna	Wet op het notarisambt
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (onderdeel van het ministerie van J&V)
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie
Wwft	Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme
zzp'er	zelfstandige zonder personeel

Bijlage 3 – Verkort aangehaalde werken

Asser/Kortmann 3-III 2017

S.C.J.J. Kortmann (m.m.v. J.S. Kortmann), *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 3. Deel III. Vermogensrecht algemeen. Volmacht en vertegenwoordiging*, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Asser/Maeijer & Kroeze 2-I* 2015

M.J. Kroeze (m.m.v. H. Beckman, M.A. Verbrugh), *Mr. C. Asser's handleiding tot de beoefening van het Nederlands burgerlijk recht. 2. Rechtspersonenrecht. Deel 1*. De rechtspersoon*, Deventer: Kluwer 2015.

Barendrecht 2014

M. Barendrecht, 'Notariaat en innovatie', *WPNR* 2014/7030, p. 793-801.

Bartelings 2016

P.W. Bartelings, 'Het organiseren en zichtbaar maken van kwaliteit', in: *De kwaliteit binnen het notariaat*, *Ars Notariatus*, deel 163, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2016, p. 69-84.

Beck'sche KK/PartGG 2015

Wienand Meilicke e.a., *Partnerschaftsgesellschaftsgesetz, 3*, Beck'sche Kurz-Kommentare, München: Verlag C.H. Beck oHG 2015.

Biemans 2015

J.W.A. Biemans, *Insolventierecht en het notariaat; een tweeluik* (oratie), *Ars Notariatus* deel 162, Deventer: Wolters Kluwer 2015.

Biemans 2018

J.W.A. Biemans, 'Bespreking preadviezen KNB 2018, onderdelen VI en III', *WPNR* 2018/7200, p. 519-524.

Biemans & Bauw 2018

J.W.A. Biemans en E. Bauw, 'Het notariële tuchtrecht in de schijnwerpers', *WPNR* 2018/7201, p. 531-532.

Blokland 2015

P. Blokland, 'De zorg- en informatieplicht van de notaris in het digitale tijdperk', *WPNR* 2015/7073, p. 707-714.

De Boer & Holtman 2018

T.A. de Boer en R.J. Holtman, 'De zware waarneming en de overname van probleemprotocollen', *WPNR* 2018/7196, p. 440-444.

Bokhorst & Van Erp 2018

Meike Bokhorst en Judith van Erp, 'Transparantie van kwaliteitsoordelen – van instrumenteel naar responsief toezicht', *Tijdschrift voor Toezicht* 2018, I, nr. 1, p. 4-15.

Breedveld-De Voogd 2018

C.G. Breedveld-De Voogd, 'Digitale overdracht van woningen', *WPNR* 2018/7179, p. 50-57.

Brinkman e.a. 2015

R.E. Brinkman e.a., 'Hanteerbaarheid en notarieel recht', in: *Hanteerbaar privaatrecht* (F. Brandsma e.a., red.), Den Haag: Boom juridisch 2015, p. 83-152.

Clumpkens 2003

R.W. Clumpkens, 'Het IDS-kantoor en de positie van de kandidaat-notaris op een groot kantoor', in: *Quo vadis notariatus*, Ars Notariatus, deel 119, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2003, p. 31-39.

Code notarial 2018

Code notarial, 10e édition (2018), Paris: LexisNexis 2017, en partenariat avec le Conseil Supérieur du Notariat et avec la collaboration de Jean-Francois Pillebout et Frédéric Hébert.

Commissie Hammerstein 2005

Rapport van de Commissie Evaluatie Wet op het notarisambt (Commissie Hammerstein), *Het beste van twee werelden*, Den Haag: Ministerie van Justitie 2005.

Commissie Verzekeringen 2014

Commissie Verzekeringen aan KNB (E. Schless, J.A.M. Janssens, A Velthuizen, M. Schaft, F. van der Woude), *Rapport Beroepsaansprakelijkheid Notarissen*, 1 september 2014.

Dirix 2017

Eric Dirix, 'Trust accounts in Belgium', in: Dennis Faber e.a (red.), *Trust and Good Faith Across Borders*, series Law of Business and Finance, volume 15, Wolters Kluwer 2017, p. 1-12.

Drenth & Tilleman 2015

M.A. Drenth n A.T.A. Tilleman, 'De incidentmeldingsplicht in het notariaat', *JBN* 2015/31.

Drenth & Tilleman 2018

M.A. Drenth en A.T.A. Tilleman, 'De notaris en zijn trustfunctie', in: *Financiële zorgplicht van de notaris* (preadviezen KNB), Den Haag: Sdu 2018, p. 179-226.

Droogleever-Fortuyn 2018

Sabine Droogleever-Fortuyn, 'Echtscheidingspecialist nieuwe stijl – voor het hele gezin', *Advocatenblad* 2018, 1, p. 15-18.

Ecorys-rapport 2014

Rapport van onderzoeksbureau Ecorys (P. de Bas e.a.), *Onderzoek naar de juridische en rechtskundige dienstverlening: Eindrapport*, Rotterdam 2014.

Van Emden & De Haan 2014

E.A.L. van Emden en M. de Haan, *Beroepsaansprakelijkheid*, serie Recht en Praktijk, deel CA11, Deventer: Kluwer 2014.

Van Emden & De Haan 2018

E.A.L. van Emden en M. de Haan, 'Is niet vastleggen per definitie fout? Over beroepsaansprakelijkheid en dossierplicht', *TAV* 2018/23.

Van Es 2013

P.C. van Es, 'Probleemprotocollen; waarneming en toewijzing', *JBN* 2013/30.

Van Es 2014

P.C. van Es, 'Innovaties in het notariaat; een wettelijk en tuchtrechtelijk kader', *WPNR* 2014/7020, p. 471-478.

Geens 2018

Koen Geens, *Het juridisch beroep van de toekomst* (oratie leerstoel Gommaar Van Oosterwyck), Vrije Universiteit Brussel, 27 april 2018. Deze leerstoel wordt jaarlijks georganiseerd door de Opleiding Notariaat van de Vrije Universiteit Brussel.

Van der Geld & Verstappen 2018

L.A.G.M. van der Geld en L.C.A. Verstappen, 'Het ontstaan van (branche-)organisaties in het notariaat sinds 1999', *WPNR* 2018/7205, p. 638-647.

Hendriksen & De Jong Schouwenburg 2018

W. Hendriksen en P. de Jong Schouwenburg, 'Verkeerde uitbetaling, verzekering en verzekeringsplicht', in: *Financiële zorgplicht van de notaris* (preadviezen KNB), Den Haag: Sdu 2018, p. 227-260.

Heyman 1995

H.W. Heyman, 'De positie van de notaris. Onpartijdigheid versus partijadvies', in: P.H.M. Gerver e.a. (red.), *Heden verscheen voor mij ...* (Soons-bundel), Arnhem: Gouda Quint 1995, p. 291-299.

Heyman 2018

H.W. Heyman, 'Bespreking preadviezen KNB 2018, onderdelen II en I', *WPNR* 2018/7200, p. 519-524.

HiiL-rapport 2014

Rapport van onderzoeksbureau HiiL, *Notariaat & Innovatie*, 2014 (in opdracht van de KNB).

Hillen-Muns 2018

M.I.W.E. Hillen-Muns, 'Digitalisering in het notariaat', *WPNR* 2018/7202, p. 553-565.

Isensee 2010

H.J.C. Isensee, 'Het ambt van notaris: Relict uit tijden van voor de grondrechten?', in: *Marktwerking in het notariaat; droom of nachtmerrie?*, *Ars Notariatus*, deel 143, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2010, p. 1-19.

Katan 2017

B.M. Katan, *Toerekening van kennis aan rechtspersonen* (diss. Nijmegen), serie Onderneming & Recht deel 98, Wolters Kluwer 2017.

KNB 2010

In transitie, beleidsvisie van het KNB-bestuur (auteur: G.J.C. Lekkerkerker), 22 september 2010.

KNB 2012

Met recht vooruit, meerjarenbeleidsplan van de KNB (opgesteld door werkgroep onder voorzitterschap van L.C.A. Verstappen), 2012.

KNB 2014

Notaris 2.0, strategische agenda 2015-2020 van de KNB, Den Haag, 1 oktober 2014.

Van Kordelaar 2016

C.T. van Kordelaar, 'Zonder vaardigheden, morele vorming & andere organisatiecultuur geen kwaliteit', in: *De kwaliteit binnen het notariaat*, Ars Notariatus, deel 163, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2016, p. 97-108.

Korteweg & Linnemann 2015

D.A. Korteweg en J.J. Linnemann, 'Uitbesteding van het cliëntendossier en een centraal elektronisch cliëntendossier', *WPNR* 2015/7074, p. 735-741.

Kraan 2007

C.A. Kraan, 'Geheimhoudingsplicht en verschoningsrecht van de notaris', in: *Meer spreken, minder zwijgen? Over geheimhouding, informatieplicht en verschoningsrecht van de notaris*, preadvies KNB, Sdu Uitgevers 2007, p. 79-137.

Laseur-Eelman 2003

S. Laseur-Eelman, 'Naar een modern notariaat', in: *Quo vadis notariatus*, Ars Notariatus, deel 119, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2003, p. 53-60.

Lekkerkerker 2003

G.J.C. Lekkerkerker, 'Het vrije beroep en de positie van het notariaat', in: *Quo vadis notariatus*, Ars Notariatus, deel 119, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2003, p. 7-15.

Lekkerkerker 2010

G.J.C. Lekkerkerker, 'De notaris en zijn eigen waarde: een kijk op het beroep, beroepsplichten en realiteiten van het hier en nu', in: *De goede notaris – over notariële deontologie*, preadviezen KNB 2010: Sdu Uitgevers 2010, p. 17-63.

Lekkerkerker 2013

G.J.C. Lekkerkerker, 'Overname protocol leidt niet tot aansprakelijkheid voor fouten ambtsvoorganger', *JBN* 013/48.

Lekkerkerker 2014

G.J.C. Lekkerkerker, 'Nieuwe toepassingen van informatie- en communicatietechnologie voor de notaris en zijn cliënt', *WPNR* 2014/7013, p. 322-326.

Lekkerkerker & Van Ee 2015

G.J.C. Lekkerkerker en J.W. van Ee, 'De notaris in een digitale wereld, twee invalshoeken', *WPNR* 2015/7070, p. 623-631.

Lekkerkerker & Minkjan 2004

G.J.C. Lekkerkerker en E.E. Minkjan, 'Over kwaliteitszorg in het notariaat', *WPNR* 2004/6586, p. 599-602.

Meijer 2016

R.S. Meijer, 'Over aansprakelijkheid van advocaten en andere beroepsbeoefenaren', *Ars Aequi* juni 2016, p. 441-446.

Melis/Waaijer 2012

J.C.H. Melis, *De Notariswet*, 8ste druk, bewerkt door B.C.M. Waaijer, Deventer: Kluwer 2012.

Ministerie van V&J 2017

M. den Brinker e.a., *Adviesnota over de overheid en juridische beroepen in toekomstperspectief – maatschappelijke ontwikkelingen en digitalisering binnen de advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaardery*, ministerie van V&J (intern ambtelijk advies), juli 2017.

Monitoring Commissie Accountancy 2018

Monitoring Commissie Accountancy, *Doorpakken!*, tweede verslag, 31 mei 2018.

Van Mourik 2017

M.J.A. van Mourik, 'Notaris, rechtszekerheid en derden', in: *Vertrouwen in het burgerlijk recht* (Kortmann-bundel), serie Onderneming en Recht deel 100, Wolters Kluwer 2017, p. 337-354.

Nicaise & Van Sinay 2018

Pierre Nicaise en Thierry Van Sinay, *Juridische beroepen voor de toekomst – een toekomst voor de juridische beroepen. Het notariaat*, verslag van een brede consultatie over de toekomstperspectieven van het Belgische notariaat d.d. 30 juni 2018, uitgebracht aan de minister van Justitie, Koen Geens.

Van Oostrom-Streep 2016

N.C. van Oostrom-Streep, 'Over de kwaliteit van de notariële opleiding, ofwel: 'Wat is wijsheid?': in: *De kwaliteit binnen het notariaat*, *Ars Notariatus*, deel 163, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2016, p. 85-96.

Van Orsouw & Godwaldt 2018

E.M. van Orsouw en L.A. Godwaldt, 'Beroepsaansprakelijkheid advocaten: een update', *MvV* 2018, nr. 5, p. 155-163.

Peeters & Postma 2018

V. Peeters en A. Postma, 'Herijking van de juridische opleidingen – een verslag van het NJV-jaarcongres', *NJB* 2018, p. 1972-1977.

Plaggemars 2003

A.D. Plaggemars, 'De full service-gedachte', in: *Quo vadis notariatus*, Ars Notariatus, deel 119, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2003, p. 17-29.

Plaggemars 2010

A.D. Plaggemars, 'De Notariswet van 1999; tien jaar zoeken naar balans tussen markt en publieke zaak', in: *Marktwerking in het notariaat; droom of nachtmerrie?*, Ars Notariatus, deel 143, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2010, p. 43-58.

Plaggemars 2011

A.D. Plaggemars, *Is de notaris de markt meester?* (diss. Groningen), Boom juridische uitgevers 2011.

Polak/Pannevis, Insolventierecht 2017

N.J. Polak, *Insolventierecht* (bewerkt door M. Pannevis), veertiende druk, Deventer: Kluwer 2017.

Quist 2018

P.H.N. Quist, *Conversie en aandelen* (diss. Nijmegen), VDHI nr. 149, Deventer: Wolters Kluwer 2018.

Reijnen 2018

T.F.H. Reijnen, 'De ministerieplicht van de notaris is niet onbegrensd', *WPNR* 2018/7181, p. 161-163.

Rieter 1999

A.H.M. Rieter, 'Vrije marktelementen in de nieuwe wet', *WPNR* 1999/6363, p. 513-520.

Van Rijckevorsel-Teeuwen & Hoekstra 2013

E.J.M. van Rijckevorsel-Teeuwen en T.P. Hoekstra, 'Aansprakelijkheid van de beroepsbeoefenaar naast de contracterende vennootschap', *WPNR* 2013/6999, p. 1144-1150.

Van der Sar 2015

B.M. van der Sar, 'Het gebruik van de (digitale) notariële akte door de Belastingdienst', *WPNR* 2015/7071, p. 651-654.

Schols 2017

B.M.E.M. Schols, 'De notaris 'voorbij goed en kwaad'', *WPNR* 2017/7176, p. 1025-1031.

Schols & Snijder-Kuipers 2018

F.W.J.M. Schols en B. Snijder-Kuipers, 'De initiële en postinitiële notariële opleiding, capita selecta', in: *Herijking van de juridische opleidingen*, preadviezen NJV 2018, p. 213-250.

Schols & Snijder-Kuipers 2018a

F.W.J.M. Schols en B. Snijder-Kuipers, 'De academische juridische opleiding: verleden, heden en vooral de toekomst', *WPNR* 2018/7204, p. 609-614.

SEO-rapport 2009

SEO Economisch Onderzoek (Barbara Baarsma en Kieja Janssen), *Een blik op de toekomst van het notariaat na tien jaar marktwerking* (discussion paper), 18 februari 2009.

SEO-rapport 2018

SEO Economisch Onderzoek in samenwerking met Clear Conduct (J. Hers e.a.), in opdracht van het WODC, *Evaluatie BFT*, Amsterdam: juni 2018.

Soeharno & Winter 2018

J. Soeharno en J. Winter, 'De deskundige advocaat. Een pleidooi voor de togetoets en volwaardige academische en professionele vorming', in: *Herijking van de juridische opleidingen*, preadviezen NJV 2018, p. 187-212.

Stenekker 2018

A. Stenekker, 'Opschorting van uitbetaling', in: *Financiële zorgplicht van de notaris* (preadviezen KNB), Den Haag: Sdu 2018, p. 61-97.

Stille 2018

A.L.G.A. Stille, 'Bespreking preadviezen KNB 2018, onderdelen IV en V', *WPNR* 2018/7200, p. 512-518.

Stokkermans 2017

Chr.M. Stokkermans, *Sleutels voor personenvennootschapsrecht* (diss. Rotterdam), IVOR nr. 102, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Stokkermans 2017a

Chr.M. Stokkermans, 'Reactie op "Hoe ver reikt de Belehrungspflicht van de notaris?"', *WPNR* 2017/7151, p. 424/425.

Stokkermans 2018

Chr.M. Stokkermans, 'The Key of Dreams, over de notariële kwaliteitsrekening', *WPNR* 2018/7205, p. 648-653.

Stokkermans 2018a

Chr.M. Stokkermans, 'boekbespreking', *Ondernemingsrecht* 2018/115.

Tideman 2014

B.J. Tideman, 'Uitsplitsing van door een gerechtsdeurwaarder geïnde derdengelden', *WPNR* 2014/7018, p. 427-434.

Timmerman 2016

L. Timmerman, 'Beginselen van bestuurdersaansprakelijkheid', *WPNR* 2016/7105, p. 324-330.

Timmerman 2017

L. Timmerman, 'Bange beroepsbeoefenaren?', in: *De vele gezichten van Maarten Kroeze's 'bange bestuurders'* (Kroeze-bundel), IVOR nr. 104, Deventer: Wolters Kluwer 2017, p. 331-339.

Tjong Tjin Tai 2015

T.F.E. Tjong Tjin Tai, 'De redelijke derde en de blockchain', *WPNR* 2015/7072, p. 671-672.

Tjong Tjin Tai 2018

T.F.E. Tjong Tjin Tai, 'De blockchain als alternatief voor de notariële praktijk', in: *Financiële zorgplicht van de notaris* (preadviezen KNB), Den Haag: Sdu 2018, p. 99-135.

Van Velten 2018

A.A. van Velten, 'De visie van de notariële beroepsorganisatie op vastgoedtransacties', *WPNR* 2018/7193, p. 375-381.

Verkerk 2016

K.A. Verkerk, 'De notariële beroepsopleiding 15 jaar na de verplichtstelling', in: *De kwaliteit binnen het notariaat*, *Ars Notariatus*, deel 163, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2016, p. 27-36.

Verstappen 2001

L.C.A. Verstappen, *De practycke van de notaris, een notariële idylle en haar nuchter slot* (oratie), Amsterdam: Stichting tot bevordering der Notariële Wetenschap 2001.

Verstappen 2016

L.C.A. Verstappen, 'Een kwantitatieve en kwalitatieve analyse van de notariële opleidingen in Nederland', in: *De kwaliteit binnen het notariaat*, *Ars Notariatus*, deel 163, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2016, p. 37-67.

De Vries 2010

A. de Vries, 'Bewustwording', in: *Marktwerking in het notariaat; droom of nachtmerrie?*, *Ars Notariatus*, deel 143, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2010, p. 81-84.

De Vries 2016

P.P. de Vries, 'De rol van de notaris bij levering van aandelen in een BV', *WPNR* 2016/7119, p. 697-704.

Waijjer 2015

B.C.M. Waijjer, 'Een digitale legalisatieverklaring van de notaris van een elektronische handtekening van zijn cliënt?', *WPNR* 2015/7049, p. 157-158.

Waijjer 2017

B.C.M. Waijjer, *Wiens brood men eet, diens woord men spreekt?, Over de verhouding: notaris, overheid en publiek belang*, *Ars Notariatus*, deel 164, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

Waijjer & Van der Woude 2004

B.C.M. Waijjer en F. van der Woude, 'Marktwerking en oorzaken van een explosieve groei van claims', *WPNR* 2004/6586, p. 591-598.

Van der Waals 2017

S.E. van der Waals, *De optimale rechtsvorm voor de samenwerking in het beroep. Confectie of maatpak?* (diss. Utrecht), VDHI nr. 139, Deventer: Wolters Kluwer 2017.

WODC-rapport 2006

Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het ministerie van J&V (WODC) (Z.D. Laclé en M.J. ter Voert), *Trendrapportage notariaat 2006*, serie onderzoek en beleid, nr. 265: WODC 2006.

WODC-rapport 2011

Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het ministerie van J&V (WODC) (M.J. ter Voert & F. Zwenk, m.m.v. E.M.T. Beenakkers), *Kwaliteit in zware tijd – marktwerking, vraaguitval en notariële dienstverlening*, serie onderzoek en beleid, nr. 296: WODC 2011.

WODC-rapport 2016

Wetenschappelijk Onderzoeks- en Documentatiecentrum van het ministerie van J&V (WODC) (M.J. ter Voert, m.m.v. E.M.T. Beenakkers), *Juridische beroepen in de toekomst, ontwikkelingen binnen advocatuur, notariaat en gerechtsdeurwaarderij*, WODC Cahier 2016-13.

De Wolff 2018

D. de Wolff, 'Herziene gedragsregels voor de advocatuur', *WPNR* 2018/7211, p. 781-785.

Van der Woude & Sleeking 2015

F. van der Woude en O.A. Sleeking, 'Digitaal archiveren binnen het notariaat', *WPNR* 2015/7073, p. 715-721.

Wuisman 2011

I.S. Wuisman, *Een Nederlandse personenvennootschap met beperkte aansprakelijkheid* (diss. Rotterdam), IVOR nr. 81, Deventer: Kluwer 2011.

Zaman & Grapperhaus 2016

D.F.M.M. Zaman en J.J.M. Grapperhaus, 'De notaris als bewaker van zuivere verhoudingen binnen de BV', *WPNR* 2016/7115, p. 570-576.

ZERP-rapport 2007

Center of European Law and Politics (ZERP), University of Bremen (Christoph U Schmid, Legal and General Coordinator), and others, COMP/2006/D3/003, Summary of the comparative legal and economic study into the EU conveyancing services market, December 2007.

Zevenbergen 2015

J.A. Zevenbergen, 'Informatie en notaris in de Nederlandse vastgoedketen', *WPNR* 2015/7073, p. 722-725.

Zijlstra 2010

S.E. Zijlstra, 'De notaris is een bestuursorgaan. Is dat fijn?', in: *Marktwerking in het notariaat; droom of nachtmerrie?*, *Ars Notariatus*, deel 143, Amsterdam: Stichting tot bevordering der notariële wetenschap 2010, p. 59-71.

Zwanikken 2012

G. Zwanikken, 'Achteruit met 'Met recht vooruit'', *NJB* 2012, p. 2765-2769.

Geschreven door mr. Chr.M. Stokkermans
in opdracht van de Koninklijke Notariële Beroepsorganisatie
Versie: 1 december 2018
Vormgeving: Okapi.nl, Rotterdam
Druk: Drukkerij van Deventer, 's-Gravenzande

